Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

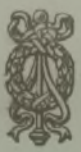
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DANSK UDSYN

I REDAKTIONEN:
J. TH. ARNFRED. C. P. O. CHRISTIANSEN. HANS LUND
JENS ROSENKJÆR

TIDSSKRIFT
UDGIVET AF
FORENINGEN „ASKOV LÆRLINGE"

4. AARGANG 3. HEFTE

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING
1 9 2 4

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING
Telefon: 476 Postgiro: 5470

Paa vort Forlag er udkommen og faas gennem Boghandelen eller portofrit direkte fra os:

Konsulent Jes Nielsen:

Regnskabsbog for Landmænd.

(Kassebog med Skema til Aarsopgørelse.) 5. Udgave. Godt Papir og stærkt indbunden. **Kr. 4,00.**

Regnskabsbogen egner sig for de Landmænd, der ønsker et let gennemførligt Regnskab, som de selv kan føre. — Bogen bruges ogsaa i Foreninger, hvor der ydes Hjælp ved Regnskabets Anlæg og Opgørelse. — Naar Bogen bliver vel ført, giver den Oplysning om

Pengeomsætningen i Landbruget,
Udgiften til Husholdningen,
Det samlede private Forbrug,
Den skattepligtige Indkomst — og
Formuebevægelsen i Aarets Løb.

Den lille Udgave (færre Kassebogsblade og lettere indbundet). **Kr. 2,50.**

Undervisningshæfte af Regnskabsbog for Landmænd. Hæftet i Omslag. **Kr. 1,00.** Indeholder nogle Blade Kassebog og Skemaerne til Aarsopgørelsen.

Axel Olsen: Blomster-Billeder. I

En Billed-Bog om Blomster og deres Brug i Haven. **Pris: 3 Kr.**

»Havekunst«: Vore læsere kender Aksel Olsens evne til at gøre læserne delagtig i sin egen glæde over haven og dens blomster, navnlig de smaa alpeplanter, hvis liv og skønhed han har studeret i deres lyse hjem. Det vil derfor være anbefaling nok at nævne, at den lille bog ved siden af en række monografier over forskellige stauder med smukke fotografigengivelser indeholder en længere beskrivelse af stauderabatter og forskellige ret indgående kulturanvisninger for stauder og stenplanter.

»Norsk Gartnerforenings Tidsskrift«: Stauder og derunder ogsaa alpeplanter blir mer og mer anvendt, men maaten at dyrke dem paa er ofte helt feilagtige, saa vi tror, at baade gartnere og andre bør studere litteraturen litt mer om dette emne end ofte er tilfældet, og til dette egner disse »Blomsterbilleder« sig udmærket. Det er resultatet av forfatterens egne erfaringer fra sine interessante plantninger paa sin eiendom og studier i Alperne og andre steder. — — —

»Trädgårdsodlaren«, Finland: — — — Boken är närmest ett album, där på ca. 70 sidor bästa konstpapper reproducerats ett trettiotal utmärkte bilder. — Men icke nog härmed, bilderna åtföljas också af en med stor sakkunnighet i ämnet skrifven text. »Blomster-Billeder« bör därför med all rätt kunne påräkna stort intresse hos alla blomstervänner och särskildt dem, som älska och syssla med odling af perenner och fjällväxter, och önska föröka sin kunskap om deras odling och anvending. —

»Tidsskrift for Havebrugets Fremme«: — — — »Blomster-Billeder« fremtræder i et overordentligt stilfuldt Udstyr, trykt paa krideret Papir, og den, der kender Vanskelighederne ved Blomsterfotografering, maa komplimentere Forfatter-Fotografen for de, paa en enkelt Undtagelse nær, udmærkede Optagelser. Værkets Titel er maaske lidt misvisende, idet man ikke er paa det rene med, hvad der bæier Prisen, de udmærkede Billeder eller de denne ledsagende Texter.

»Viola«, Sverige: — — — Bilderna äro synnerligen fint utförda och behandla ett stort antal perenna örter. Det redogöres för kulturen samt användingen av dessa växter.

DA MURENE BRAST

I LITTERATURHISTORISKE Fremstillinger er der ved at danne sig en fast Cliché om, at i 70'ernes Begyndelse paakom der nogle unge Skribenter en uimodstaaelig Trang til at ride Sommer i By. De følte sig selv og bør derfor ogsaa af Danmarkshistorien føles som en Protest mod 1864. Som Schrøder og Nørregaard, som Tietgen og Dalgas vilde ogsaa de paa deres specielle Omraade indad vinde det, som udad tabtes. Maaske kunde det da, inden denne Opfattelse bider sig fast, være paa sin Plads at gøre opmærksom paa, hvordan dens Sandhed udelukkende er af subjektiv Art — saadan saae de Folk, i hvert Fald et Stykke Tid, paa sig selv — men reelt set er den ganske uden Tilknytning til Virkeligheden, hvis Kendsgærninger alle taler et modsat Sprog. 70'ernes Bevægelse betød nøgternt set intet Brud med Aanden fra 1864, men var blot den uundgaaelige litterære Følge af, hvad da skete. Trods al Ungdommeligheden og alle Hurraraabene red Georg Brandes og hans Følge ingen Sommer i By; snarere kan det om ham siges, hvad en ung dansk Poet for nylig respektløst sagde, at han i Modsætning til sin store Folkefælle Moses bragte Ørknen ind i Landet. Den litterære „Realisme" — hvorfor ikke lige saa godt bruge det Navn som et andet? — var rent ud sagt et Nederlagssymptom, dens Blomster fik deres Farve af Vækstpladsen i Skyggen af Dybbøl Banke. Som Dybbøl havde indsnævret, ja lemlæstet Danmark, saadan indsnævrede, ja lemlæstede Brandesianismen (et grueligt Ord!) Aandens Verden og Mennesket, som er denne Verdens Centrum og Konge. Indtil man i 80'erne og 90'erne med muntre Miner falbød en Realisme, der var firkantet af Forstandighed, men overfladisk og snæver, fordi de dunkle Skove og Pan og Himlens blide Maane var raderede ud af Tilværelsen. Fra J. P. Jacobsens Dødsens Melankoli over Herman Bangs Kvindegraad og Henrik Pontoppidans Mandsharme

gaar Nedgangslinien ubønhørligt videre til Peter Nansen, Gustav Esmann, til Agnes Henningsen og Karin Michaëlis. Da man var naaet saa langt, var Bunden naaet.

Man har undret sig over, at Schrøder og Nørregaard stod saa uforstaaende, som de gjorde, overfor den Litteratur, som skabtes omkring dem, og sikkert er det, at meget havde været anderledes og bedre, om deres Sekraft og Aandsform havde tilladt dem et videre Syn, men skal man dømme retfærdigt, maa det ikke glemmes, at de Mænds uvilkaarlige Fornemmelse af, at 1864 og 1871, Dybbøl og Brandes, var i indre Slægtskab med hinanden, var paalidelig nok. Medens man i det øvrige Danmark umiddelbart efter Nederlaget begyndte paa Genrejsningen, brugte Bøgernes Mænd en Menneskealder til at kortlægge det Land, der for dem overskyggedes af Dybbølbjerget. Bør man forarges over, at Genrejsningsmænd som Tietgen, Dalgas og Schrøder kun lidet formaaede at skatte en Litteratur, der strakte sig fra Herman Bangs første Bog: „Haabløse Slægter" til Henrik Pontoppidans sidste: „De dødes Rige", og at de vægrede sig ved som Værkfælle at anerkende en Mand af Georg Brandes' tørt rationalistiske, midtpunktflyende Type? I Bøgernes Verden begyndte den Bevægelse, der ligger i Plan med Schrøders og Tietgens Livsværk, først ved Aar 1900. Da brast Murene omkring 70'ernes snævre Verden, og Evighedens Vinde slog ind over Landet. Men paa dette sene Tidspunkt ejede ingen af det første Genrejsningshold Heimdals-Øre nok til at høre Græsset gro. Skønt en Mand som Jakob Knudsen skulde synes suffisant nok at faa Øje paa.

De sidste 30 Aars danske Litteratur staar velsignet i Anarkiets Tegn . Som det med en staaende Cliché hedder: hver Fugl synger med sit Næb. Ja, hvad skulde de ellers, al den Stund de ikke har lært Noder? Og at „Skjalden er af Fugleart", bekræfter sig nok ogsaa i denne Henseende. Han er ikke, og maa for Livets Skyld ikke anstrænge sig for at være en Mand i Uniform, en Kæmper for dit eller dat, et Sagmenneske. Størst har Grundtvig formet hans Opgave: „Du er Livets kaarne Spejder, Du er Herrens Medarbejder", men skal noget af dette naaes, maa Digteren først og fremmest være en Seer og en Lytter. Synerne bliver ham viist, maaske veed han ikke selv af hvem, men Dødsens er han, om han føjer en Sten til eller trækker en Farve fra; Livet synger

sine Klagesange og sine Jubelhymner ind i hans Øre; Dødsens er han, om han ikke bøjer sig lyttende fremad, snart i Lyst og snart i Nød! Saadanne Oplevere er vore Dages danske Digtere. De har hver paa sin Vis strøget 70'ernes kosmopolitiske og rationalistiske Støv af deres Syn; klarøjede stirrer de gennem Blændværkets Taager ind i den egentlige Verdens Løndom; fra det mangfoldige gaar Vejen atter til det eenfoldige, fra det indsnævrede til det vide, det evige.

Var 70'ernes Kendetegn Snæverhed, saa er den nye Tids Fællesmærke Udvidelse, Ligeløb. Hermed stemmer, at Begyndelsen til det hele var nogle Personer, der fra et „Taarn" saa ud over Murene, ud til Guds Sol og Himlens Stjærner. Hvad de saae, satte deres Sind saa hæftigt i Røre, at Bølgeslaget fik Murværket til at briste. Dengang var disse Ungersvende Livets kaarne Spejdere; lille Sigbjørn Obstfelder, den nu forglemte, men af hans samtidige evigt elskede, der lallede og stammede som det Barn, han var, en Slags Tungetale altsaa, men ogsaa et Gudernes Sprog; Sophus Clausen, der kronisk løfter „sit fine og tænksomme Hoved" i Skærsildens Tvelys, og fra hans Læber udgaar „en sprukken Vellyd, hvis Smærte og Sødme vi elsker" (Harald Nielsen); Viggo Stuckenberg, den stoiske Fortvivlelses Digter, fra hvis Aands Ararat det er Mode at lade al dansk Lyrik udspringe; Helge Rode, „en serafisk Gestalt med Maaneskin i de sky Hjorteøjne"; Johannes Jørgensen, som løb Linen ud og skjulte sig selv og sine mange Synders Minde i Klostercellens hvide Fred — ja visselig, i de Aar var vi nogle, for hvem I, netop I, var Herrens Medarbejdere, lægprædikantagtigt sagt, paa vore Sjæles Forløsning. I vidste næppe af det, men kan man være Herrens Medarbejder og samtidig vide, at man er det?

Nu har flere af denne Gruppes Mænd taget sig for at skrive deres bevægede Ungdoms Saga; Johannes Jørgensen i sin „Livslegende", et uvurderligt Kildeskrift til hine Dages Historie, men præget af sin Forfatters uslukkelige Trang til at finde Roden til alt det onde, som han selv gjorde og tænkte, hos andre, derfor ogsaa illoyalt lige til det jesuitiske mod Georg Brandes og mod mange, mange andre; Helge Rode sidst og bedst i sin „Regenerationen i vort Aandsliv". Lægger man Værker som disse sammen og læser man dem i Lyset af den Skønlitteratur, som blev skrevet

af disse to og af alle de andre, der var med til at sprænge Murene og opdage den nye Verden, som dog var den gamle, faar man et tydeligt Billede af den sjælelige Landvinding, som da foregik, og af den Mand, som de nye Stifindere alle var Disciple af, men ogsaa alle fremmedgjordes for, ja kom i Kampstilling til.

Hvad manglede Georg Brandes? Hvad han ejede, veed vi alle eller burde vide det, da det er sagt tit nok. Hans Mangel — Helge Rode kan sammenfatte den i det ene Ord: han manglede *Tro*. Eller han forklarer det nærmere: „han har ingen metafysisk Trang, ingen Løndom — der mangler tre guddommelige Draaber i hans Blod", og da denne Løndom, disse Bloddraabers skjulte Kilde er eet med „hint Livets rige Kildedyb", hvorom Poul Møller taler, bliver Brandes' brogede og i al sin Mangfoldighed glimrende Livsværk uden Midtpunkt — „med fænomenal Kraft vedbliver han at udvide sin Periferi, men Fordybelse i Midten har han en Gang for alle lukket sig ude fra" (Helge Rode) — og hvor det gaar paa Livet løs hos de Aandens Stormænd, som han skildrer, staar han derfor trods sin Proteus-Natur (eller maaske paa Grund af den), trods sin overdaadige Evne til Indføling underligt magtesløs, ved Siden af, uforstaaende, dum. „Han naar kun sjældent ind til Digterens sidste Lønkammer. Derinde, hos dem, han beundrer højest, vil han nemlig møde noget, som han ikke venter. Et Frø, en Kim eller en fuldt udsprungen Blomst: Tro, Religion!" (Helge Rode). I en ypperlig Analyse af Brandes' Fortolkning af Slutningskoret i „Faust" ender Rode slet og ret med at sige, at var dette Goethes Mening, behøvedes sandelig ikke noget „chorus mysticus". Goethe kunde have nøjet sig med „et Kor af Snustobaksfabrikanternes Sangforening".

Selvfølgelig maatte den nye Tids Mænd bryde med en Fører af Brandes' Type. De gør det paa yderst forskellig Vis. Johannes Jørgensen tegnende Karikaturtegninger af den fordums Mester, Helge Rode med en Rosenbuket i Haanden, hvoraf kun Tornene er tilovers, Sophus Claussen og Sven Lange, utrætteligt udtalende deres Følgagtighed og deres Sønnesind, men om eet er de fælles: de er paa den anden Side Ararat, „paa *deres* Skovkam har Fabelvæsner af Ask og Gran opbygget Templer, hvori man ærer den store Pan" (Sophus Claussen). Men er Pan ikke Gud? Og er Templer ikke Arnesteder for religiøs Andagt?

I 1912 udsendte „Tilskueren" et Festskrift til Georg Brandes. Her tog Helge Rode for første Gang Bladet fra Munden og sagde det Ord, som han vidste vilde sætte uoverstigeligt Skel: „den Aandsbevægelse, der tog Fart over en stor Del af Verden i 90'erne og som famlende vokser endnu, kan jeg ikke finde anden Betegnelse for end: religiøs". Det er med bævende Hjærte og med tusinde Forbehold, han bruger Ordet. Men han bruger det. Og siden da er Forbeholdene veget, men Ordet blevet staaende. Nu (1923) „har dansk Aand sin største Rigdom og Styrke netop paa det religiøse Omraade eller der, hvor dets Grænsegebeter findes", og „denne særlige Genialitet pibler frem i den verdslige Literatur, hvor man ikke skulde vente den; selv hos J. P. Jacobsen og Johannes V. Jensen finder vi den, trods al Hæmning". For ikke at misforstaa disse Citater skal man lægge Mærke til, at Rode taler om religiøst Liv og ikke om Kristentro. Vi er ikke længer i 70'ernes Ørken, men heller ikke i det kristne Himmerig, i et Mellemland altsaa, en Slags Skærsild, hvor Menneskesjælens Løndom er afsløret, saa man bogstavelig kan høre Muldjorden sukke. Om Tro kan de Folk tale baade skønnere og sandere end Folkekirkens Tjenestemænd. „Troen er paa een Gang saa vanskelig som det uopnaaelige og saa simpel som det daglige Brød. Den er vor første aandelige Fornødenhed og vor sidste Tilflugt, ofte taabelig i sin Tilkendegivelse, men altid viis i sin dybe Grund." (Helge Rode).

Man kunde belægge denne Citatrække, væsentlig hentet fra „Regenerationen", med en tilsvarende, hentet fra Helge Rodes Vers. Sandsynligvis vil denne sidste lade de fleste ganske uberørt, thi „alle elsker Perler, naar de ikke er af Aand", men enkelte vil det fryde, paa Gudernes Tungemaal at høre Livets eenfoldige Hemmelighed udtalt, saavidt det da er en Poet muligt at løse sin selvmodsigende Opgave: at udsige det uudsigelige. Hvordan begyndte det? Med en lille 20-aarig Mand, „lystigt svømmende paa Ryggen midt i Aftensolens Varme", og Solen fylder ham med Undren, med Andagt. „Den ler helt til min lille Taa, naar Himlen straaler gyldenblaa". „Dette Legeme, der lyser, det er mit. Af Lyst jeg gyser, fnyser! Og velsigner Livet!"

Men saaledes baaret oppe af „Livsstrømmens Ocean", faar Ynglingens Øjne „dette fjærne, sære Glimt, som om dets Lue lyste

mod en ukendt Stjærne". Og han gribes af hellig Undren, af extatisk Svimlen: „Aa, underlige Hjærne, der prøver at favne den dybe — aa den grænseløse Himmel". Saadan begyndte det, men 20 Aar senere gik en moden Mand i Frederiksberg Have og gjorde som Oehlenschläger, bævede tilbedende for Guddommens Straaler i Sole, i Violer:

Tændt blev Kastanien med rødt og hvidt.
Ak, Kirkernes Kerte er ikke saa from!
og Hjemmenes Lys er ikke saa blidt!
for den nærer sin Ild ved en Overflom
fra Livets inderste Helligdom.

Og Syrenen, svøbt i sin egen Duft —
dens blegblaa Klaser bar samme Bud,
at den fineste Bølge i Foraarets Luft
er et Aandedrag af den ukendte Gud,
som anes ved Blomsternes Gennembrud.

Og slyngede ind i den sølvblaa Kvæld
hang Guldregnsguirlander, den lyse Regn,
der et Nu har standset sit Rislevæld,
for at staa som et stille og gyldent Tegn
fra et evigt Rige, en salig Egn.

Staa stille, stille, du rislende Strøm!
Opløft dig, Tid, over Dag og Aar!
Dit Blik er bristende fuldt af Drøm;
— for det, som er evigt i vore Kaar
er den flygtige Stund, som er hellig Vaar.

Den flygtige Stund før Sommerens Glød,
da Anelsen hvisker et hemmeligt Ord,
saa vi skimter — trods Skiften og Sot og Død
at alt, hvad der gror og bygger og bor,
har dybere Rod end i denne Jord.

Atter ti Aar senere færdes en Mand i den „Erindringens brændende Have", som er Kirkegaarden, og i hans Bevidsthed tørner den udødelige Sjæl og det brøstfældige Støv sammen, men det er Sjælen, som sejrer. Ridder Hr. Aage ligger dernede, har ligget der længe i „sit mørke usalige Øde", da han vækkes af noget, som „støder mod Gravens Sider og slingrer og borer sig Vej", og han hilser hende:

Aa, sig mig! Du er vel en gammel Kvinde?
En gammel Kone? — ak ingensinde
var du saa dejlig som nu.
Din Haand og din Mund. Jeg ser dig i Blinde,
og ingen er yndig som du.
Jeg ser dig saa ung som mit yngste Minde,
jeg ser dig yngre endnu.

Fortæl! Aa, fortæl mig om Verden, som strider.
Nu fatter jeg først, hvad de Levende lider.
De bides af Dagenes Tand.
Fortæl mig alt — om de tunge Tider
i Livets usalige Land.
Om hvordan du døde og kom omsider
og løste mig ud af mit Band.«

»Jeg blev saa træt, du. Jeg trængte til Støtte.
Jeg blev saa ensom — og vilde flytte,
aaja — jeg har tidtnok grædt.
Jeg vented paa Døden — hvis den nu kan nytte
og gøre mig mindre træt.
Det var nu alligevel godt, at jeg mødte
dig her — for nu blev jeg saa let!«

»Ja let! — Hvor er dine Hænder dog blødel
De giver mig Foraar og Morgenrøde,
de Hænder, som altid gav;
det er ikke længer sandt, at jeg døde.
— Nu kaster jeg Byrderne af,
og smilende flyver vi Lyset imøde.
— Der er ikke mer nogen Grav.

— — —

Man kan udvide Virkeligheden hovedsagelig kun i to Dimensioner, den sjælelige og den geografiske. Der trængtes i 80'ernes litterære Verden ogsaa til Landvinding af den sidste Art. Scenen forestillede dengang med fanatisk Udholdenhed København og atter et bestemt Milieu indenfor København og atter indenfor dette Milieu Mennesker af en bestemt, men uvirkelig Type. Hovedrollerne indehavdes af Direktører, som intet dirigerede, Læger, som ingen Praxis havde, og Overretssagførere, som ingen Sager førte. De existerede alle med samt deres Damer kun i Erotikens knaldrøde Verden, hvis ilde Duft søgtes skjult af Parfume. Disse lumre Rædselskabinetter trængte visselig til Udvidelse, ogsaa i

geografisk Forstand. Et større Danmark maatte skabes, og det blev skabt. Men her, hvor kun den sjælelige Linje forfølges, skal blot i Forbigaaende mindes om, hvordan Valdemar Rørdam (efter ham f. Ex. Axel Juel og Kaj Hoffmann) paany opdagede Fædrelandet; maaske med lovligt patriotiske Gebærder, men dog en Opdagelse, som ethvert Folk, der vil leve, fra Tid til anden maa gøre. Hvordan Jeppe Aakjær i Spidsen for et stort Følge af Hjemstavnens Mænd bragte „de røde Plages Rimmen og de blanke Leers Klang", bragte Muldets Duft og Karup Aa's langmodige Bølgeskvulp med sig ind i Digtekunsten og paa sit Livs Højdepunkter adlede alt dette til en pompøs, tungt henskridende Hymne. Hvordan Andersen-Nexø mødte med Christianshavns „Ark" paa sit Papir og med Pelle og Ditte ved Haanden, blot for at spørge sine Landsmænd, om denne „Ark" ikke ogsaa var Danmark og disse Smaafolk ikke ogsaa Landsmænd. Hvordan Johannes V. Jensen gjorde sig til Herold for Kendsgærningen, lod sig gennemtrænge af Maskinernes Rhytme og Duft, indtil selv „fire blomstrende Stykker Smørrebrød" bibragte ham Mindelser i den Retning, hvordan „denne gigantiske Dreng, hvem ingen for Alvor fik avet" en skønne Dag vendte hjem fra sit Globetrotteri og opstillede Columbus med samt hans opdagede Amerika paa en Hylde i Farsø, som er Himmerlands Hovedstad og altsaa Verdens Navle, unægtelig Landvindinger af kæmpemæssige geografiske Omrids, men af lidet sjæleligt Gehalt. Om alle disse skal her kun mindes, medens Holdt skal gøres foran den tidligt døde og blodigt savnede, „Helten"s udødelige Skaber, Harald Kidde.

80'ernes snævre Verden viste maaske sin Snæverhed mest ondartet ved, at den kun anerkendte det øverste Lag af Sjælen som existerende. Paa denne gesvindte Maade kom man „hinsides Godt og Ondt", thi den, der lever sit Liv kun paa denne Overflade, kan naa at trisse fornøjet rundt i Synd og Skam, uden at nogen eller noget minder ham om, hvor det er, han befinder sig. Sjælens vigtigste Funktion, dens Selvdom, er sat ud af Kraft, Ord som Skyld og Brøde gjort magtesløse, thi kun overfor Mennesker har de Magt. Maaske syntes „Realismen"s Bøger aldrig umenneskeligere, og altsaa aldrig uvirkeligere, end naar de demonstrerede os Personer, der kaldtes Mennesker, men for hvem ret var vrangt og vrangt var ret. Mange snyltede sig fede og glade paa at for-

kynde denne skamløse Infami, og mange tog sig den tilsyneladende til Indtægt som en billig Spas og et nemt Skalkeskjul. Det blev Harald Kiddes ærefulde Gærning at foretage den sjælelige Landvinding, hvortil der i denne Forbindelse trængtes. Han lyste Infamien og de infame tilbage til deres Huler, gjorde atter Jorden til Hjemsted for Mennesker.

Boret var hans Værktøj. Som en Skattegraver trængte han ustandselig dybere ned i Sjælens Løndom, afdækkede Lag, som ethvert femaars Barn kender, men som Digtekunsten spillede ukendt med. Med sig ned i Skakterne tog han sin Samtids Bøger, men deres Erothalløj tog Farve af Skaktens løndomsfulde Dyb. Deroppe hujede man, men Harald Kidde kunde kun eet: hulke. Hans Sjæl tvang ham. Der var ingen Udvej. For den Pris var han Menneske. Lovens Vælde stod indskrevet i dette dybe, underfulde Hjærte, og han læste Indskriften som det, den er: paa een Gang en Anklage og et Adelsbrev. Han følte ingen Tilskyndelse til at solstraale det onde ud af Verden. Det var i Bøgerne, som det er i Menneskene, og det kom med ogsaa i Kiddes Værker, med al dets titaniske Vælde. Men hans adelige Sind drev ham til at bruge Sprogets gamle og tunge Gloser derom. Tilsidst tog han baade „Jærnet" og Guldet for sig, for at veje det paa Sjælens Vægtskaal. Døden hindrede ham i at meddele os Resultatet, men hans Sinds Holdning gør os visse paa, hvordan det var faldet ud: Intet er værdifuldt som en Menneskesjæl. Den er Tilværelsens Maal og den er Alverdens Dommer. Bevar den, og du har bevaret alt. Fortab den, og du har mistet alt. I denne Erkendelse ligger en kæmpemæssig Landvinding klart for Dagen.

Det var Verdenskrigen, som sprængte Harald Kiddes Sjæl. Den var ham for mægtig med dens Aabenbaring af baade Himmel og Helvede. Hvad skulde han mene om denne Soldat, paa een Gang Morder og Helgen? I „Helten" havde han forud givet Svaret, men naaede ikke at gennemtrænge det vældige Stof med dets Aand. „Helten" er Korsets Gaade paany opdaget og forkyndt, ikke som en verdenshistorisk Kendsgærning, men som en sjælelig Hemmelighed. Intet er stærkt som den vaabenløse Kærlighed, forkynder denne hedenske Bog. Helten bliver Helt ved sit Sinds ydmyge Vælde. O mit dybe, underfulde Hjærte, siger Kidde, og ogsaa hans Øjne skyer til af Mystik, hvem er det, Du ligner?

Gud? Men en korsfæstet Gud, en, som sejrer gennem Lidelse. Og denne Prædiken holdtes uænset af Folket og uænset af Præsterne. Som var det en dagligdags Tale eller et ufatteligt Gaadeord.

— — —

Det er her, vi staar. Da Murene brast, blaanede og sortnede en Verden for undrende Digteres Øjne. De sang om den og de aftegnede den. I Ord, som skælvede over Mysteriets extatiske Storhed. Til det danske Folk staar det at genopleve denne Skælven.

Oscar Geismar.

DANMARK I OLDTIDEN

BELYST GENNEM NYERE FUND

II.

Bronzealderen.

OVERGANGEN fra Sten- til *Bronzealderen* i Danmark synes at være foregaaet ved jævn Indsivning af den nye Kultur sydfra. Allerede til flere af Stenalderens senere Redskabsformer, f. Eks. Dolkene, har man laant Formen fra den fremmede Metalkultur, men endnu benyttet det hjemlige Materiale. Ligesom den yngre Stenalder træder Bronzealderen os i Møde gennem Gravfund, Offer- og Skattefund fra Mark og Mose, samt Bopladsfund. Af de sidste kendes endnu kun et Faatal, spredte over hele Landet. De første Fundgrupper er langt de rigeste. Fra den ældre Bronzealder, da man fortsatte med Gravlæggelsen af ubrændte Lig, nu oftest i Trækister, der dækkedes af Jordhøje, spiller Gravgodset, Vaaben, Smykker m. m. den største Rolle. I den senere Del af Bronzealderen gik man over til at benytte Ligbrænding. Baalresterne nedsattes da i en Urnegrav, der ofte anlagdes i en ældre Gravhøj. Samtidig indskrænkedes Gravgodset til det mindst mulige, men det synes, som om denne nye Skik dog følte utilfredsstillende, thi netop fra den yngre Bronzealder stammer Hovedmængden af Periodens talrige Offerfund. Dette er hovedsagelig Smykker og Vaaben, nu liggende under Sten eller mere eller mindre dybt nede i Mosernes Tørvelag.

Efter Oldsagernes Former og Udsmykning har Sophus Müller kunnet inddele denne den rigeste og skønneste Del af vor Oldtid i 9 tydeligt særprægede, efter hinanden følgende Perioder. I Skønhed og Fasthed naar Ornamentikken sit Højdepunkt i Slutningen af den ældre Bronzealder, i den 5.—6. Periode, medens der spores en tydelig Dekadence i den yngre Bronzealder. Ved Tilknytning

gennem Former og Ornamentik til den græske Oldtid kan Bronzealderen tidsfæstes saaledes, at dens Begyndelse i Danmark formodentlig falder omkr. Midten af 2det Aartusinde f. Chr., og dens Ophør omkring Midten af 2det Aartusinde f. Chr. Overgangen mellem den ældre og den yngre Bronzealder indtraadte omtr. 800 f. Chr. Hver af de 9 Perioder strækker sig da kun over nogle faa Menneskealdre, men Kendskabet til Stilens Udvikling indenfor disse Perioder er fuldt saa godt som indenfor de fleste Afsnit af den historiske Tid.

Det, som Oldtidsfundene først belærer os om, er visse Sider af Tidens materielle Kultur; de bærende Tanker og Forestillinger er det langt vanskeligere, oftest umuligt at faa Tag i. Her giver Bronzealderen dog et rigere Stof end de foregaaende Tider. Allerede fra Stenalderen kendes fra højst forskellige Egne af Europa og Asien de runde, skaalformede Fordybninger, indhuggede i Sten; de tydes som Tegn paa den hellige Ild, og formodentlig giver de det ældste kendte Vidnesbyrd om en Offerkult. At man i Bronzealderen har været Soldyrkere viser ikke blot Soltegnet, som Gang paa Gang ses indhugget i løse Sten eller i de svenske og norske Helleristninger, der iøvrigt gennem Fremstillinger af Kamp- og Arbejdsscener viser, hvad der gav Tilværelsen Indhold; men en særlig Bekræftelse paa, at hin Tids Folk var Soltilbedere, giver Solvognen fra Trundholm (N. V.-Sjæll.), der stammer fra omkr. 1000 f. Chr. (omtr. samtidig med Kong David!). Det er bleven sagt om dette Pragtstykke af dansk Arbejde, at det giver hele den nordiske Bronzealders Gaade — indført fra Syden i Materiale, Form og Aand, og dog af fuldt selvstændigt Præg og ragende højt op over alt, hvad der i Landene norden for Alperne fremgik af Bronzealderens Kultur. Først senere naaede man vel til Fremstillingen af Guddommens Person, men man udhuggede i Bronzealderen Gudens parvis stillede Fodspor i Sten, kendte her fra Landet flere Gange saavel som fra Helleristningerne. Sandsynligvis staar disse Fodspor der som et Symbol paa Gudens Nærværelse i Lighed med, hvad der kendes særlig fra oldkristelige og buddhistiske Forestillingskredse.

Det er næppe tilfældigt, at saa mange Bronzealders Offerfund ligger i Moserne; der er vel en Forbindelse derfra og til den Kendsgerning, at Kilder og Damme var hellige. Havde man ikke

det nødvendige fri Vandspejl tilgængelig fra Naturens Side, kunde man selv grave sig sin Offerdam, hvad der foreligger Exempel paa fra Skaane. En særlig velbevaret Offerbrønd har man fundet ved Budsene paa Møen paa et vandrigt Sted. I et let tildannet Stykke af en hul Ællestamme var her nedlagt en Mængde Knogler af Tamdyr (Kødoffer) samt flere Bronzesager. Ogsaa Haarfletninger findes ikke sjælden nedlagte som Offer. Der er Grund til at tro, at det Ry for Hellighed, som mange Kilder har haft helt ned til vore Dage, i visse Tilfælde naar tilbage til den fjerne Oldtid. Bronzeskjolde, indførte fra Norditalien, er fundet flere Gange nedlagte som Offer. I et bestemt Tilfælde — paa Falster — kunde det erkendes, at to saadanne Skjolde fra den yngre Bronzealder, var bleven hensat oprejste i Kanten af en lille Sø. De har henstaaet der paa Mosens Overflade, ragende frit frem, saa længe, at den øverste Del af dem blev helt forvitret; tilsidst overvoksede Tørven dem: Offerhenlæggelser var tabu i Oldtiden. Ejendommelige Offerfund udgør ogsaa de bekendte Lurer; de er alle fundne i Moser, oftest parvis, og de saaledes parvis fundne Lurer stemmer i samme Tone. Man har formodentlig brugt dem to og to sammen.

Et særligt betagende Indblik i Bronzealderens Dagligliv faar vi gennem de Gravfund, der endnu viser den dødes Klædedragt, saaledes som den blev baaret, da Gravlæggelsen fandt Sted for omkr. 3000 Aar siden. Indenfor Nordeuropas Oldtid er saadanne Fund næsten kun kendte fra Danmark; de stammer alle fra den ældre Bronzealders store Egekister. Mandsdragten kendes gennem flere Fund: Hue, Kappe, Underklædning med Bælte og en simpel Fodbeklædning; Benklæder kendes ikke. Indtil for faa Aar siden forelaa kun en eneste fuldstændig Kvindedragt, der fremdroges fra Borum Æshøj ved Aarhus, men Fundet blev først, som det hedder i Indberetningen, behandlet med Ildtang og Møggreb af de ligegyldige Findere, inden det kom under kyndig Behandling. Det kan da ikke undre, at det kunde volde Vanskelighed at rekonstruere Dragten. Resultatet af de ældre Undersøgelser anskueliggøres af 2 i Nationalmuseet opstillede paaklædte Figurer, der ofte er afbildede. For et Par Aar siden blev der imidlertid fremdraget et nyt Fund af en Kvindedragt fra samme Tid, og derved blev Opfattelsen af, hvorledes den fornemme nordiske Kvinde gik klædt i Bronzealderen, væsentlig ændret. I Storehøj

ved Egtved var en ung Kvinde gravlagt i en af de sædvanlige store Egekister. Af selve Liget var kun bevaret det lyse tætte Haar, klippet i Pagefrisure, samt Neglene og nogle Rester af Hjerne og Tænder. Liget var bleven indhyllet i en Kohud og dækket til med et stort Tøjstykke, øjensynlig et lignende Stykke som det, der i Borum Æshøj Fundet opfattedes som Skørt. Ved Gravlæggelsen havde Liget været iført en Trøje af Kimoneform, naaende kun nedenfor Brystet; Maven var ubedækket, kun omgivet af det ogsaa fra tidligere Fund kendte farvede Uldbælte, der fortil bar den karakteristiske store Bælteplade. Det mærkelige Skørt dækkede Partiet fra Hofterne til omtr. midt paa Laarene; det var et „Frynseskørt", der naaede et Par Gange omkring Personen og var dannet af Uldtraade, der foroven og forneden var sammenholdte af Snore. Fødderne havde været dækkede af en simpel, ulden Fodbeklædning. Saaledes var den unge Kvinde bleven stedt til Hvile, og da man nu genkendte „Frynseskørtet" i hidtil uforstaaede Rester fra andre samtidige Kvindegrave, syntes det klart, at der ikke forelaa noget ualmindeligt. At denne besynderlige Dragt ikke kan opfattes som en særlig Ligdragt, fremgaar deraf, at man paa to smaa Kvindefigurer fra den nordiske Bronzealder tydelig kan erkende Gengivelsen af et kort, riflet Skørt. Det maa antages som det sandsynligste, at „Pigen fra Egtved" er bleven gravlagt i sin Hjemmedragt; det store Tøjstykke kan tænkes anvendt som Kappe eller Sjal, eller som Dække om Natten. Fundet blev undersøgt af Th. Thomsen og staar fremstillet paa Nationalmuseet som et tavst Vidnesbyrd om den i sin Oprindelse fremmedartede Bronzealders Kultur, der dog paa vor nordiske Grund naaede en skønnere Udfoldelse og et ædlere Præg end andet Sted nord for Alperne.

Endnu nogle Mærkeligheder frembød denne Egekiste fra Egtved. Foruden andet Gravgods fandtes en Spand af Birkebark, og i denne sad de indtørrede, skorpeformede Rester af en Drik, der viste sig at have været brygget af Tyttebær og Tranebær med Tilsætning af Pors, Hvede og Honning. Endvidere laa der en Bylt Uldtøj, der indeholdt de brændte Knogler af et ca. 8 Aar gammelt Barn, der da næppe kan have været den gravlagte Kvindes. I samme Grav møder vi altsaa to helt forskellige Gravskikke, den hele Nedlæggelse, der karakteriserer den ældre Bronzealder, og

Ligbrændingen, der efterhaanden fortrængte den gamle Skik. Man knytter uvilkaarlig Forestillingen om en Ændring i Dødstroen til Overgangen fra den ene til den anden af disse Gravskikke i Oldtiden. Maaske ser vi da her Brydningen mellem den gamle og den nye Opfattelse i samme Grav. Ogsaa fra Jernalderens jydske Gravplader kender man Exempler paa, at de to Gravskikke benyttedes samtidigt i samme Bygd, men her er det den hele Nedlæggelse af den døde, der betegner det nye.

Baade fra Bronzealderen og den yngre Stenalder er der mange Beviser paa, at Mænd og Kvinder nød den samme Dødsære; dette viser, at de sociale Forhold i Norden allerede i den fjerne Oldtid har staaet i skarp Modsætning til Orientens; formodentlig har Engifte allerede dengang været Samfundets Grundlag.

Naturforholdene i Oldtidens senere Afsnit.

De Betingelser, som *Naturforholdene* bød Oldtidens Folk i *den yngre Stenalder og Bronzealderen,* maa ogsaa berøres med nogle Ord. I Fastlandstiden, indenfor hvilken den ældste Stenalder falder, udgjorde det nuværende danske Omraade en samlet Landmasse, og Østersøen var en fersk Indsø. Da den ældre Stenalders Køkkenmøddinger opbyggedes, havde Landet sænket sig betydeligt, den nordøstlige Del laa endog væsentlig lavere end i Nutiden, ved Frederikshavn saaledes 15 *m* lavere. Vendsyssel og Thy var da opløst i en Gruppe af større og mindre Øer; dybe Fjorde skar sig langt ind i Landet. Medens Sænkningen fortsattes langsomt i Landets sydvestlige Del, hævedes den nordøstlige atter og nærmede sig Nutidens Niveauforhold, der formodentlig først naaedes i Bronzealderen. De tidligere Sunde i Nordjylland forvandledes da til udstrakte Ler- og Sandflader, paa hvilke store Mosestrækninger nu begyndte at udvikle sig (de to Vildmoser o. a.). Landtrekanten mellem Frederikshavn, Tværsted og Skagen dannedes først under denne Landhævning. Læsø, der under den dybeste Landsænkning var helt havdækket, hævedes efterhaanden op over Havfladen, dog tidsnok til, at den ældre Stenalders Folk kunde færdes paa Øens højeste Parti. Marskegnene i det sydvestlige Jylland har sin særlige Historie. Marskleret er som bekendt afsat af Havet under Flodtid, men den østlige, til Geesten grænsende Del af Marsken ligger en god Del højere end dertil, hvor Flodvandet nu

normalt naar op. Man er da naaet til den Slutning, at det sydvestlige Jylland har hævet sig siden Marskdannelsens Begyndelse, ialt henved halvanden Meter. Flere arkæologiske Fund siger os, naar Landsænkningen her naaede sit Maximum. Der kendes saaledes flere Stenaldersgrave ude i Marsken, delvis dækkede af Marskleret, og endvidere viser Beliggenheden og Fordelingen af Bronzealderens Høje langs Geestens Vestrand, at der langs hele Sønderjyllands Vestkyst i Bronzealderen har ligget en Række indbyrdes adskilte Kystbygder; Højenes Beliggenhed her kan kun forklares ved, at man fra disse Steder havde Adgang til Havet. Landsænkningens Maximum i det sydvestlige Jylland kan da tidligst falde i Bronzealderen, maaske endda først noget senere; Havet naaede da ind til den vestlige Geestrand. — Først i Løbet af Bronzealderen og den følgende Tid antog Landet da i Hovedsagen den Form, som vi nu kender.

Fra Fund af visse Planterester, særlig i svenske, norske og finske Moser i Lag, der kan antages at stamme fra den yngre Stenalder og Bronzealderen, maa vi slutte, at Klimaet vedvarende var mildt, og at Sommeren var noget varmere end i Nutiden. Navnlig paa Grundlag af Hasselens datidige Forekomst langt nord for dens nuværende Nordgrænse i Sverige har man sluttet, at Middeltemperaturen i Sommertiden gennemsnitlig var ca. 2^0 varmere end nu. Samtidigt virkede Klimaet udtørrende. De nordeuropæiske Højmoser dækkedes af Lynghede eller endog af Skov og Krat, Vandspejlet sænkedes i Søerne, og de kalktufdannende Kilder havde en stærkt formindsket Vandføring. I de Tilfælde, hvor man har kunnet faa disse yngre Udtørringslag daterede ved Hjælp af Oldsagsfund, har det vist sig, at de stammer fra den yngre Stenalder og Bronzealderen. Det var den rige og stærke Egeskov, der da bredte sig i Danmark, Fyrren var nu, bortset fra visse magre Egne i Jylland, næsten ganske fortrængt, eller spillede dog en ganske underordnet Rolle; desuden kendes kun spredte Fund af Bøg fra disse Perioder af Oldtiden.

Klimaet i den yngre Stenalder og i Bronzealderen var da tørt og varmt. I skarp Modsætning hertil staar den efterfølgende Tids klimatiske Forhold, som vi lærer dem at kende fra Tørvelag og Kalktuflag. Fra næsten hele Nord- og Mellemeuropa samt Dele af Rusland foreligger der Undersøgelser af disse yngste

Lag, og overensstemmende berettes der, at de er dannede under betydelig fugtigere klimatiske Forhold end de nærmest underliggende Lag; Grænsen mod disse er oftest ganske skarp. De til Tørvestrøelsefabrikationen anvendte Moselag i nordtyske og skandinaviske Moser kan nævnes som særlig typiske for disse under den sidste fugtige Periode opstaaede Lag. Naar der i disse er fundet Oldsager eller f. Eks. Vej- og Broanlæg, der kan henføres til en bestemt Tid, ligger denne indenfor Jernalderen. Man regner med, at denne Klimaændring, der aabenbart er foregaaet ret brat, indtraadte omkr. ved Jernalderens Begyndelse i Norden og efterlod sig paaviselige Spor fra Island, Færøerne og Scotland til ind i Rusland, fra Norge og Sverige til Böhmen og Schweiz. Ikke blot Nedbørsforholdene ændredes paa denne Tid, men aabenbart ogsaa Temperaturforholdene; dette kommer bedst frem i Lande som Norge og Sverige, der har den store Udstrækning i Nord og Syd. Herfra kendes mange Exempler paa Plantearter, der ligesom Hasselen i den forudgaaende Tid var videre udbredte mod Nord end nu, og Moseundersøgelserne viser, at denne Tilbagerykning af Nordgrænserne er foregaaet samtidig med, at de under de fugtige Forhold opstaaede Lag begyndte at dannes. Desuden foreligger der ogsaa Exempler paa, at nordlige Arter, f. Eks. Dværgbirken, samtidig dukkede op længere syd paa i Sverige, hvor den ikke er kendt fra Varmeperiodens Lag. Ogsaa i Danmark kan denne Forringelse af Sommertemperaturen spores paa samme Maade som f. Eks. i Sverige, nemlig bl. a. ved den fuldstændige Forsvinden af Hornnødden (Trapa natans) og den næsten fuldstændige Forsvinden af en anden Vandplante, Najaden, der var almindelig i Landet i Varmeperioden, men som nu ikke finder gode Livskaar før i Mellemeuropa, omtrent ligesom Hornnødden.

Bøgen var som nævnt allerede indvandret i Landet i Stenalderen, men først efter Klimaændringen, altsaa først i Jernalderen, begyndte denne Træart, der i Nordeuropa i udpræget Grad er knyttet til Egne med Kystklima, for Alvor at tage Kampen op med Egen og fortrænge denne fra saadanne Steder, hvor Bundforholdene behager den mere kræsne Bøg. I de lave, fugtige, lollandske Skove og f. Eks. i de midtjydske, sandede Egne overvandt Bøgen aldrig Egen. Den rene Bøgeskov, der nu besynges som dansk i særlig Grad, er et Kulturprodukt, fremgaaet først ved

Rovhugst af den værdifuldere Eg, senere gennem bevidst Skovbrug. I den oprindelige danske Bøgeskov husedes alle de andre Skovtræer i vekslende Mængde. Ogsaa Fyrren levede endnu i Danmark i Jernalderen, hvad flere direkte Fund godtgør; i Middelalderen blev en Munk i Vitskøl Kloster begravet i en Fyrrekiste, og den økonomiske Litteratur fra den nyere Tid omtaler nu og da Fyr i jydske Skove. Det er nok Mennesket, som har gjort det af med den sidste Rest af Fyr i Danmark, kort før man atter indførte den i Plantagerne.

Nogen direkte Forbindelse mellem Klima og Kulturudvikling i Nordens Oldtid er det vel ikke let at dokumentere, men der er dog peget paa visse Træk, hvorefter extreme Klimaforhold har bevirket Misvækst med efterfølgende Hungersnød og Udvandringer. Cimbrernes og Teutonernes Tog mod Syd i Aarhundredet før Chr. skyldes ifølge de klassiske Geografer en stor Vandflod, der hærgede de nordlige Lande, og fra svensk Side har man villet tyde Sagaens Fimbulvinter som en Mindelse om den Klimaforværring med stærkt øget Nedbør, som det fra geologisk Side er godtgjort indtraadte i Aarhundrederne før Chr. Paa den anden Side kan man maaske finde et Samhørsforhold mellem Bronzealderens herlige Klima og Tidens rige og forfinede Kultur. Hvis Bronzealderens Mænd og Kvinder virkelig har gaaet saa luftigt klædte, som Gravfundene antyder, kan det dog være en Beroligelse at vide, at Vejrliget i hvert Fald om Sommeren virkelig har været mildt dengang.

Jernalderen i Danmark.

Medens Bronzealderen kulturelt fremtræder som en Enhed i Danmark, bliver de fremmede Paavirkninger saa stærke, navnlig i den første Del af *Jernalderen,* at Enheden baade her og der brydes. Den mellemeuropæiske, kraftige Hallstattkultur prægede navnlig i Jylland den danske Jernalders første Del, den førromerske Tid (400—0 f. Chr.). Dette er for nylig kommen særlig stærkt frem ved et stort Baad- og Vaabenfund i en lille Mose ved Hjortspring paa Als. Der fandtes her Vaabentyper, der hidtil var ukendte fra Nordeuropa, men som viser hen til Hallstattkulturen. Den ca. 14 m lange Baad havde en meget ejendommelig Konstruktion, idet Plankerne ikke var nittede, men syede

sammen med Bastsnore og kalfatrede med Harpiks. Den lille Mose, der i et bestemt Lag var næsten helt opfyldt af det store Fund, ligger 2—3 km fra Kysterne af Øen og ca. 42 m over Havet; omtrent det samme maa have været Tilfældet ogsaa i Jernalderen. Formodentlig drejer det sig her om et Offer, der er udlagt efter en Kamp ligesom i det langt yngre Nydamfund fra Sundeved, men Vaabnene var ubeskadigede i Hjortspringfundet.

Senere, i den romerske Periode af Jernalderen, da de romerske Legioner undertvang sig store Dele af Germanien, oversvømmedes Landet af romerske Fabriksvarer, navnlig Bronzesager, Luxusvarer og Smykker; da kom ogsaa de første Glassager til Danmark. I Folkevandringstiden (ca. 300—ca. 500 e. Chr.) skyllede Brændingen fra Malstrømmene i Mellemeuropa ind over Danmarks Grænser og efterlod sig Spor f. Eks. i de sydvestjydske og fynske Moser, der har rummet de store Offerfund eller Kampfund, hvortil den berømte Nydam-Baad hører. At det afsides liggende Bornholm gennem en stor Del af Jernalderen indtog en Særstilling i Forhold til det øvrige Danmark, navnlig hvad Gravskikkene angaar, kan ikke undre; men ogsaa nordfra, sikkert fra Norge, gjorde fremmed Indflydelse sig gældende særlig i den sidste Del af Oldtiden og satte sig kendelige Spor i Vendsyssel.

At den kulturelle Enhed er brudt i Jernalderen, giver sig til Kende ikke blot i Formerne paa Vaaben, Redskaber og Smykker, men ikke mindst i Gravskikkene, der i hele den ca. 1300 Aar lange Periode vekslede fra Tid til Tid og fra Egn til Egn. Der skal dog her ikke gøres nærmere Rede for dette, kun skal der omtales nogle ejendommelige Gravfund fra den romerske Periode. Der er først de saakaldte *Lerkargrave,* der er funden i Hundredevis, oftest liggende paa særlige Gravpladser paa flad Mark, navnlig i Aarhus og Randers Amter. Den fra Bronzealderens senere Del kendte Ligbrænding blev i disse Egne brudt af en helt ny Gravskik, der baade hvad Gravens Form og Indhold angaar kan spores helt til Norditalien, hvor den anvendtes ca. et Aartusinde, før den naaede Danmark. Liget nedlagdes i disse Egne ubrændt, tæt under Overfladen; der medgaves det ingen Vaaben, men et bestemt Sæt af Lerkar, prydede med Mæanderbaand og indeholdende rigelig Farkost til den lange Rejse.

Hel Jordfæstelse af den døde var i det hele den almindeligste

Gravskik i romersk Jernalder, ligesom vel nok gennem hele Jernalderen, selv om Ligbrænding stadig kendtes; paa Bornholm var denne sidste Form eneraadende til ind i Folkevandringstiden. En af de mærkeligste og rigest udstyrede Skeletgrave fra den romerske Tid fandtes 1909 ved *Juellinge* paa Lolland. Der laa her fire dybt nedsænkede Grave, alle med Kvindelig. Den bedst bevarede indeholdt det fuldstændige Skelet af en 30-aarig Kvinde, der p. Gr. af en kraftig Svulst paa det højre Laarben maa have haltet stærkt. Ved Hoved, Hals og Bryst laa flere karakteristiske danske Smykker af Sølv og Guld; den ene Haand holdt en Bronzesi, og ovenfor Hovedet stod en stor Bronzekeddel, hvori ogsaa en Si; desuden laa der flere Drikkekar af Horn og Glas; disse Glas og Bronzesagerne var romersk Import. I Bronzekeddelen fandtes de indtørrede, skorpeformede Rester af den gærede Drik, som hun havde faaet med i Graven. Drikken har været tilberedt paa en ganske lignende Maade som den Drik, Egtvedpigen fik med i Graven ca. 1200 Aar tidligere.

Det berømte *Hobyfund,* fremdraget 1920, ogsaa paa Lolland, understreger stærkt Østdanmarks særlige Stilling i den romerske Tid. I en dybt nedsænket Grav fandtes her to ca. 11 cm høje Sølvbægre, staaende paa en Bronzebakke, samt en Kasserolle, en Spand, et Fad, alt af romersk Arbejde, og desuden en Del andre, delvis hjemlige Sager. De to Sølvbægre, der er udførte af en græsk Kunstner, hvis Navn er indpunslet i Metallet, stammer ligesom Bronzekarrene fra Italien og fra Tiden omkr. Chr. Fødsel. Sølvbægrene er forsynede med Relieffer, der fremstiller visse Begivenheder fra Homers Heltedigt Illiaden; ogsaa flere af Bronzekarrene er forsynede med Relieffigurer. Dette Fund har sin særlige Interesse, dels ved dets kunstneriske Værdi, der hæver det højt op over de ordinære Fabriksvarer, der udgjorde den sædvanlige romerske Import til Norden i Oldtiden, og dels ved det Spørgsmaal, som Fundet uvilkaarligt rejser, Spørgsmaalet om, hvorledes „saadanne Kostbarheder som de to Sølvbægre, saa sjældne og skønne Bronzekar, som især Kanden og Fadet, har kunnet finde Vej til en lollandsk Barbargrav". Friis Johansen, der har givet en fortræffelig Behandling af dette Fund, besvarer Spørgsmaalet saaledes, at Bronzekarrene, der synes at være bestemte til at høre sammen, og Bægrene samlet har gjort Rejsen til Norden, hvortil

de er kommen ikke længe efter, at de er bleven fremstillede, thi Graven ved Hoby er snarest noget ældre end Aar 100. Der maa da være særlige Omstændigheder, der har bragt dem hertil. Den samtidige latinske Litteratur (Tacitus m. fl.) antyder hvorledes: Romerne brugte nemlig — af politiske Grunde — at skænke fremstaaende germanske o. a. Personligheder „Guldkar og Sølvkar med Relieffremstillinger — og Husgeraad af Bronze". Hobyfundet kan være en saadan politisk Gave fra romersk Side til en Germaner, og Fundet antyder yderligere, hvem Romeren kan have været; thi under Bunden af de to Sølvbægre staar indridset Navnet Silius. Men en romersk Konsul af det Navn var i Aarene 14—21 Indehaver af den højeste Myndighed i Provinsen Øvre-Germanien med Mainz som Hovedsæde. Maaske han er Giveren, men noget positivt Bevis herfor vil dog aldrig kunne føres.

Der foregik i den senere Del af Oldtiden en meget mærkbar Forskydning i Velstand fra Vest mod Øst i Danmark. Bl. a. oplyser Guldfundene herom. Navnlig i Bronzealderens ældre Del laa Tyngdepunktet aabenbart i Jyllands Vesteregn samt i Viborg Amt, hvilke Egne har ydet langt de fleste Guldfund fra denne Tid. Handelen med Rav, der tillægges saa stor Betydning for hele den nordiske Bronzealders Udvikling, har sin store Andel i dette. Handelens Tyngdepunkt forskydes derefter mod Sydøstdanmark, og i hvert Fald i den romerske Jernalder begyndte Sjælland og de omgivende Øer at hæve sig frem ved Rigdom, og der spores fra denne Tid en rig Handelsforbindelse over Østersøen med de østlige tyske Egne, betinget af den livlige Handel langs Elben, og senere langs Weichselen; dermed fulgte sikkert ogsaa en øget Magtstilling. Juellinge- og Hobyfundene maa ses i Belysning heraf. Ravproduktionen i de preussiske Kystegne dækkede nu Hovedparten af Storhandelens Forbrug, og dette har været medvirkende til disse Egnes øgede Betydning. Østdanmarks Overvægt i Velstand fortsattes og øgedes gennem Folkevandringstiden (300—500) og den efterromerske Tid (500—800), hvad der tydelig kommer frem gennem Guldfundene. Til de rigest og tættest befolkede Egne i disse Tider hørte navnlig Sjællands sydlige og sydøstlige Del samt den østlige Del af Fyn fra midtvejs mellem Nyborg og Svendborg over Ringe og Odense og videre mod Nordvest. I Jylland samledes Velstanden, udtrykt gennem Guldfundene, sig

navnlig mod Øst og Nord, ofte lokaliseret til Kystegne, hvad der vel er Udtryk for, at der de paagældende Steder var større Havnepladser. Kun fra det sydlige Hjørne af Nørrejyllands Vestside træffes nogle Guldfund fra efterromersk Tid og Vikingetiden, ogsaa her har der da formodentlig været et Knudepunkt for Skibsfart og Handel.

Den senere Del af Jernalderen, i hvilken den almindelige Velstand øgedes i Danmark, ses ogsaa at have været en folkedannende Tid; navnlig spores dette, efterhaanden som den tidligere overmægtige, romerske Paavirkning ophører som Følge af Folkevandringernes Indsats, og der viser sig i Folkevandringstiden Begyndelsen til en egen nordisk Stil, Dyreornamentiken, der i den efterromerske Tid udformes fuldt ud. At der virkelig i den senere Del af vor forhistoriske Tid var foregaaet en folkelig og national Samling (jvf. Skjoldungesagnene), godtgør Vikingetiden, da danske sammen med de andre nordiske Folk optraadte aktivt overfor de omliggende Lande. Dermed ophørte Oldtiden hos os, og Danmark gled ind i Historiens Lys.

KNUD JESSEN.

F. M. DOSTOJEVSKI

I.

FJODOR MICHAILOVITSJ DOSTOJEVSKI er ikke blot en af Ruslands og hele vor nyere Tids største og mærkeligste Digtere; han er ogsaa en af vor Tids forholdsvis faa stærkt religiøst prægede Digtere.

Medens han levede og i de første Par Aartier efter hans Død (1881), var man tilbøjelig til at se i ham først og mest den store Psykolog, den store Sjælekender, kendt ikke mindst med Menneskesjælens Dunkelhed og Dybder. Men han vilde ikke selv regne denne Vurdering for helt rigtig eller fuldstændig. Han satte i hvert Fald ikke Pris paa at blive kaldt Psykolog, Sjælekender, i Ordets almindelige Forstand. Han siger selv: »Man kalder mig en Psykolog, men det er ikke rigtigt«; og han betegner i sin store Bog »Brødrene Karamasov« en Jurist, der intet aner om den Anklagedes sjælelige Dybder, som »en god Psykolog, der gjorde Krav paa at kende Menneskesjælen særlig godt«.

Naar Dostojevski læses saa meget og saa ivrigt, som han bliver det den Dag i Dag, og nu i de sidste Aar sikkert mere end nogensinde, saa er det ikke blot for hans sjælelige Indsigt og hans Vejledning i Sjælestudium. Det er ganske vist fordi han har en Evne, man fristes til at sige en frygtelig Evne, kun ganske faa blandt Mennesker givet, til at vise hvad Menneskene inderst er. Mange vil, overfor hans Billeder deraf, vige tilbage, og sige: Nej, dette er for frygteligt, saadan er vi ikke, er jeg ikke — maaske er det russiske Menneske saadan — men vi andre, Nej! Men det mærkelige er, at mange, i hvert Fald blandt dem, der virkelig har kunnet læse Dostojevski, har svært ved, trods denne Benægtelse, at kunne glemme, hvad han viste dem; og det kan gaa dem saadan, at de engang kom til at se ogsaa med egne Øjne og i egen Sjæl det, de først vilde benægte var til.

Men idet han, som han selv siger det, »med fuldstændig Realisme vil søge at finde Mennesket i Menneskene«, finder han ogsaa det, der peger ud over Mennesket, og finder det, ikke paa Overfladelivet, men netop jo dybere han trænger ned; ofte i Sjælens Afgrunde, i Synds og Elendigheds Dybder. »Netop jo mere realistisk man tager Livet, des mere opdager man af gaadefuldt U-realt; jo dybere man trænger ned i det jordiske, des mere opdager man noget mægtigt og Ujordisk ved Grunden af alle Ting; indtil sluttelig hele Livet for vore Øjne, som for den store Digters, begynder at brænde i eet eneste stort Spørgsmaal, Spøgsmaalet om den ukendte Gud«.*

Naar der fra før til nu, fra Aarene omkring Aarhundredskiftet og til Aarene nu efter Verdenskrigen, er ved at foregaa en anden og dybere Vurdering af Dostojevskis Forfatterskab, hænger det sikkert sammen med dette, at der skal en særlig Modtagelighed til for at forstaa især netop denne russiske Digter; der for vor Tid vel nok ubestridt tør kaldes den største blandt Ruslands store.

Han er ikke for dem, der er færdige og afsluttede; der helt afgjorte og uden Fornyelsesevne har fundet deres trygge Hvileplads saavel i det ydre som i indre Liv. — Han kan aldrig blive en egentlig klassisk Forfatter, fordi han har saa liden Sans og Respekt for Formens Fasthed og Stivnethed, men saa meget mere for det gærende, det bevægelige, det flydende, der er alt Livs Vækst ejendommeligt.

Derfor vil han vurderes kun som den store Psykolog i en Tid, hvor man føler sig, om ikke just i alle Forhold færdig og afsluttet, saa dog vis paa, at den Form, hvori man nu lever sit Liv, og det baade i de timelige og i de aandelige Forhold — at den Form, man nu har fundet, er den rette og sikre og urokkelige. I en Tid, hvor Civilisation og Kultur, materiel Væren og aandelige Livsformer mener sig sikret, tilsyneladende blomstrer og breder sig, i en saadan Tid kan man nok læse den russiske Digter; men man vil fristes til at lægge ham væk og med Velbehag sige: hvor godt, at vi ikke er som hine Toldere og Syndere, der fylder op i hans Bøger; og se hvor herligt vi indtil i Dag har drevet det; lad os derfor ikke se ned, med

*) Eduard Thurneysen i sin Bog: Dostojevski (München 1922).

ham, i længst svundne og tildækte Sjælelivets Gaader og Dybder, men skue opad og fremad; tilfredse med de Former af Velvære og Tryghed, hvormed vi mere og mere indretter vort hele Liv; ikke blot her hos mig og os, men snart Jorden over, i vor sejrende Civilisations Tegn. —

Saadan vilde man sige, netop dengang forinden Krigen kom. Nogle faa saa vel ogsaa, at Dostojevski var mere end en Digter, var en Profet, det vil sige, at han havde den forudseendes og den dybereseendes Gave og saa, hvad kun de ganske faa kunde se: at der skulde komme en Dag, da saa mange af de færdige og faste Former skulde falde sammen; ikke alene ved ydre Tryk, men først og mest fordi Livet indefra havde endnu saa megen Spændkraft, at det en Dag sprængte Formerne. Og midt i denne mærkelige og frygtelige Verden, hvori vi netop nu lever, midt imellem faldende og faldne Former for Livsytringer, midt imellem spirende og voksende nye Livskim, nogle sunde og voksende godt, andre Vildskud — midt imellem alt dette er det, at mange paa ny tager den store russiske Digters Bøger frem og læser dem med ny Forstaaelse. Nu forstaar man, at baade om os og i os laa de mærkelige og frygtelige Kræfter, som han havde skildret; blot holdt nede af de mange Civilisationens og de givne Formers hæmmende Kræfter, men brydende frem fra Menneskelivets Dybder, som disses Kræfters Tryk ophørte. Da forstaar man, at meget af det, han har skildret, hører Menneskelivet til, hvor underligt, ja forfærdeligt det i hine trygge Tider kunde synes — og at meget af det skal ogsaa vi, paa vor Vis igennem; at alt dette ogsaa kan blive vor Skæbne eller deres, der er vore.

Men da forstaar vi ogsaa bedre end før hans profetiske Varsel om, at gennem Nedgang og Mørke kom vi til Opgang og Lys; at efter Faldet kommer Opstandelsen; at netop gennem de mange Dyb og Afgrunde naar Mennesket i Anelse om egen Lidenhed og Ringhed frem til Kristus, til Gud, til det Evige.

Men endnu eet — heraf maa man ikke forledes til at tro, at Dostojevskis Bøger er Opbyggelsesbøger i almindelig Forstand. Han har selv bekendt, at »mit Hosianna er jeg naaet til igennem Tvivlens Skærsild«. Det bringer hans Digtning ogsaa Vidnesbyrd om. Jeg vil her, baade for at vise dette, men ogsaa for

at give en Prøve paa Dostojevskis mærkelige digteriske Kraft, gengive, omend i stærkt forkortet Form, en lille særlig Skildring, den berømte af Storinkvisitoren.

Som Psykolog i Almindelighed naar han vel nok højest i Bogen »Raskolnikov« eller »Brøde og Soning«, som den hedder paa Russisk, og som fulgte efter hans de to første Bøger: »Fattige Folk« og »De forurettede og undertrykte«; Bøger, hvis Titler er betegnende baade for dem og ikke mindre for deres Forfatter. Dernæst kom »Optegnelser fra det døde Hus« — og saa den mærkelige Digtning, af udpræget religiøs Art, der, over »Raskolnikov« (1866) fører videre til »Fyrst Myschkin« (Idioten), »De besatte« (Djævlene) og tilsidst til den store tre-Binds »Brødrene Karamasov« (1879—80), der ikke bliver færdig. I den findes Ivan Karamasovs Digtning: *Storinkvisitoren i Sevilla.*

* * *

Femten Hundredaar var allerede gaaet, siden Han gav det Løfte at komme igen i al sin Herlighed — »se, jeg kommer, men om Dagen og Timen ved ikke engang Sønnen, men kun min Fader, som er i Himlen«. Menneskeheden havde ventet paa Ham i Tro og Længsel. Ganske vist var Kættere staaet frem. Men saa meget mere flammende var Troen blevet hos dem der stod fast. I Hundreder af Aar havde Menneskene bedt: »Herre, vis Dig for os« —; og da fattede Han det Ønske at vise sig for Folket, for sit lidende og syndige Folk. Ikke i al sin Herlighed, men i den samme Menneskeskikkelse, hvori han havde vandret for de femten Hundrede Aar siden. Han valgte at stige ned til Menneskene i Sevilla i Spanien, paa Torvepladsen i den solhede By, hvor endnu igaar Kætterbaalene havde flammet, Ham til Ære. Endnu igaar havde Kardinal-Storinkvisitoren ved en mægtig Autodafé, i Nærværelse af Konge, Hof og det hele Folk, ladet brænde nær hundrede Kættere.

Til dette Sevilla kom Han.

Stille, ubemærket gled Han ind imellem Folket paa Byens Gader. Men mærkeligt nok, alle genkender Ham; man omringer ham med en voksende Skare; med et Smil, fyldt af uendelig Medlidenhed, vandrer han iblandt dem. Han velsigner, han breder Hænderne ud, og Lindring strømmer til dem, der rører ved

Hans Hænder eller Klædebon. »Det er Ham, det er Ham selv«, raaber og græder Folket; Børnene strør Blomster for Ham —.

Ud af Katedralens Port bæres, netop da Han er naaet derhen, en aaben hvid Barnekiste, med en lille syv Aars Pige; sine Forældres eneste Barn var hun, Moderen ser Ham, kender Ham, kaster sig for Hans Fod og raaber: »Er det Dig, da lad mit Barn leve op!« Processionen standser; Præsten ser til med rynkede Bryn; den lille Kiste staar for Hans Fødder — medlidende ser Han paa den og stille siger Han, atter engang: »Talitha Kumi«. Og Pigen staar op — ser sig smilende, undrende om, og løfter op den lille Buket af hvide Roser, der var lagt i hendes Kiste. I Folkeskaren omkring er alle grebne, der lyder Graad og Stemmer — i dette Øjeblik kommer Kardinal-Storinkvisitoren gaaende ind over Pladsen, fulgt af sine mørke Hjælpere og Knægte, den »hellige Vagt«. Storinkvisitoren selv er ikke, som igaar ved Autodaféen, klædt i sit glimrende Skrud, idag er han i sin mørke graa Kutte. Han er en Olding, nær de halvfemsindstyve Aar; med indtørret Ansigt, med indfaldne Øjne; men i dem brænder en Glød af stærk indre Ild.

Han har set alt; han rynker Brynene, peger paa Ham og byder Vagten at gribe Ham. Og saa stor er hans Magt, at Folket, kuet og skælvende, giver Plads for Mændene; og under en frygtelig Stilhed fører de Ham bort; ind i det mørke Fængsel, hvor den Hellige Domstols Fanger sættes.

Natten kommer, med sit Mørke og sin Duft af Laurbær og Citroner. Fængslets Dør aabnes, og ind i Hans Celle træder den gamle Storinkvisitor selv; han ser i nogen Tid stille paa Ham, og tiltaler ham saa:

»Er det Dig? — Nej, ti; ti; Du har ikke Ret til at føje noget til det, Du alt een Gang har sagt. Men hvorfor kommer Du? For at lægge os Hindringer i Vejen — jeg ved det, og Du ved det. Men imorgen den Dag dømmer jeg dig til Døde, og det samme Folk, som idag kyssede Dine Fødder, vil i Morgen paa mit Vink styrte frem og kaste Kul paa dit Baal —.

»Jeg vil gøre Eder frie«, sagde Du — men nu faar Du se disse frie Mennesker! Nu er vor Gerning ved at fuldføres; femten Hundrede Aar har vi maattet trækkes med denne Din Frihed — men nu er det sluttet, fast og færdigtsluttet. — Husker Du. —

Paa Bjerget kom til Dig den frygtelige og forstandige Aand, og »fristede« Dig, som det staar overleveret i Bøgerne. Husker Du de tre Fristelser — de tre Spørgsmaal? Om de skulde være blevet glemt, og om alle Jordens Vise skulde være kaldt sammen for at genfinde dem, for at tænke dem frem igen; de vilde ikke have kunnet udtænke noget, som i Kraft og Dybde kunde lignes med hine tre Spørgsmaal, den vældige Aand stillede Dig i Ørkenen — i dem er forudsagt hele Menneskets Historie, alle uløselige Modsigelser som knyttet sammen —. Og hør nu: Afgør nu selv, hvem havde Ret, Du eller han, som dengang spurgte Dig?

Det første Spørgsmaal — dit Svar derpaa var jo, at Du vilde gaa ud i Verden, med tomme Hænder, med et Løfte om en Frihed, som de ikke forstod, som de nu er rædde for — men havde Du fulgt ham, den frygtelige og forstandige Aand, og forvandlet Stenene til Brød — da havde Menneskenes Slægt fulgt Dig, taknemlig og lydig og bange for, at Du skulde tage Din Haand bort og Dit Brød ophøre at være. Men Du holdt fast ved Din Frihedsgave, sigende: hvad er der ved Friheden, om Lydigheden købes for Brød? Du svarede, at Mennesket lever ikke af Brød alene — men ved Du, at i dette jordiske Brøds Navn vil Menneskene rejse sig mod Dig? En Dag vil de med deres Visdoms og Videnskabs Stemme sige Dig, at der ikke fandtes Forbrydelse, ikke fandtes Synd, om bare der var Brød nok!

Og et nyt Babel vil rejse sig — og de vil sige: »Gør os hellere til Trælle, blot Du vil give os Brød«. Du lovede dem Himlens Brød — men kan det i deres Øjne lignes med Jordens Brød? Og om tusinde og ti Tusinde skulde følge Dig i det himmelske Brøds Navn — hvad saa med de Millioner og Hundreder af Millioner, som ikke faar Kraft til at foragte det jordiske Brød for det himmelske?

Det var det første Spørgsmaal, Du afviste derude i Ørkenen, og i Frihedens Navn. Du vilde give dem Friheden, Frihed til Tro eller Vantro, Frihed til Godt eller Ondt — og Du kunde have bundet Dem ved Brødets Gave, om Du havde villet. — Du har givet Dit Liv for dem, for deres Frihed og deres Liv; Du gav dem Samvittighedens Frihed; Du glemte, Du

vidste ikke, at Ro, ja Død er Mennesket mere kært end det frie Valg af Godt og Ondt. Der findes intet mere dragende for Menneskene end Samvittighedens Frihed — men heller intet mere pinefuldt. Og derfor endte Din Gave til dem med deres Oprør, deres Forvildelse. — Og saadan ogsaa med de næste Spørgsmaal.

Den frygtelige og vise Aand satte Dig op paa Templets Tinde og sagde til Dig: Vil Du vide, om Du er Guds Søn, da kast Dig ned —. Du vilde ikke vise Din Magt, binde Menneskene ved dette Under. Du haabede, at ved at følge Dig vilde Menneskene blive hos Gud, uden at have Miraklet behov. Men Du vidste ikke, at Mennesket søger ikke saa meget Gud som det søger Miraklet. Hellere end at leve uden det, gør det sine egne Mirakler, bøjer sig for Kvaksalverens og Kærlingetrolddoms. Du steg ikke ned fra Korset, da de haanende og spottende raabte: »Stig ned, og vi vil tro, det er Dig«. — Du steg ikke ned, fordi Du vilde ikke trælbinde Menneskene med et Mirakel, men fordi Du længtes efter deres frie Tro, ikke Troen paa Underet; Du higede efter deres frie Kærlighed, ikke efter Trællebegejstring for en Magt, der een Gang havde indgydt dem Rædsel.

Men atter her: Du dømte dem for godt, Du troede dem for højt — Mennesket er skabt svagere og lavere, end Du har tænkt det! Se Dig om, hvordan det er gaaet siden da —. Havde Du agtet dem mindre, da havde Du krævet mindre af dem. Se hvor faa, der i Frihed ved at følge Dig —; men vi, vi i Dit Navns Kirke, har forbedret Din Gerning. Vi har lært dem, at det ikke er Hjerternes frie Afgørelse, og ikke Kærligheden, som det kommer an paa, men et Mysterium, som de skal underkaste sig blindt, ja mod deres Samvittighed —.

Da den frygtelige Aand gav Dig det sidste Spørgsmaal, viste han Dig alle Jordens Riger og tilbød Dig dem. Du afslog dem, dit Rige var ikke af denne Verden. Hvorfor gjorde Du dette? Havde Du taget imod dette Tilbud, da havde Du fuldkommet det, som Mennesket søger paa Jorden: hvem det skal bøje Knæ for, og hvorledes alle endelig skal kunne forene sig i en fælles Sammenslutning hele Jorden over. For dette er ogsaa Menneskets Længsel, dets tredie og sidste Længsel. Disse er Menneskenes Længsler: Brødet, Underet og saa den verdensomfattende

Organisation. Den har Menneskene stræbt imod, Timur og Cæsar, igennem alle Tiderne, Verdensriget, det altomspændende og alt beherskende. Det kunde Du have grundet, om Du havde villet tage imod den frygtelige og vise Aands Gave; og havde Du taget imod det og Cæsars Purpur, da havde Du grundlagt Verdensriget og givet Verden Ro. — Men vi i Rom, i Din Kirke, vi har grebet Cæsars Sværd, vi har erklæret os for Jordens rette Herrer. Vel har vi endnu ikke ført vor Sag helt frem til Sejr, er endnu kun i dens Begyndelse. Men vi skal nok naa frem og blive Jordens Herrer; og da skal vi ogsaa give Menneskene Lykken, holde Brødet i vor Haand og herske over deres Samvittighed. Da vil Millionerne følge os; da vil de som angste Børn klynge sig til os; og vi vil gøre dem lykkelige. — Og alt dette kunde Du have naaet, om ikke Du havde troet Menneskene for godt, om ikke Du havde givet dem Friheden, den de ikke kan bære —.

Din Frihed; som de omsætter i deres frie Tanke og frie Forskning og Videnskab; den skal føre dem ind i saadanne Irgange, stille dem overfor saadanne uløselige Gaader, at de vil kaste sig ned og sige: »Frels os fra os selv!« —

Og se nu, hvem de følger, Dig eller os. Jeg siger Dig, endnu den Dag i Morgen skal Du se denne vor lydige Hjord, som paa mit Vink vil styrte til og kaste Kul paa det Baal, hvor jeg vil lade Dig brænde, fordi Du er kommen for at forstyrre vort Værk. For har nogen fremfor alle andre fortjent vort Baal, da er det Dig. I Morgen vil jeg lade Dig brænde.«

Storinkvisitoren holdt inde; han ventede paa, at Fangen skulde svare ham. Men Han tav; hele Tiden havde Han set den talende i Øjnene og lyttet opmærksomt til ham. Oldingen ønskede, at Han skulde sige noget, selv om det saa var noget bittert, noget frygteligt. Men saa gaar Han hen til den gamle Prælat og kysser ham stille paa hans blodløse, halvfemsindstyveaarige Læber. Det var hele Hans Svar. Oldingen farer sammen; hans Mundvige dirrer; han gaar hen til Døren og siger til Ham: »Gaa, og kom ikke mere, kom aldrig, aldrig mere igen«. Og Fangen gaar ud paa Byens mørke Plads. — Kysset sved i Oldingens Hjerte; men han holdt fast ved sin Tanke. —

*

Her skal kun ganske kortelig føjes noget til dette mærkelige og gribende Digterværk og dets Tanker. Noget mere senere hen. —

Der er først een Ting: Storinkvisitoren er klar over, at Han ikke kan føje nogetsomhelst til det, han een Gang har sagt og har givet til Menneskene. Hans Værk var fuldbragt. — Dernæst blot om Underet, et Spørgsmaal Dostojevski adskillige Gange kommer tilbage til. Andetsteds i »Brødrene Karamasov« siger han: »Efter min Mening lader en Realist sig aldrig forbløffe af Mirakler. Det er ikke Undere, som gør en Realist til troende. Den sande Realist vil, om han ikke er troende, altid eje Kraft og Evne til heller ikke at tro paa Miraklet; og om Underet træder frem for ham som en uafviselig Kendsgerning, vil han heller tvivle paa sine egne Sanser end indrømme det. Og om han ogsaa indrømmer det, saa er det blot fordi han regner det som opstaaet ved en naturlig Lov, der før var ham ukendt. Hos Realisten fødes Troen ikke af Miraklet, men Miraklet af Troen. Er han engang blevet troende, saa maa han i Følge sin Realisme netop ogsaa indrømme Miraklet. Apostelen Thomas erklærede, at han ikke vilde tro, før han saa, og da han saa, sagde han: »Min Herre og min Gud!« Var det Underet, som fik ham til at tro? Sandsynligvis ikke; men Troen fik han blot fordi han ønskede at blive troende, ja maaske allerede i sit Væsens Lønkammer var helt troende, da han udtalte det: »Jeg vil ikke tro, før jeg faar at se«.

Endelig om det sidste Spørgsmaal, om Kirkens Forhold til Staten og til Verden, et Spørgsmaal, som optog Dostojevski stærkt, og hvor hans Fjendskab overfor Romerkirken stærkt kom til Orde. Han lader i et gammelt russisk Kloster Ivan Karamasov, Storinkvisitorens Digter fremsætte overfor den fromme gamle Munk Sosima sine Tanker om Forholdet mellem Kirke og Stat, Kristi Rige og denne Verdens Rige; og der udvikler han i endnu skarpere Form sin Kritik af Kirkens verdslige Bygning. I de tre første Hundredaar optraadte Kristendommen paa Jorden blot som Kirke, som Menighed. Men da det hedenske Romerrige kristnedes, optog det Kirken i sig, men blev ved at være som før i saa mange af sine Funktioner en hedensk Stat, stræbende efter Magt over Menneskene; Kirken maatte da

søge sig en Plads indenfor Staten, som alle andre samfundsmæssige Organisationer —; medens det tvertimod havde været Hans Tanke, at hver jordisk Stat, hvert Folk skulde gaaet over til at blive Kirke, og afvise alle Slags Formaal, som ikke stemte med de kirkelige.

»Visselig«, sagde den gamle Sosima, »saadan er det; endnu er det kristne Samfund selv ikke rede; og det bestaar bare saalænge, der findes syv retfærdige; men saasom disse syv ikke forsvinder, saa bestaar det kristne Samfund urokkeligt i Forventning om engang at skulle blive til den samlende og sande Kirke. Og det ske, det ske, om saa først ved Verdens Ende — thi dette alene er det, der er bestemt til at fuldkommes! Og vi maa ikke ængste os for Tider og Tidsfrister, thi de ligger skjult i Guds Visdom, i Hans Forsyn og Hans Kærlighed. Og det, som efter vor menneskelige Beregning kan synes saa fjernt, er maaske dog efter Guds Villie lige for Døren, lige for sin Tilsynekomst. Det ske, dette ske.«

* * *

En Række mærkelige Oplevelser og Tilskikkelser beredte Dostojevski til hans Digtergerning. Han blev i 1849 som Medlem af et hemmelig politisk Samfund og sammen med en Snes andre fængslet, mistænkt for Sammensværgelse. Efter otte Maaneders frygteligt og nerveopslidende Fængsel dømtes han og de andre til Døden. De blev alle ført ud paa Semjonovski-Torvet i Petersburg for at skydes; de var klædte af til Skjorten, tre af dem allerede bundne til Pælen. Om Dostojevski blev det sagt, at han ikke, som enkelte af de andre, tabte Fatningen; bleg, men rask var han gaaet op paa Skafottet, sjæleligt oprevet, men ikke tilintetgjort; og fuldt beredt paa sin Død. Da bliver der ude paa Pladsen vinket med et Lommetørklæde — Straffen var blevet ændret, fra Døden til Straffearbejde i Sibirien.

Virkningen af dette Budskab i dette Øjeblik paa disse Mænd har sikkert være overvældende for dem alle. Men forskellig. Een, paa hvem Fængselsopholdet forud især havde virket nedbrydende, og som var bleg som et Lig, blev vanvittig og genvandt aldrig sin Forstand. En anden sagde: »Saa beredte var vi paa vor Død, at Meddelelsen om Befrielsen derfor slet ikke føltes

som en Lettelse, slet ikke var kærkommen«. Dostojevski selv sagde om Benaadningen, at den syntes saa meningsløs, næsten som en Spot. — Men en Vens Beretning sagde om ham, at i de Minutter lige før Døden og Benaadningen, ændredes hans Synspunkter helt; han lærte at forstaa noget, han ikke forud vidste, noget, som intet almindeligt Menneske forstaar. Skæbnen sendte ham her en stor og dyb Viden, en ny Maalestok for alt paa Jorden —. Og selv siger han i »Idioten«:

»Det kvart Sekund, man har Hovedet paa Blokken, og allerede hører Øksen hvine — er forfærdeligt. Der findes maaske et Menneske, der var dømt til Døden og som man lod nærme sig den, for saa i sidste Øjeblik at sige: Du har faaet Forladelse, du kan gaa — et saadant Menneske vilde have noget at berette.« — Meget af hans Digtning siden hen er præget af denne Oplevelse, er Led i det han har at berette derfra.

Han dømtes til fire Aars Straffearbejde i Sibirien. Han led meget her, men bar det med Taalmodighed. Og hans skarpe og fine Iagttagelsesevne, hans psykologiske Sans hjalp ham; hans Optagethed af de andre Fanger, han levede tæt indespærret sammen med, optog ham, fyldte hans Sind og hans Tid. Men derfor var Opholdet tungt alligevel, og han tilskriver det selv den Sygdom, hvoraf han led Resten af sit Liv: Epilepsien. Sandsynligt er det vel, at han har haft Spiren til den medfødt, men at den er kommen til Udbrud under Fængselsaarene. I hvert Fald fulgte den ham med sine Anfald alle de Aar, han levede.

En af hans Venner fortæller herom. De havde siddet sammen en Aften i dyb, alvorlig Samtale. Dostojevski havde talt sig op, betaget, begejstret, i Ekstase — saa standsede han med eet, stod som om han ledte efter et Ord, der kunde udtrykke hvad han følte, hans Mund var aabnet, men sagde intet — før en underlig, ubestemmelig Lyd trængte over hans Læber og han styrtede sanseløs om.

Denne Sygdom, Epileptikerens, kaldte de gamle for den hellige Syge. Den har for Dostojevski igennem hele hans Liv og hans Digtning betydet overmaade meget. En Række af Hovedpersonerne i hans Bøger er Epileptikere: Kirilov i »De besatte«, Fyrst Myschkin, Smerdjakov i »Brødrene Karamasov«.

Han har selv overfor den førnævnte Ven skildret Sygdoms-

anfaldene saaledes: »I nogle Øjeblikke før Anfaldet erfarer man en Lykke, som er utænkelig i almindelig Tilstand, og som andre Mennesker ikke fatter. Man føler sig i fuld Harmoni og Fred med sig selv og med hele Verden, og denne Følelse er saa liflig og saa stærk, at man for nogle Sekunder af denne Salighed gerne vil ofre ti Aar, ja hele sit Liv«. — Men bagefter, naar Anfaldet er forbi, følger en dyb Nedstemthed; det var ham næsten umuligt at blive Herre over den Angst og til det sygelige voksede Følsomhed — han følte sig som en Forbryder, som om en tung Brøde, en dyb Skyld, hvilken vidste han ikke, hvilede over ham.

Denne Dobbeltfølelse: af en dyb Fred; »af et stærkt og sælsomt indre Lys, der oplyser hans Sjæl« — og saa af det dybe Mørke, af Synd og Angst er sikkert for ham en dyb og stadig rig, men ogsaa farlig Kilde for hans Digtning. Ogsaa her oplever han det, der ligger hinsides det almindelige, »sunde« Menneskes Erfaring — skimter, mener han, og vel med Rette, ind bag det Forhæng, der omgiver vor daglige og vanlige Verden. Underligt er det vel ikke, at de gamle kaldte denne Syge »den hellige«.

Minutterne paa Skafottet; Sygdommen, som Fængselstiden i hvert Fald har bragt til Udbrud — var to af de Oplevelser, der gjorde Dostojevski til den store religiøse Digter. Men Fængselslivet skulde give ham i hvert Fald et Indtryk endnu, som blev af stor Betydning for ham; foruden at det, som omtalt, gav ham Lejlighed til en Række Iagttagelser, som han har skildret i »Optegnelser fra det døde Hus«.*

I denne mærkelige Bog, der tilsyneladende er saa rolig og lidenskabsløs, findes ikke nogensomhelst Anklage mod eller Beklagelse over det System, der saa urimeligt og uretfærdigt havde først ført ham paa Skafottet og nu i et frygteligt sibirisk Fængsel. Men derimod mærker vi i denne Bog, hvad der i hans senere Værker Gang paa Gang og stærkere og stærkere slaar en i Møde: hans Glæde over sit Folk, hans Kærlighed til det, stærkest, hvor han møder det i dets Oprindelighed og Umiddelbarhed, i de brede, jævne, de dybe Lag; man mærker allerede her, hvorledes Fængselsopholdet, trods al sin Gru, har lært ham Værdien ved Følelsen af Fællesskabet med sit Folk; men samtidig

*) Oversat til Dansk af Knud Berlin 1882.

hermed vokser der hos ham efterhaanden en dybere og dybere Mistro til Samfundets og Kulturens Væsen, saadan som han mødte det i de højere Befolkningslag.

Dostojevski var selv af en borgerlig Slægt, født i en russisk Provinsby, hvor Faderen var Læge. Fra sin Barndomstid havde han et Minde, der traadte stærkt og levende frem for hans Bevidsthed i Fængselstiden.

Naar han som Barn var med Familien i Kirke, saa han hvorledes Almuen, Bønderne og de fattige altid stod nederst i Kirken, lige indenfor Døren, og at de bøjede sig dybt for de fine og fornemme, for Borgerskabet og de andre af det gode Lag, for Embedsmændene og Officererne, for Herremanden med hans silkeraslende Frue, naar de gik forbi paa deres Vej op til Kirkens øverste Pladser. Men under Gudstjenesten syntes det Drengen, der af Naturen var udrustet med en meget stærk Iagttagelsesevne, at de, der stod nederst i Kirken, var med i Andagten og Bønnen med langt større Inderlighed end de andre paa de øverste Pladser; — det var som om deres Følelse af Ringhed hjalp dem til at bede saa meget mere ydmygt og inderligt.

Nu var Dostojevski, under sin Fængselstid, selv kommen paa den nederste Plads. Fangerne fik Lov til at komme i Kirke Søndage og Helligdage i den lille sibiriske By, hvor Fængslet laa. De bar under hele Opholdet der Lænker, der var smedet om dem; naar de under Opsyn fik deres Plads i Kirken, naturligvis allernederst, var de lænket sammen; og de var alle brændemærkede i alt Godtfolkets Øjne. Alle holdt sig paa Afstand fra dem og var bange for dem; højst søgte man at frede sig for dem ved Almisser. Dostojevski var en af de faa politiske Fanger midt iblandt et Hundrede grove Forbrydere, som vi vil sige: Tyve, Røvere, Mordere, nogle af dem dømt til livsvarigt Fængsel deroppe. — Men midt i denne mærkelige Flok af arme Mennesker, af Toldere og Syndere, af grove Syndere, som de var — midt iblandt blev han grebet af deres Andagt, af deres Bøn, af deres Tro; af deres Iver for med den fattige Skærv, de kunde tjene, at købe, ogsaa de som de andre i Kirken, et lille Vokslys at sætte paa Altrene. Det var, som de følte: »Vi er da ogsaa Mennesker; for Gud er vi alle lige«; og som de, der havde saa lidt tilbage af denne Verdens Værdier og af Baand, der bandt dem

dertil, kunde gribes af Fornemmelsen af Gud som det eneste at ty til — langt mere oprigtigt og stærkt end saa mange af dem, der i verdslig Henseende havde deres i Orden, deres paa det sikre.

»Vi gik til Nadveren ved Morgenmessen. Naar Præsten saa med Kalken i sin løftede Haand fremsagde Ordene af det gamle russiske Ritual: »Herre modtag os, som Du tog imod Røveren paa Korset« — da var det, som om disse Ord gjaldt netop os; og mange af os faldt paa vore Knæ«.

Med Forfærdelse kunde Dostojevski se de Udslag af Raahed og Sløvhed, som han mødte i Fængslet; men midt i alt dette og al Elendigheden saa han glimtvis, hvordan der i Folkets Hjerte levede den enfoldige, enkle og store Gudsfrygt, og bag den Visheden om den levende Kristus, Frelseren og Forsoneren og Oprejseren fra al den menneskelige Fornedrelse.

I den borgerlige og ordnede Verden, hvori han hidtil havde levet, var der ogsaa Kristendom og Kirkelighed; og det en mere udviklet, mere sammensat, mere teologisk; men der var saa meget andet, der skulde tages Vare paa, at alt hvad der vedrørte Forholdet til det, som han her forstod var det ene fornødne, Gud og Hans Verden, blev trængt tilbage til en lille Krog af det hele travle Menneskeliv. Hele den moderne Civilisation — Vesterlandenes Civilisation — førte det med sig, baade med sit Higen efter Arbejde, med sin Higen efter Magt og Penge, og med sit Velvære og sin Sikkerhed. Men oppe i det sibiriske Fængsel og ude i det store russiske Bondefolk, der hvor man ikke saadan havde sit paa det tørre og sikre i verdslig Forstand, ikke havde alt dette af Orden, af Velvære og ydre Tryghed, som kendetegner Kulturens og Civilisationens Kredse — der levede man til Gengæld Gud nærmere, følte som mere levende, at det ikke var Menneskenes Anstrengelser det først og mest kom an paa.

En Englænder, F.-J. Stephan, skrev*) for mange Aar siden om noget af det samme, som Dostojevski paa sin egen stærke, lidenskabelige Maade havde oplevet:

»De store Atlanterhavsdampere vil vel engang komme saa vidt, at de kan pløje Oceanets Bølger og trodse dets Storme

*) anført her efter William James' til Svensk oversatte Bog »Några Livsideal« (Stockholm 1917).

uden at lade Passagererne mærke, at de har forladt det faste og sikre Land. Rejsen fra Vuggen til Graven vil maaske engang komme til at kunne tilbagelægges med den samme Lethed og Sikkerhed. Fremskridt og Videnskab vil maaske engang sætte Millioner i næsten uregneligt Tal i Stand til at leve og dø uden Bekymring, uden Lidelse, uden Uro. De vil faa en behagelig Rejsefærd gennem Livet med lutter behagelige Sager at tale med hverandre om. De vil forundres over, at Mennesker nogensinde har troet paa vældige Kampe, paa synkende Skibe, paa bedende Hænder. Og naar deres Rejse er endt, vil de gaa deres Veje, og »deres Plads skal ikke mere kende dem«. Men det er næppe rimeligt, at de vil have vundet en saadan Kundskab om det store Hav, hvorpaa de sejler, med dets Storme og dets Skibbrud, dets Strømme og dets Isbjerge, dets vældige Bølger og mægtige Skybrud — saadan Kundskab, som de vandt den, der kæmpede mod alt dette, paa deres Rejser, Aar igennem i Fællesskabet med hverandre ombord paa de smaa Fartøjer, der under Kampe stred sig frem over Havet; om deres Rejse ikke gav dem andet, saa gav de dem dog dette: at de følte sig Ansigt til Ansigt med baade Tiden og Evigheden, med deres Skaber og med dem selv; og tvang dem til at skaffe sig en bestemt Opfattelse af disse Magter og af hverandre.«

Den samme Indstilling overfor Livet og Menneskene bliver Dostojevskis — Trangen til at lære Menneskene til Bunds at kende og den Verden, hvorfra de kom og hvorhen de længes.

Han var, som nogen, klar over, at der hos Menneskene ogsaa er en dybtliggende Trang til at indrette sig trygt og godt i denne Verden; at vinde Brødet, Roen, det ydre Velvære, den indre Sikkerhed — i denne Forbindelse tænker han ikke paa den Tryghed, der udspringer af en virkelig religiøs Opfyldthed, men paa den, som er af mere farisæisk Art —. Gennem alt dette frister Storinkvisitorens »frygtelige og forstandige« Aand ikke blot Ham til at vise sin Magt, men gennem alt det frister den samme Aand ogsaa Menneskene. Herfra kommer Menneske-trangen efter Babelstaarnet; Tragten efter Civilisation og ydre Fremskridt; efter alt, der tager Spænding og Frihed, Uro og Længsel bort fra det Hjerte, der hellere drages af Roen, ja Døden

end af Frihedens Kampe — men som dog alligevel er mærket af en Længsel af anden Art.

Saadan er Menneskelivets Kaar, forstaar Dostojevski. Men hvorfor er de saadanne; og hvem er, hvad er disse Mennesker, siden Livet er saadan for dem? Og naar det dog atter og atter gaar saadan, at deres Forsøg paa at bygge sig et Babel, deres Civilisationer og Kulturer brister og bryder sammen — hvad er det da for andre Maal, Menneskene yderst ude, i Evighedens Land, trods alle deres forgæves Forsøg, ja maaske netop gennem dem alle, higer imod? Det blev den store Digters to største Spørgsmaal; og kunde de blive større? Hans Søgen efter at finde Svar paa disse Spørgsmaal hører aldrig op, saalænge han lever, og det vil sige, saalænge han digterisk arbejder; er det underligt, om man kan synes, at der er noget ligesom ufuldendt og ufærdigt over hans vældige Digterværk? Var det ikke mærkeligere, om han havde været i Stand til at svare helt ud, klart og tydeligt, paa de to Spørgsmaal: Hvem er Mennesket — og hvad er Menneskelivets Maal, det vil sige: Gud?

Men paa sin Søgens Vej maa han finde saa langt ind og saa dybt ned i Mennesket, som kun faa før ham er naaet; ogsaa ned i Afgrunde, hvis Billeder kan gøre hans Bøger baade tunge og næsten frygtelige; dertil det, at de Mennesker, han maa opsøge, er ikke dem, der er naaet over paa den ydre eller den indre Sikkerheds tilsyneladende Lysside, men netop dem — Toldere og Syndere — der endnu har Livets Nød og Uro mest levende i sig. — Men vover han at stirre ned i og skildre for os Afgrunden i Menneskesjælene, saa ser han ogsaa og faar andre til at skimte, at naar man øjner Bunden, viser sig dernede Spejlbilledet af Stjernen paa Himlen oven over. —

Til at tegne for os de mærkelige Billeder, hans Bøger rummer, gav de tre Oplevelser ham den store Hjælp: de faa Minutters Vej fra Døden paa Skafottet; »den hellige Syges« mærkelige Oplevelser af Lys og af Mørke, af Fred og af Skyldsbyrde; og saa endelig den Indstilling til Forstaaelse af Menneskeliv, han fik Øjnene aabnet for under sit Liv i Fængslet. Ved dem vandt han et Syn, en Indsigt, som kun er givet de faa.

(Sluttes.) *JENS ROSENKJÆR.*

KALIFATET OG ISLAM

EN af de første Dage i Marts iaar kom det Budskab fra Angora i Lilleasien, at *den tyrkiske Nationalforsamling* dér med Kemal Pasja i Spidsen havde afsat Kalifen, Abdul Medschid, og erklæret *Kalifatet* for *afskaffet*. Meddelelsen vakte vist ingen synderlig Opmærksomhed her hos os, hvad vel heller ikke var at vente. Men den bør dog ikke lades helt upaaagtet af dem, der ønsker at følge med i Tidens Historie, fordi den angaar noget, der rækker langt ud over Døgnet. Naar man husker paa, at Kalifatet er en snart 1300-aarig Institution, som Millioner af Muhammedanere lige til denne Dag har set hen til med dyb Ærefrygt, vil Meddelelsen om dets Afskaffelse gøre et vist Indtryk. Men naar man samtidig véd, at denne Gamling har vist sig ret sejglivet og i sin lange Tilværelse har overstaaet Kriser, der syntes ligesaa alvorlige som den nuværende, kan man vanskelig tage Dødsdommen i Angora som absolut afgørende. Det er dog lidet sandsynligt, at en tilfældig Forsamling af Tyrker for Alvor skal kunne afskaffe Islams Kalifat, uden at Islams øvrige Folk faar et Ord med i Laget.

Kalifatet synes heller ikke saa let at komme til Livs af den Grund, at det i sig selv er vanskeligt at faa fat paa. Det har kunnet saares til Døde i een Skikkelse for derefter at opstaa livskraftig i en ny, har kunnet ligge hen som afmægtig i Aarhundreder for pludselig at hævde sig som en Verdensmagt, har kunnet trives under højst forskellige Kaar — snart under Ørkenens strengeste Nøjsomhed, snart omgiven af Østerlands mest raffinerede Eventyrpragt.

Der er den største Uenighed mellem de lærde som mellem Statsmænd om, hvad der er *Kalifatets egentlige Væsen* — og dette

ikke alene blandt fremmede, der som Ikke-Muhammedanere staar det fjernere, men ogsaa blandt Islams egne Børn. Derfor mener vi heller ikke her at kunne komme til Bunds i Spørgsmaalet, men maa nøjes med i nogle Hovedtræk at antyde, hvorom det drejer sig.

Lidt Historie.

Muhammedanismen eller *Islam* er jo den mægtige Verdensbevægelse, der i Begyndelsen af det 7de Aarhundrede udgik fra Arabien, og som skyldtes Profeten *Muhammed* af *Mekka*. Han var et religiøst og politisk Geni, der søgte at samle hele Menneskelivets Interesse i et eneste — Troen paa den ene sande Gud.

Denne Tro fik sit simple Udtryk i Bekendelsen: »*Der er ingen Gud uden Allah; og Muhammed er hans Profet.*« — Den sidste Del deraf siger, at gennem Muhammed har Allah givet sin Aabenbaring for Menneskene i afsluttende, fuldkommen Skikkelse. Der har nok været Profeter før ham — som Abraham, Moses og Jesus. Men Muhammed er »*Profetiens Segl*«, den sidste og den, i hvem hele Sandheden samles. Han var Oraklet, gennem hvilket Gud gav sine Befalinger i endelig og blivende Form. Og disse Befalinger omfatter hele Menneskelivet, ikke blot dets religiøse Side: hvordan man skal dyrke Gud i Bøn, Faste o. l., men ogsaa dets timelige i alle dets sociale og politiske Enkeltheder. Muhammed bliver paa een Gang aandelig Leder og politisk Hersker over sine Tilhængere — ligesom i sin Tid Moses og Dommerne var det indenfor Israel. Men medens Israel i saa udpræget Forstand er og bliver et »Folk«, sprænges de nationale Baand indenfor Islam. Det er en ny hellig Stamme med flydende Grænser, et Rige eller Broderskab af »troende«, der oprettes som en religiøs og politisk Enhed og udbredes af religiøst begejstrede Tilhængere — mest dog ved ydre Magtmidler.

Da Muhammed pludselig døde til stor Forfærdelse for sine Omgivelser, syntes det hele at maatte falde sammen. Men hans nærmeste Venner valgte skyndsomst hans Svigerfader, *Abu Bekr*, til at træde i hans Sted — ikke som Profet — thi Muhammed var og blev den sidste — men til at føre Værket videre i hans Aand, støttet til hans Aabenbaringer, der allerede var nedskrevne

eller nu blev det, og som samledes i »Koranen«, den hellige Bog, der indeholder hele Guds Lov. — Og dermed er vi naaet til »*Kalifen*«; thi dette Ord betyder »*Stedfortræder*«. Han er Rigets Overhoved, en paa een Gang religiøs og politisk Hersker, der skal styre alt efter Guds Lov. Derfor kaldes han ogsaa »De troendes Behersker«.

Riget voksede med rivende Fart og bredte sig omkring det meste af Middelhavet. Det blev umuligt for Kalifen at omfatte det hele. Han maatte sætte Statholdere over de fjernere Dele. Men de gjorde sig uafhængige; og Islams Omraade opløstes i en Række politisk selvstændige Riger.

Herved kom Kalifatet ind i en Krise. Det kunde efter vesterlandske Begreber ligge nær, at Kalifen blev Islams aandelige Overhoved, medens den verdslige Regeringsmagt gik over til Herskere med kun verdslig Magt. Men en saadan Sondring mellem aandeligt og verdsligt kendtes ikke indenfor Muhammedanismen. Derfor maatte den ydre politiske Deling af Riget føre til en Sprængning af Kalifatet som en Enhed, idet flere af de nye Rigers Fyrster antog Titelen »Kalif« eller »De troendes Behersker«. Men man har en Følelse af, at det kun betragtes som gældende i underordnet Betydning, at de nemlig kun er »Kalifens Kalifer« eller »Kalifatets Kalifer«, idet der maa være en højere Enhed; der kan kun være een ret Kalif, hvis Vasaller de andre Fyrster er. Men hvem der er den ene, den rette, ja derom kan der være Strid. Sikkert er det, at mange Fyrster ved Tiltrædelsen af deres Regering søgte Anerkendelse hos den Kalif, de ansaa for den rette. Og dette var saa godt som altid ham, der residerede i Østerland som direkte Successor efter de første Kalifer. Han fik en lignende Stilling indenfor Islams Verden, som Kejseren i Middelalderen havde den med den Investiturret, han gjorde Krav paa over hele Kristenheden.

Noget, der maatte fremkalde Usikkerhed og Forvirring under denne Udvikling, var, at der ingen faste Regler fandtes for *Udnævnelsen af* Kalifer. Muhammed selv havde intetsomhelst sagt derom. Den første Kalif, *Abu Bekr*, blev, som vi har hørt, valgt af en Forsamling, der vel ikke var stor, men dog repræsenterede Profetens nærmeste Venner. Den anden, *Omar*, blev derimod udpeget af Abu Bekr, før han døde. Den tredje, *Osman*, blev

igen valgt, den fjerde, *Ali*, indsat med Magt af sine Tilhængere, der holdt paa, at han som Muhammeds Svigersøn havde selvskreven Ret til Stillingen. — Dermed var allerede 3 forskellige Principper kommen til Anvendelse. Og de bliver nu afvekslende brugt som Basis for Kalifretten. — Den, der higer efter Værdigheden, og som har tilstrækkelig politisk og militær Magt bag sig, kan altid finde en formel Adkomst ad en af disse Veje. Hyppigst gaar Stillingen i Arv fra Fader til Søn, idet den nye Kalif, før han tiltræder, lader sig vælge af sin Livvagt eller en anden Forsamling, der skal agere Repræsentation for alle de troende. Men det gaar ingenlunde altid fredeligt af. Der kommer tværtimod en lang Række af blodige Kampe, hvorved Kalifatet glider over fra det ene Dynasti til det andet. Og efterhaanden bliver det til, at den af de regerende Fyrster indenfor den muhammedanske Verden, der er i Besiddelse af den største politiske Magt og Anseelse, af de fleste Muhammedanere bliver regnet for den rette Kalif. — Denne Stilling har *den tyrkiske Sultan* i Konstantinopel eller Stambul haft siden Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Hvad her er sagt, gælder den muhammedanske Verden som Helhed, idet der ses bort fra de forskellige Sekter og Fraktioner, den omfatter. Af saadanne skal blot nævnes »*Shiiterne*«, det Parti, der først samlede sig om Ali, og som stadig holder fast ved hans Efterkommere som eneste legitime Kalifer eller »*Imamer*«, som de kalder dem. For Shiiterne har Imamslægten nærmest en rent guddommelig Karakter og er Genstand for Tilbedelse. — Perserne, der er Shiiter, hylder saaledes som deres rette Herre og Overhoved den 12te Imam, der forsvandt omtrent Aar 874, men som menes endnu at være i Live og opholde sig paa et skjult Sted, hvorfra han ad mystisk Vej udøver sin Magt og beskærmer sit Folk; i de sidste Tider skal han atter vise sig for dette. Shahen er kun *hans* Tjener, der i hans Navn og paa hans Vegne fører Regeringen, hvilket staar at læse som en Hovedbestemmelse i den nye persiske Forfatning.

Der findes forøvrigt ogsaa indenfor den større muhammedanske Verden skismatiske Anskuelser m. H. t. Kalifatet. Saaledes er det en vidt udbredt Opfattelse — især blandt Araberne — at den legitime Ret til Kalifværdigheden alene tilhører

Araberne, saa det egentlig er en Usurpation, naar Tyrkerne har tilrevet sig den og stadig holder den fast.

Kalifatet i den nyere Tids Politik.

Hvad der imidlertid mere end noget andet har bidraget til, at Kampene om Kalifatet er bleven indstillet, og den tyrkiske Sultan har beholdt denne Værdighed i uanfægtet Besiddelse, er den ydmygende *Tilbagegang* i politisk Magt, som de islamitiske Folk har maattet friste, og som i Sandhed er mærkelig.

Medens Islam allerede 100 Aar efter sin Fremkomst stod som den sejrrige, vældige Magt, der paa sit uhyre Landomraade herskede over mange Millioner undertvungne kristne Undersaatter og syntes ganske uovervindelig, saa har nu de allerfleste af dens Folk og Folkestammer maattet bøje sig under andres Herredømme. Efter de nyeste omhyggelige Beregninger skal der nu findes ialt ca. 234 Millioner Muhammedanere. Men heraf staar 106 Mill. alene under England, 94 Mill. under andre kristne Magter, 10 Mill. under Kina, saa der kun bliver 24 Mill. tilbage i egne muhammedanske Stater, af hvilke endda de fleste længe har været afhængige af de evropæiske Stormagter.

Den eneste muhammedanske Stat, der i det sidste Aarhundrede har kunnet hævde nogen virkelig Selvstændighed, er *Tyrkiet*. Og selv for dette er det gaaet tilbage med rivende Fart. Naar det overhovedet saa længe har undgaaet fuldstændig Udslettelse, skyldes det i første Række Sultan *Abdul Hamids* snedige Politik. Han forstod at manøvrere mellem Stormagterne, idet han benyttede sig af deres indbyrdes Skinsyge og Mistænksomhed, som vaktes ved Tyrkiets Svaghed. De undte ikke hinanden at faa Magten over dets Lande og derved gøre sig til Herre over de vigtige Veje til Indien, dels gennem det røde Hav og dels gennem Mesopotamien og den persiske Havbugt. Men Abdul Hamid søgte ogsaa med Held at styrke sin politiske Stilling ved at *forny Kalifatets Betydning* og Indflydelse paa en ejendommelig Maade. Og atter her ser vi, hvordan han véd at føre sine Modspillere, de kristne Statsmænd, bag Lyset.

Det var lidt efter lidt bleven almindeligt blandt kristne Forfattere, der ikke vidste bedre Besked, at jævnstille Kalifatet indenfor den muhammedanske Verden med Papatet indenfor

den katholske — altsaa som en i sit Princip rent *aandelig Myndighed*. Og denne Forestilling var gledet ind i det evropæiske Diplomati, som haabede, at man ved at anerkende en saadan Myndighed kunde tilfredsstille de særlige muhammedanske Krav og fjerne den Fare, der stadig truede, saa længe Islams Tilhængere stod som en Enhed, der hvert Øjeblik kunde sættes politisk i Brand. M. a. O. man haabede at kunne svække det verdslige Baand mellem Muhammedanerne ved at understrege det aandelige.

Denne Tanke havde dog kun liden Rod i Virkeligheden. Kalifen har — som allerede nævnt — aldrig haft det, vi paa kristelig Grund forstaar ved aandelig Avtoritet. Han har ingen Indflydelse paa den religiøse Lære eller dens Udvikling. Denne hviler alene paa »*Ulemaerne*«, de lærde, der dog er ligesaa meget Jurister som Theologer, og hvis ypperste Repræsentant er »Sjejk-ul-Islam«, som repræsenterer den højeste Læreavtoritet.

Men »aandelig Myndighed« kan ogsaa tages i en helt anden Betydning, nemlig som den Basis af indre aandelig eller religiøs Art, hvorpaa enhver Øvrigheds Magt hviler, den, der rent umiddelbart faar de enkelte Individer til at underordne sig i Lydighed eller se hen til den paagældende Øvrighed som sin rette overordnede. I denne Forstand maatte Muhamedanere opfatte det, naar der taltes om aandelig Magt hos Kalifen. Dermed synes Abdul Hamid at have regnet, naar han villig gik ind paa at bruge denne tvetydige Betegnelse for det, han gjorde Krav paa som Kalif. Han vidste jo, at Stormagterne aldrig vilde indrømme ham direkte politisk Regeringsmyndighed over deres muhammedanske Undersaatter; men den aandelige Myndighed, de selv foreslog som en Begrænsning, rakte altsaa langt videre, end de anede. For Muhammedanerne betød den en principiel Anerkendelse af, at Kalifen var deres eneste rette Fyrste, som kun ved Tidernes Ugunst var hindret i at bruge sin Magt, men som de saa hen til med Haab og Forventning.

Abdul Hamid stræbte da af al Magt efter at vække hele den muhammedanske Verden til Erkendelse af sin Enhed, og her mødte han den »*panislamitiske Bevægelse*«, der netop arbejdede mod samme Maal. Den var paa en Maade bleven fremkaldt ved den nationale Bevægelse, der gik gennem Landene i det 19. Aarhundrede, og er ofte bleven opfattet som en Gren af denne,

skønt den i Virkeligheden er dens Modsætning, en Reaktion imod den. Islam er nemlig udpræget kosmopolitisk. Den kommer ikke til et Folk som en Magt, der vil samle og styrke det i dets nationale Ejendommelighed, men søger tværtimod at sprænge det for at omdanne og indlemme dets Elementer i sit Broderskab. Naar derfor de nationale Vækkelsestoner søgte at samle et Folk med forskellige Religioner, hvoriblandt ogsaa Islam, saa lød Panislamismens Modraab til Muhammedanerne: Nej! husk paa, I er noget langt større end Indiere eller Ægyptere; I er Islamitter.

Ja, denne Bevægelse passede ganske for Abdul Hamid. Han stillede sig som Kalif midt deri, søgte at samle alle Muhammedaneres Sind og Tanker om Stambul og de hellige Stæder, Mekka og Medina. For at knytte disse sidste nærmere til sig og lette Pilgrimsrejserne til dem paabegyndte han Anlægget af »*Hedjazbanen*« fra Damaskus til Mekka. Og medens han ellers paa Grund af Rigets finansielle Vanskeligheder maatte søge evropæiske Laan til alle andre nye Foranstaltninger, besluttede han, at dette store Værk kun maatte udføres for frivillige Gaver fra Muhammedanere. Banen skulde saaledes baade ved de Krav, den stillede til Offervilligheden, og ved dens Formaal være et Bindeled mellem alle Islams Tilhængere.

Helt uden Betænkeligheder ved dette »aandelige« Kalifat blev Stormagterne dog ikke. Hertil bidrog bl. a. den Ret til at udraabe »*Jihad*« (»den hellige Krig«), som, alle Muhammedanere var enige om, tilkom Kalifen. Ganske vist søgte muhammedanske Forfattere at berolige mulige Ængstelser paa dette Punkt ved at forklare, at Jihad efter muhammedansk Lære kun kunde udraabes til Forsvar for Troen, naar denne blev angreben. Men dette betød jo kun lidet, fordi det i enhver Konflikt vilde være en let Sag at give det Udseende af, at den nævnte Forudsætning var tilstede. Og for det brede Lag blandt Muhammedanerne havde det altid staaet saaledes, at enhver Krig imod en ikke-muhammedansk Fjende var en Jihad.

Man forstod altsaa, at *dette genoplivede Kalifat* virkelig kunde blive *en politisk Faktor*. Og det synes klart, at *Tyskland* allerede tidlig begyndte at spekulere deri med det Maal at bruge Kalifatet som Forbundsfælle til at erobre Verdensherredømmet. Det sluttede nært Venskab med Tyrkiet, skaffede det forskellige Laan

og reorganiserede dets Hær. Paa sin berømte Orientrejse i 1898 besøgte *Kejser Wilhelm* Sultanen i Konstantinopel, og baade dér og i Damaskus forkyndte han det højlydt, at Tyskland vilde *værne Kalifatet* med sin stærke Arm og være *Beskytter for hele den muhammedanske Verden.* Til Gengæld for sine Velgerninger fik Tyskland bl. a. Koncession paa Anlægget af den »anotoliske Jernbane«, der skulde gaa fra Konstantinopel og Aleppo ned gennem Mesopotamien til den persiske Havbugt, og hvorved det ikke blot fik disse rige Egne til sin Disposition, men ogsaa vandt en Udfaldsport mod Englænderne i Indien.

I sin Indenrigspolitik var Abdul Hamid konservativ, idet han vilde samle al Magt i sin Haand og bevare det gamle islamitiske Samfund, der var bygget op paa Koranen. Men heroverfor dannede sig *det »ungtyrkiske« Parti*, hvis Tilhængere var opfyldte af moderne evropæiske Ideer, efter hvilke de vilde reformere deres Land. De var nationalt begejstrede og sværmede for Frihed og Fremskridt, men havde intet tilovers for Religionen, i hvilken de saa den store Hindring for Udviklingen. Ved Revolutionen i 1908—09 lykkedes det Ungtyrkerne at tilrive sig Magten, hvorefter de afsatte Abdul Hamid og udraabte hans Broder Muhammed V til Sultan.

Da *Verdenskrigen* udbrød i 1914, mente Tyskerne Tiden kommen til at *knuse den engelske Verdensmagt.* Og hertil har de utvivlsomt tænkt, at Tyrkiet og Kalifatet skulde blive en god Hjælp. Nu gjaldt det at høste, hvad Abdul Hamid havde saaet ved den panislamitiske Samling om Kalifen som aandeligt Overhoved. Naar Jihad blev udraabt, haabede man paa, det vilde blive adlydt trindt omkring i den muhammedanske Verden. Og hvilken Lammelse vilde det ikke være for England, om pludselig 106 Millioner af dets Undersaatter — eller blot en Del af dem — rejste sig som dets Fjender!

De allierede Magter var heller ikke rolige ved Tanken. Derfor ser man hver af de stridende Parter gøre sig *de største Anstrengelser for at drage Tyrkiet* over paa sin Side. Det var ikke blot de strategisk vigtige Punkter, Tyrkiet sad inde med, det gjaldt om at sikre sig, men ogsaa Kalifatet. Sultanen og de konservative Tyrker vilde helst holde sig nevtrale eller, om det skulde være, gaa med de allierede. Men det var de tyskvenlige

Ungtyrker og de af Tyskerne uddannede Officerer, der gjorde Udslaget. Og Tyrkiet gik med Centralmagterne.

Der blev nu prædiket *Jihad* ikke blot i Tyrkiet, men ogsaa i Indien, Afghanistan, Ægypten og Sudan. Og her var det især tyske Agenter, som var virksomme for at kalde alle Muhammedanere til Vaaben for at forsvare Troen under Ledelse af Kalifen og den tyske Kejser, som sagdes at have omvendt sig til Islam. — Men det blev en stor *Skuffelse*. Ingensteds havde Opraabet den forønskede Virkning; men derimod vakte det des mere Harme og Forargelse.

England udstedte en *højtidelig Erklæring* om, at det ikke førte Krig mod Islam eller dets Kalifat, saa lidt som det vilde krænke noget, der var Muhammedanerne helligt. Det vilde tage de hellige Steder under særlig Beskyttelse og garantere, at Krigen ikke skulde blive ført derhen. Og denne Erklæring blev troet. Der lød fra *Muhammedanerne i Indien* og andre britiske Besiddelser kraftige Udtalelser om trofast Tilslutning til Regeringen og harmfulde Protester mod Tyskland og Kalifens falske Raadgivere.

Ja selv i *Tyrkiet* vakte Opraabet Anstød. *Ungtyrkerne* repræsenterede i Virkeligheden kun en ringe Del af Folket. De havde paa mange Maader saaret de gammeldags troendes religiøse Følelser; derfor maatte deres pludselige Iver for Religionen forarge. Naar saaledes en Mand som Enver Pasja, deres ypperste Fører, skriver til en arabisk Høvding, som han hadede og havde stræbt efter Livet ved Svig, at nu gjaldt det Kamp for Islam, deres hellige, dyrebare Tro o. s. v., saa forstaar man, hvordan tænkende Mennesker maatte optage det. Der lød meget haarde og bitre Domme over Ungtyrkerne fra nogle af deres egne Landsmænd. De var Slyngler, der forraadte Landet for egen Vindings Skyld, hed det; og det fremsattes som vitterligt, at de havde plyndret Paladserne i Konstantinopel og Konstantine for Juveler og andre Kostbarheder. — Men naturligvis var man nødt til at følge dem, da de nu engang havde Magten. Og det store Flertal gjorde det blindt.

De *arabiske* Stammer indenfor det tyrkiske Rige havde altid set med stor Uvilje paa deres Undertrykkere. Og denne Stemning var bleven yderligere skærpet under Ungtyrkernes Regi-

mente. Der havde været idelige Oprør og Kampe. Og det var kun den mindste Del af det vidtstrakte Land, der virkelig var under tyrkisk Styre. Dette gjaldt dog Provinsen *Hedjaz* med de hellige Byer Mekka og Medina, hvor det — som vi har hørt — var af særlig Vigtighed for Kalifen at hævde sin Magt. Her regerede en tyrkisk Vali (Guvernør). Men den fornemste Mand i Landet var dog *Storsheriffen* af Mekka, *Hussein*. Han var Overhoved for Sheriffamilien, der nedstammede fra selve Profeten, og havde det Æreshverv at være Vogter af Muhammedanernes Hovedhelligdom Kaaba i Mekka. — Landet er af Naturen meget fattigt og kan ikke ernære sin Befolkning, der for en væsentlig Del lever af de store Skarer af Pilgrimme, der kommer dertil. Levnedsmidler maa tilføres udefra, mest ad Søvejen. Af den Grund blev *Hedjaz's* Stilling meget udsat, da Krigen udbrød, idet England kunde beherske det fra Søen, og Tyrkerne meget vanskeligt kunde skaffe det Undsætning.

Derfor kunde det i og for sig ikke overraske nogen, at Hussein, for at beskytte Helligdommene og værne Folket mod Sult og Nød, greb Magten, lod sig udraabe til *Konge*, og sluttede *Forbund med Englænderne*, der anerkendte ham som selvstændig Fyrste. Mange saa straks deri kun et politisk Træk, han var tvungen til af Omstændighederne, og som ikke nødvendigvis betød et villet Oprør mod Kalifen i Stambul. Men Englænderne lod det snart komme frem som deres Plan, at *Kalifatet* skulde tages fra Tyrkerne og flyttes til *Mekka* under Hussein, altsaa vende tilbage til sin rette Plads, overgaa til Araberne og besættes netop med den, der efter sin Afstamning var nærmest dertil. Man kunde vente, at denne Tanke vilde vække almindelig Glæde indenfor den muhammedanske Verden. Men i det Stykke forregnede Englænderne sig. Det fremkaldte *dybt Mismod*, ja Forargelse mange Steder, at en ikke-muhammedansk Magt blandede sig i Islams indre Sager, som det dog var at afsætte og indsætte Kalifer. Og da Forbindelsen mellem Hussein og Englænderne blev saa intim, at hans Tropper under hans Sønners Kommando hjalp dem med at drive Tyrkerne ud af Palæstina og Syrien, saa man med Harme paa ham som en Forræder mod Islam.

Ingensteds kommer dette stærkere frem end i *Indien*. *Muham-*

medanerne her er med deres 70 Millioner det talrigste og vægtigste Folkeelement indenfor Islams Verden, men udgør kun mellem 1/6 og 1/4 af den samlede indiske Befolkning. Da denne imidlertid er svækket ved indre Modsætninger af anden Art, og da den fælles Tro giver Muhammedanerne en Enhed og et Sammenhold, der er bleven styrket ved de Kampe, de som Mindretal har maattet gennemgaa, saa betyder de alligevel en Kraft i Landet. De politiske Frihedsrørelser, der efterhaanden har fundet Vej ogsaa til Indiens Folk, har længe ikke ret kunnet faa Tag i Muhammedanerne, der har været mere panislamitisk end nationalt interesseret. De har følt sig mere trygge under et fast engelsk Regimente, end om de skulde prisgives et demokratisk Flertalsvælde. Derfor har de gennemgaaende været loyale mod den engelske Regering, og det har været en stor Støtte for denne under dens mange Vanskeligheder.

Vi har hørt, hvordan disse indiske Muhammedanere ved Verdenskrigens Udbrud sluttede sig bestemt til England, der garanterede dem *Islams og Kalifatets Ukrænkelighed*, hvilket for dem betød Bevarelse af den tyrkiske Sultans Magtstilling. Derfor maatte de forfærdes over den Tingenes Udvikling, de blev Vidne til. De havde intet tilovers for det nye Kongerige Hedjaz. Araberne dér kendte de nærmest som Røvere, der plyndrede eller udbyttede dem paa deres Pilgrimsrejser. Og hvordan skulde en saa svag Stat, der sandsynligvis ikke kunde hævde sin egen Selvstændighed overfor sine nærmeste Naboer, paa betryggende Vis kunne være Bærer af Kalifatet? — *Hussein* var jo i Lommen paa Englænderne, hvilket bl. a. viste sig særlig grelt og oprørende, da han maatte udlevere en af deres egne, en højt anset indisk Muhammedaner, der var hans Gæst, til Englænderne, der ønskede at faa ham i deres Magt. — Og endnu værre blev det ved Krigens Slutning, da den tyrkiske Magt ved de forestaaende *Fredsbetingelser* blev voldsomt reduceret, da Husseins to Sønner, *Faisal* og *Abdallah*, af Englænderne blev anbragt som Konger i de to nye Riger, *Iraq* eller Mesopotamien og *Transjordanien*, og da Palæstina og Syrien blev overgivet til at styres under Mandat af England og Frankrig. — Ja, da kom det til at se ud for de indiske Muhammedanere, som Islam var bragt i Fare ved de kristne Magters Træskhed og Anmasselse. Og saa vaagnede deres

religiøse Nidkærhed som aldrig før til *Forsvar for Kalifen*. Der lød fra dem en harmfuld Protest og et højrøstet Krav om, at Sévres-Traktaten skulde ændres.

Denne »*Kalifatbevægelse*« gaar igennem hele den muhammedanske Befolkning i Indien og giver den en ny Orientering. Den allierer sig med den samtidige nationale Bevægelse under *Gandhi*, saa der bliver en *samlet Enhedsfront mod Englænderne*, hvis Stilling i Indien derved bliver i høj Grad kritisk.

Gennem de mange *Revolutioner og Adresser*, Kalifatbevægelsen har affødt, faar man et nogenlunde klart Billede af, hvad disse indiske Muhammedanere forstaar ved Kalifatet.

En Konference i Januar 1920 udtaler saaledes: »Bevarelsen af *Kalifatet som en timelig ikke mindre end en aandelig Institution* er ikke blot en Del af Muhammedanernes Tro, men selve dens *Væsen*, og ingen Analogier fra andre Religioner, der taaler den opløsende Distinktion mellem aandelige og timelige Ting, mellem Kirke og Stat, kan tjene til andet end at gøre den klareste Bestemmelse taaget. Timelig Magt hører til selve Kalifatets Væsen; og Muhammedanerne har aldrig anerkendt nogen Forandring i dets Karakter eller i Sønderlemmelsen af dets Magt«.

Hovedtanken heri faar i en Tale af *Muhammed Ali*, de indiske Muhammedaneres betydeligste Fører, følgende rammende Udtryk: »*Kalifen er ikke Pave*; i det Øjeblik, han vilde finde sig i at blive »*vatikaniseret*« (d. v. s. miste sin verdslige Magt) vilde han høre op at være Kalif«.

Men naar Spørgsmaalet bliver om denne hans verdslige Magts Karakter og Omfang, møder der én vaklende Bestemmelser. Hvor stort et Land, han selv har at raade over, synes ikke afgørende. Dog maa det ikke være altfor begrænset. I en Adresse hedder det: »Vi mener, at Kalifens Magt efter Balkankrigen var bleven indskrænket til omtrent det Minimum, med hvilket en Kalif kan hævde sin Værdighed og handle effektivt som Troens Forsvarer«.

Med dette, at han skal kunne *forsvare Troen*, forstaas dog ikke, at han skal kunne værne den vældelig overalt i Verden, men at han skal kunne gøre det i sit eget Rige. Vi maa huske paa, at »Troen« for Muhammedanerne omfatter hele Samfundslivet, der skal ordnes efter Allahs Vilje eller Lov, som den fin-

des udtrykt først og fremmest i Koranen. Dette Ideal skal virkeliggøres i Kalifens Rige. Dettes Hersker maa derfor være absolut fri, uhindret af alle andre jordiske Magter, saa han kan være »*ledet*« alene af Allah og Koranen, efter hvis Forskrifter i smaat og stort han skal styre og paadømme alt. Hans Rige som et saadant Sandhedens Idealbillede paa Jord er fornødent for alle Muhammedanere at have for Øje for at være visse paa at være »*rigtigt ledede*«. Derfor bedes der ogsaa for Kalifen ved Fredagsgudstjenesten i Moskeerne.

Dette er det dybeste og mest aandelige Syn paa Kalifatets Betydning. Men dertil kommer den Opfattelse, at Kalifens Rige skal være et *Tilflugtssted*, hvorhen troende, som dér, hvor de bor, hindres i at leve efter Allahs Vilje, kan ty. Dette betyder jo ogsaa et vist Forsvar for Troen. — Endvidere synes man ikke at kunne opgive den Fordring, at *de hellige Steder* — ikke blot Mekka og Medina, men ogsaa Jerusalem og mindre Helligdomme i Mesopotamien — skal høre til Kalifens umiddelbare Magtomraade. Og endelig kommer atter og atter det Ønske frem, at de *muhammedanske Fyrster* skal have *Anerkendelse af Kalifen* for at være ret indsatte. »Investituren af en ny Hersker ved Kalifen gør hans Stilling retmæssig i hans Folks Øjne og ethvert Oprør imod ham ulovlig,« hedder det i en Henvendelse til Fredskonferencen.

I hvert Fald gælder Kravet om Investiturret for Kalifen i de Lande, der hører til »*Jazirat-al-Arab*«, d. v. s. »Arabiens Ø«, som omfatter Arabien, Palæstina, Syrien og Mesopotamien, og som altid maa staa under muhammedansk Styre. Derom hedder det i den før omtalte Adresse: »Denne Landsdel, for Størstedelen ufrugtbar, er paa forskellig Maade bleven udpeget i de forskellige Skrifter som værende *Profeternes Land;* og det er af den Grund, at Kontrol over enhver Del af det kræves af Islam at skulle være helt muhammedansk. Vi, som anser os selv for at være Abrahams, Moses's og Jesu aandelige Arvinger, mener, at dette er et Land, der i særlig Grad er udsondret og indviet og forbeholdt os. Vi har den Pligt hvilende paa os at bevare dets Hellighed ukrænket, at holde det i Fred og Ro som en Helligdom for den troende og en Sikkerhed for Theokratiet.«

Om de nævnte Krav hedder det fremdeles, at »de maa ikke

betragtes som stillet af muhammedansk Følelse, men af islamitisk Tro. Muhammedanernes Overbevisning maa respekteres, fordi de drives af en klar, religiøs Vished, som de ikke har Frihed til at se bort fra.«

De sidste Begivenheder.

Man vil af det foregaaende forstaa, at selv om Kalifatet ved Verdenskrigens Begyndelse syntes at lide et ubodeligt Nederlag, som Tyskland især fik det at føle, saa var det dog ikke dermed ude af Sagaen. Det blev ved at være en Institution, som det var klog Politik selv for Stormagterne at regne med og omgaas med Varsomhed — en Erfaring, som især England kom til at gøre.

Da Angoratyrkerne under *Mustafa Kemal Pasjas* Ledelse gjorde deres glimrende Fremstød i Lilleasien, knuste Grækerne og derefter under de diplomatiske Forhandlinger satte selve de allierede Stormagter Stolen for Døren, undrede mange sig særlig over Englands eftergivende Tamhed. Men denne havde en væsentlig Grund i, at Folkestemningen i Indien netop paa det Tidspunkt stod paa Kogepunktet. Kemals Sejre hilstes dér som overalt i den muhammedanske Verden med Begejstring. Det følte som en umaadelig Oprejsning — i samme Grad, som det var en Ydmygelse for Ententen.

Imidlertid varede det ikke længe, før Kalifatets Venner maatte begynde at nære *alvorlige Betænkeligheder* ved den nye Udvikling i Tyrkiet. Kemal havde begyndt sine Operationer paa Trods af Sultanens Ordre — altsaa som Oprører. Men da de lykkedes saa godt, ventede man vel, at denne Modsætning vilde jævne sig. — Saaledes stemte det imidlertid ikke med den dristige Sejrherres højtflyvende Planer. Han vilde omskabe *Tyrkiet* til en *Nationalstat* efter moderne Mønster, og lod derfor paa Nationalforsamlingen i Angora den 2. November 1922 *Sultanen afsætte* og *Riget* erklære for *Republik*. Man valgte nok samtidig Sultanens Fætter, *Abdul Medschid*, til *Kalif*, men uden verdslig Magt; han skulde kun have »*aandelig Myndighed*«, som den muhammedanske Verdens religiøse Overhoved — en Stilling, man udtrykkelig paralleliserede med Pavens.

Dette var *et haardt Slag for Kalifatisterne*, hvis Udtalelser om

Kalifens Stilling og Troens Væsen ikke kunde desavoueres paa en mere afgørende Maade. Saa skulde Kalifen *dog* »vatikaniseres«, hvilket efter deres Theori var en Umulighed. — Der hævede sig derfor stærke Protester. Man spurgte om, hvordan en saadan rent aandelig Myndighed paa islamitisk Grund skulde forme sig som noget ved Siden af og forskelligt fra Ulemaerne. Men ingen kunde svare derpaa. Kemal, der er Ungtyrk med moderne Anskuelser og sikkert kun lidet orienteret i den muhammedanske Theologi, har vel ment, at Religionen maatte kunne reformeres ligesom Staten efter evropæiske Forbilleder. Men da det ikke vilde lykkes, og den nyskabte Kalif kun er bleven en ganske tom Figur, som ingen brød sig om, saa har Kemal nu efter 16 Maaneders Forløb, i Begyndelsen af Marts 1924, gjort Skridtet fuldt ud, idet han har ladet *Nationalforsamlingen erklære Kalifen for afsat* og dermed *Kalifatet* for *endelig afskaffet*, som værende overflødigt.

Det var ikke at vente, at dette skulde gaa upaatalt hen. Og der har da ogsaa allerede rejst sig *en Storm* imod Kemal og Angoratyrkerne som Følge af deres egenmægtige og udæskende Handling, saa anmassende overfor Kalifatet. Kan hænde, Kemal ligesom de kristne Statsledere, vi har hørt om, vil komme til at høste bitre Erfaringer af sit Forhold til denne gaadefulde Magt, der synes paa en særlig Maade at staa i Pagt med Islams Aand.

Som sagt, Stormen er allerede i Gang. Rundt om i de muhammedanske Lande lyder der *Protester* og foretages der Demonstrationer mod Angoratyrkerne. Selv i Damaskus, Syriens Hovedstad, hvor man er arabisk sindet og saaledes skulde synes at maatte glæde sig over det tyrkiske Kalifats Ophævelse, har der været Røre. — Og naturligvis har man straks sat sig i Bevægelse for at rejse Kalifatet paany.

Det maa imidlertid indrømmes, at der her møder store Vanskeligheder.

Som man kunde vente, er Kong *Hussein fra Mekka* straks kommen i Forgrunden. Allerede faa Dage efter Abdul Medschids Afsættelse er han bleven *udraabt til Kalif* i Amman i Østjordanlandet. Men trods alt det, der virkelig kan tale for ham, hans Afstamning, hans tidligere saa ansete Stilling og hans person-

lige Egenskaber, idet han er en hæderlig Mand og en oprigtig troende Muhammedaner, saa vil han — som det vil forstaas af det allerede meddelte — faa meget svært ved at blive almindelig anerkendt. Vel er det, saa vidt man kan skønne, ikke Englænderne, der puffer ham frem denne Gang. Men alligevel vil hans Forhold til dem gøre de allerfleste af hans Trosfæller betænkelige. Han vil næppe finde Tilslutning hos andre end Araberne i hans eget og hans Sønners Riger samt de syriske Muhammedanere. Og selv blandt disse var der ved Valget af ham Betænkeligheder, saa man krævede Garantier for, at han kunde hævde sin Selvstændighed og opretholde Orden i sit Rige.

Netop her røres der ved et yderst svagt Punkt. Det fattige *Hedjoz* med sine 300,000 kun lidet civiliserede Indbyggere er en meget ringe politisk Basis for Kalifatet. Det kan i ingen Henseende staa paa egne Fødder. Dets Naboer mod Øst, de kraftige, fanatiske Araberstammer under Sultan Ibn Saud af Nejd, er en stadig Trusel. De kalder *Hussein* en »Kafir« (d. v. s. vantro) og har svoret at ville dræbe ham, naar de faar Lejlighed dertil, ligesom de allerede mere end een Gang har tilføjet hans Tropper Nederlag. Hans Udsigter synes saaledes ikke lyse.

Men hvad da? Hvor findes der Muligheder for *anden Løsning* af Krisen? — Det er vanskeligt at udtale sig derom. For en udenforstaaende ser det ud, som den eneste muhammedanske Stat, der for Tiden har tilstrækkelig Prestige til at kunne bære Kalifatet efter de Krav, der stilles til det, er og bliver *Tyrkiet.* Men hvem ved, om der ikke dér endnu kan findes en Mulighed? — Kemal Pasja har aabenbart kun liden Respekt for Religionen. Maaske han undervurderer dens Magt i hans eget Folk, og at han ved sin anmassende Optræden bereder Vejen for en Modrevolution, der kan føre til Genoprettelse af baade Sultanatet og Kalifatet i Tyrkiet. — Sikkert synes det at være, at det Kalifat, han nu mener at kunne undvære, har været ham en god Forbundsfælle til at naa, hvad han allerede har naaet. Man tænke blot paa, hvordan det har lammet Englands Aktionsfrihed overfor ham! Dette vil blive anderledes i Fremtiden. — Men hvorom alting er, saa vil det have sin store Interesse at faa at se, hvor det bærer hen.

For at samle de forskellige, ofte modsigende Træk af Kalifens

Skikkelse, som de skiftende Tider har vist os, til en Enhed, kan vi vel sige, at *Kalifen* er som den *Hyrde*, Islams Hjord føler, den ikke kan undvære, eller som den *Sjejk*, der har ført Islams Ørkenstamme ud over Verden og gennem Tiderne, og som har haft Tilpasningsevne til trods alt at følge med. Nu kræver *den nye Tid*, der er brudt frem ved Verdenskrigen, *en ny Tilpasning*, og Spørgsmaalet er, hvordan den vil forme sig.

Er det, der peger mod Mekka — at Kalifen vender tilbage til sit fattige Hjemland — et Varsel om hans Banes Afslutning? — eller maaske om en Fornyelse af hans Magt og Anseelse? — Den Varme, hvormed saa mange af Islams Tilhængere under ydmygende Kaar i disse ringe Dage har samlet sig om deres gamle Hyrde, søgt Oprejsning og Trøst hos ham, kunde synes at tyde paa det sidste; men det kunde ogsaa være Udtryk for Livskraftens Opblussen mod Slutningen, den sidste lysende Gnist. Hvad enten imidlertid det ene eller det andet bliver Udgangen, er der al Grund til at antage, at Kalifatkrisen bebuder indenfor Islam som Helhed en ny aandelig Proces, maaske af opløsende, maaske af opbyggende Art, og en ny politisk Orientering. — Begge Dele vil faa Betydning for *Islam og Kristenheden* i deres indbyrdes Forhold og da allermest, hvor Kampen imellem dem er staaende — i *Muhammedanermissionen.*

Til denne er der paa en mærkelig Maade bleven kaldt Kræfter ogsaa fra vor *danske* Menighed. I 1842 drog Præsten *Hass* med *Kristen Kold* til Smyrna. I Tredserne søgte *Victor Bloch* med Varme og Veltalenhed at slaa til Lyd for en »Fællesmission« blandt Muhammedanerne. Men noget direkte Arbejde er det dog først bleven til i vore Dage med »*Dansk Kirkemission*« i Sydarabien og »*Østerlands-Missionen*« i Syrien. I over 20 Aar har disse smaa danske Afdelinger af Herrens store Korshær staaet i Kamp paa deres vanskelige Front overfor en Modstand saa haard, at man syntes ingen Vegne at komme, men maatte sukke: »Vægter! skrider Natten snart? Grønnes vel de øde Lande? Lyser Morgengry ej klart?«

For disse vore Landsmænd, der holder »dansk Udsyn« paa deres fjerne, ensomme Post, vil ogsaa Kalifkrisen være et Tidens Tegn, som de fæster Øjet paa, og hvorom de spørger: Betyder det Morgengry eller dybere Nat — længere Vagt?

Chr. Siegumfeldt.

HAR DYRENE MORAL?

NOGET af det allermærkeligste ved den levende, besjælede Natur er Evnen til at anerkende Slægtskab. Man ser det allerede i de uhyre Sammenslutninger hos Insekterne; Insekttog paa flere Mils Længde er undertiden draget hen over Landene. Selv om ydre Forhold — Fodermangel, Vindretning — giver Stødet dertil, er det dog ikke nok til at forklare, at kun saa forsvindende faa afvigende Dyr blandes ind i Flokken, mens netop af en enkelt Art saa afgjort alle deltager. Et andet praktisk Bevis paa Anerkendelsen af Artsfrændskabet er det, at kun i maaske eet af 100,000 Tilfælde en Han og Hun af afvigende Arter parrer sig sammen. Man betænke nemlig, hvor umuligt det er for et lille, almindeligt Dyr som en Skarnbasse f. Eks. at vide om sig selv, hvordan den ser ud, eller til hvad Art den hører. De færreste Insekter lever samtidig med deres Forældre, saa heller ikke deres første Omgivelser indprenter noget Billede i dem af det fuldfærdige Insekt.

Det er jo nok til Dels Lugten, som ubevidst drager det beslægtede til det beslægtede. Men dette er i Virkeligheden ingen Forklaring. Lugten drager ogsaa et Dyr til dets Føde, om det saa aldrig har smagt den før. Man kunde for saa vidt gerne sige den Brander, at Lugten er en Smagssag, den lader sig ikke omdisputere, men følger sine ganske medfødte Veje. Det samme gælder sikkert Evnen til at anerkende det beslægtede: den *er* i den levende Natur, ligesom f. Eks. Magnetens Tiltrækning er bundet i Staalet.

Et morsomt og nydeligt Eksempel paa noget i samme Retning er spæde Børns Interesse for jævnaldrende. Enhver, der har haft med Smaabørn at gøre, véd, hvordan de skelner mellem Børn og voksne og gør mest ud af de første og det i en Alder, hvor der ikke kan være Tale om nogen Selvopfattelse. Jeg kørte en Gang sammen med en Fader og hans lille, ikke toaarige Søn. Vi skulde til

Købstaden, og Drengen havde aldrig gjort saadan en Tur før. Jeg iagttog ham nøje, vi kom forbi Huse, Mennesker, Køretøjer, uden at lille Marius rejste sig af sin halvt liggende Stilling. Kun to Gange satte han sig op og fulgte de forbipasserende med Øjnene — begge Gange var det en voksen, som kom gaaende med et Barn ved Haanden.

Anerkendelse af Slægtskabet er hos Mennesker forbundet med Trangen til Samvær med det beslægtede. Mennesket kan ikke undvære menneskeligt Selskab. Og heraf udspringer vor Moral som Samfundstrangens ædleste Frugt, det Offer, vi er rede til at bringe, for at taales af Samfundet. Den er en erhvervet Egenskab, og den maa staa i Forhold til det Samfund, hvori den opstaar, følge med sit Samfunds Opgang og Nedgang. Den saakaldte højere Moral ser vi her bort fra og holder os til den almindelige „borgerlige Samfundsmoral". Det er denne Moral, som gør det muligt og taaleligt at leve i nært Samfund; og det er vistnok fuldstændig rigtigt, at man er øm over Moralen, thi den maa kunne gaa tabt i Løbet af et Par Menneskealdre.

Spørges der nu, om Dyrene har Moral, maa det først undersøges, om Jordbunden for Moral, Samfundstrangen, er tilstede hos Dyrene. Der skal her kun tales om de højere, varmblodede Dyr, der staar os nær nok, til at vi — i det mindste saa nogenlunde — kan forestille os deres indre Liv.

Det er nu let nok at paavise, at der er Dyr, som sætter Pris paa hverandres Selskab, nemlig de saakaldte Flokdyr, Dyr, som, hvor de kan faa Lov til det, søger sammen i store Selskaber: Heste, Kvæg, Faar og Geder, Antiloper, mange hundeagtige Rovdyr, Gnavere, Tykhude, flere Havdyr og en Mængde Fugle. I et saa udskiftet Land som vort har vi ikke megen Lejlighed til at iagttage Dyreflokke paa første Haand; for at træffe dem, maa man søge til andre Verdensdeles mægtige, spredt bebyggede Landstrækninger.

Man kunde maaske mene, at saadanne Dyreflokke føres kun sammen af de ydre Forhold, de mødes, hvor der er Foder og Tryghed. Der er dog Træk, der viser, at Hjorden er Dyrets Hjem. En Afrikarejsende fortæller f. Eks. om den halvvilde sydafrikanske Okse, et tvært Dyr: fanger man den og fjærner den fra Hjorden, brøler den ustandselig, og slipper man den saa løs,

nøjes den ikke med at vende tilbage til sine Fæller, men den borer sig ind til Midten af Flokken — som kunde den ikke faa nok af den liflige Okselugt. Og en Sydpolsfarer fortæller, hvorledes Adélepingvinerne, naar de vendte tilbage fra Stranden for at passe deres Rugepligter, blev saa optagne af de Flokke af Kammerater, de mødte for Udgaaende, at de blev staaende og sludrede med dem, indtil de glemte deres huslige Pligter og vendte om med de nye Flokke. Naar man ser en ung Hunds overstadige Henrykkelse ved at møde sin Legekammerat, Naboens Hund, efter at Nattesøvnen har gjort Livet nyt for dem, faar man et ganske umiddelbart Indtryk af det samme: Glæden ved Kammeratskabet. De store Hjorde af vilde Elefanter maa af gode Grunde stadig vandre efter Føde. Men naar en Elefanthun er nedkommet med en Unge, bliver de paa samme Sted saa mange Dage, at de kan faa Mor og Barn med sig.

Hvordan det nu forholder sig, saa kræver en Sammenstimlen af mange Individer Hensynstagen til Sidemænd og Formænd, hvilket er det første Element i Moralen. Under den voldsomme Panik, som, uforklarligt af hvilken Aarsag, kan gribe de hundredtallige Hestehjorde paa Sydamerikas Græsstepper, styrter Dyrene afsted milevidt som var de fra Sans og Samling. De nedtramper Baalene, vælter Teltene, at møde dem er Døden. Og desuagtet trampes hverken Hopper eller Føl ned. Ethvert af Dyrene bevæger sig trods Ophidselsen som Led i en stor Organisme. For at tage et Eksempel af en anden Art: I Timevis kan gode Flyvere blandt Fuglene bevæge sig i Flokke paa maaske Tusinde højt oppe i Himmelrummet i rhytmiske Sving og Cirkler uden en eneste Gang at støde sammen. Og dog er der saa stor Fart i Flugten, at de ved at støde mod en fast Genstand vilde styrte blødende til Jorden. Man kan sammenstille disse Eksempler med Panik i en Folkehob eller med den Anstrengelse, det koster, at lære vort unge Mandskab at bevæge sig i ret Takt og Afstand under de militære Øvelser.

Men Flokinstitutionen kræver ogsaa Selvtugt paa anden Vis. Ligesom i Menneskesamfundet findes der i Dyresamfundene Grader af Magtforhold. Mens de hos os kan bero paa flere Ting: Penge — nedarvet Anseelse — Flertal o. s. v., bygger Magtfordelingen hos Dyrene næsten udelukkende paa den legemlige

Styrke, Modet og Stridbarheden. En Undtagelse skal senere nævnes. Hvis det borgerlige Samfund ikke kan falde til Ro under de givne Magtforhold, har vi stadig Revolution eller i det mindste Uro. Dyrene tager det praktisk: de overbeviser sig en Gang for alle om, hvordan Styrkeforholdene faktisk er, og indstiller deres Færd derefter. I Tidsskriftet „Tilskueren" for Oktober Maaned 1922 findes en fornøjelig Artikel om Hakkerang i en Hønsegaard. (Prof. Rubins Referat af en Doktordisputats). Den taalmodige Iagttager har fastslaaet, at enhver Høne i Flokken er paa det rene med, hvem den tør hakke, og hvem den maa lade sig hakke af, hvilket med andre Ord vil sige: hvilke Høns der ugengældt kan snappe en Bid bort for Næbbet af den, og hvem den selv tør komme i Forkøbet. Skønt Kaarene er meget forskellige for Nr. 1, der tør hakke dem alle og netop derfor meget sjældent gør det eller faar Lejlighed til at gøre det, og for Nr. sidst, der maa lade alle de andre komme til Fadet først og nyder sine Smuler med nervøs Uro og Spejden, saa opnaaes der dog det, at der i en Hønsegaard, i det mindste for en overfladisk Iagttager at skønne, er nogenlunde fredelige Forhold i det daglige Liv. Rimeligvis finder noget lignende Sted i alle snævrere Dyresamfund. Naturforskeren Hudson fortæller fra sin Hjemegn La Plata: Paa Kvægopdrætningsanstalterne holdes sædvanlig et stort Antal glubske Hunde, hvis Vaner meget ligner vilde Hundes og Ulves. De strides meget, men de heftigste Kampe er altid mellem lige stærke Hunde, den ene vil ikke vige for den anden, saa afgør de det ved Kamp. Fra den stærkeste til den svageste er der en Gradfølge af Avtoritet, enhver ved akkurat, hvor vidt han kan gaa, hvilken Kammerat han kan dominere, naar han er i daarligt Lune eller ønsker at gøre sig gældende, og hvem han ydmygt maa bøje sig for. Den svageste i Flokken maa altid bøje sig for alle de andre, øjensynlig Slave og Tilbeder af ethvert Medlem af Flokken, som finder for godt at knurre ad den eller befale den at afstaa sit Ben med det gode. — H. Aanrud fortæller om Ungkvæget, da det slippes ud for at drage til Sæters „.... ungfæet dansed bortover i vild leg, og der stod den sidste kamp mellem dem, som ikke havde faaet afgjort styrkeforholdet endnu; thi denne første kamp var afgjørende for hele sommeren. Men snart faldt de til ro, om et par timer græssed de fredelig side om side."

Naar man faar Indblik deri, er der altsaa meget mere „Forfatning" i saadan en Flok, end man ved et løst Skøn tænker sig. „Moralen" deri er den sunde Fornuft, som faar dem til at finde sig i, hvad der ikke kan være anderledes, naar man vil nyde hinandens Selskab. Og maaske der er et Stænk af Gentleman-Moral i, at „naar een Høne kunde hakke alle de andre, havde det Indflydelse paa hendes Opførsel: hun blev i Almindelighed ikke ondskabsfuld mod de andre. Ja, en saadan Høne kunde komme til at indtage en Førerstilling, især hvis hun var ældre, og der ingen Hane fandtes. Det viser sig, at en Høne, som staar langt nede paa Hakkelisten, er langt grusommere mod de faa, den hakker. Naar en saadan Askepot henflyttes til en anden Flok og kommer højt paa denne Floks Hakkeliste, bliver den ogsaa meget mindre grusom." (Af Schelderup-Ebbes Doktordisputats.)

Det nævntes, at en overlegen Høne undertiden kommer til at indtage en Førerstilling. Dyrs Samfundsliv medfører i Virkeligheden som oftest den hensigtsmæssige Indordning under en Fører. Der vindes først og fremmest herved, at den enkelte bliver noget aflastet for Ansvar og Spænding, idet Ansvaret gaar over paa den førende. Jeg vil nævne en lille Erfaring, der kan gøres, naar man som ældre færdes i en Storstad. Ved Mørkets Frembrud om Vinteren er Færdslen ofte netop paa sit højeste og Gaderne i vore økonomiske Tider langtfra oplyst som den klare Dag. Stoler man da ikke helt paa sine Sanser og sin Raadsnarhed, gør man klogt i ved de vanskeligste Passager at vælge et Par solide Rygge at gaa i Kølvandet af. Den pinlige Spænding afløses da af en behagelig Tryghed. Det samme træffes jo igen i politiske Forhold og i det hele i større og mindre Samfundsforhold. Men vi træffer det altsaa ogsaa hos Dyrene. Flokdyrene har gennemgaaende Førere, som de følger uden for megen Uro og Tvivl. Og her er det, at det ikke altid drejer sig mest om den legemlige Styrke, men fuldt saa meget om Erfaring, Besindighed, Aarvaagenhed og Raadsnarhed, især i Bjærgegnene med deres Baghold og vanskelige Overgange. Thompson skriver i Vilde Dyr, jeg har kendt: Føreren bliver ikke formelt valgt, som det gaar til hos Menneskene, men bliver snarere langsomt udsøgt, saaledes at det Individ, der kan indgyde de andre den Forestilling, at han eller hun er den bedste, man kan følge, bliver Føreren. Hos

mange Slags Dyr er Føreren sædvanligvis ikke den stærkeste Han, men en gammel Hun. Dette er blandt andet Tilfældet hos de vilde Faar. Faarene ser i deres Fører ikke det Væsen, man skal adlyde, men den kloge Leder, som det er sikrest at følge. — Følgende morsomme Tildragelse fra en Skovridergaard paa Sjælland vil jeg ikke forholde Læseren:

I Hønsegaarden fandtes en prægtig Hane, som imidlertid var en Del til Aars, hvorfor der anskaffedes en ny. Alle Hønsene sluttede sig til den unge, og den gamle blev skudt til Side og maatte nøjes med Levningerne. Det blev da besluttet, at den gamle, stolte Kavaller skulde slagtes. Et Par Dage forinden blev der holdt Hovedrengøring og alle Møbler m. m. flyttet ud. Blandt de Sager, der skulde soles og børstes, var en udstoppet Ræv. Ved Synet af den fløj alle Hønsene rundt, og den unge søgte med lange Skridt hen til Indhegningen om Hundegaarden. Men pludselig rettede den gamle Hane sig og gik lige hen mod Ræven. Den standsede et Øjeblik foran den, gik et Par Gange rundt om den, hvorpaa den med tydelig Foragt vendte den Ryggen, skrabede i Jorden med Fødderne og kastede Støv op over den. Da Hønsene havde set lidt paa dette, samledes de alle om den gamle, klukkede og pludrede, og hele Eftermiddagen veg de ikke fra den, men viste den den største Opmærksomhed. Den unge Hane var der ingen, som tog sig af, den stod afsides, ensom og forladt. (Kbhvn.)

En af de væsentligste Vedtægter i Nutidens Borgersamfund er Ejendomsretten. Spiller den nogen Rolle i Dyrestaterne?

Hvad Føden angaar, det daglige Brød, saa er Kampene i Dyreriget for saa vidt staaende ligesom i Menneskeverdenen. Men der er den Forskel, at i Dyresamfundene kender man ikke til at samle til Bunke (selv om enkelte Hjemmedyr som Egernet gør det). Man slaas kun om Brødet for i Dag, og der griber altsaa Magtfordelingen ordnende ind. Der er derimod eet Felt, hvor der nødvendigvis maa optræde Ejendomsfølelse, det er overfor Rede og Hule. Her gælder det: My house is my castle. Den engelske Digter Goldsmith beskriver meget fængslende en Koloni af Raager, som bor i Træerne udenfor hans Vinduer. Naar et ungt Par første Gang skal sætte Bo, søger de at slippe let til det ved at stjæle Redematerialet fra ældre Reder, hvis Beboere tilfældigvis er fraværende, og det gaar til en Tid. Deres Rede faar maaske

Lov til at blive halvfærdig, men saa indfinder sig en Straffekommission af 5—6 ældre Raager, som holder en Gardinprædiken og splitter den halvfærdige Rede aldeles. De unge tager saa fat igen, men holder sig nu indenfor den borgerlige Morals Grænser.

Der er Tegn, der tyder paa, at Dyr opfatter Ejendomsbegrebet. Levick fortæller om Adélepingvinerne, som danner Kolonier paa hundrede Tusinder og bygger Rederne af Smaasten, at der findes enkelte blandt dem, som ser at stjæle Byggematerialet fra andre, eftersom Tilførslen af Sten bliver besværligere. Disse Individer er kendelige paa, at Fjerene ligger saa tæt og glat ind til Kroppen, at de kun synes halvt saa store som ellers, mens de forsigtigt sjokker gennem de lange, smalle „Gader" i Kolonien. De andre Pingviner kan ogsaa se paa dem, hvad de har for, og hugger efter dem med et godt Sind.

Om de smaa, morsomme Steppegnavere, Viscachaerne, fortæller Hudson, at de besøger hverandres „Landsbyer" saa ofte, at der gaar snorlige smalle Stier mellem dem, og om Aftenen sidder Naboerne sammen uden for den ene eller anden Jordhøjs Indgang . Men „....det er meget vanskeligt at presse en Viscacha til at smutte indenfor nogen anden Dør end dens egen; selv med Hundene lige ind paa sig vægrer de sig i det længste og kommer saa hurtigt ud igen, som fandt de Tilflugtsstedet omtrent lige saa farligt som den aabne Mark. Forlader de ikke den fremmede Hule af sig selv, bliver de expedit besørget ud af den rette Ejer". — Det viser sig altsaa her som overalt, at Følelsen af at have Retten paa sin Side — i dette Tilfælde Ejendomsretten — gør stærk. Af den Grund vil en fremmed Hund sjældent besejre den hjemmehørende Hund. Det samme mener Schellerup-Ebbe er Tilfældet med fremmede Høns og stedkendte. Og skulde der ikke ligge saa meget i den gængse Mening, at Ræve ikke myrder og stjæler paa den Gaard, hvor de har deres Tilflugtssted, at Dyr virkelig holder Fred med deres hjemlige Naboer, naar Fristelsen til at bryde den da ikke bliver for stor. Man har i det mindste set en Ræv og en Vildand have Bolig i samme hule Træ.

Stilles der altsaa det Spørgsmaal: har Dyrene Moral? saa maa der svares: de sidder inde med den første Bevæggrund til Moral, Trangen til Samfund med andre levende Væsner. Flokdyrenes Færd viser ogsaa, at de har taget det første moralske Skridt, som

maa følge heraf, det, i deres Bevægelser og Planer at tage Hensyn til de andres Velfærd. De falder til Ro under ordnede Forhold, Magtfordeling og Ejendomsret. Og de forstaar at finde en Fører og følge ham.

Hele dette Spørgsmaal har ikke alene teoretisk Interesse. Det har i Virkeligheden overordentlig stor praktisk Betydning for os Mennesker i vort Forhold til Dyreverdenen. Ser vi kun paa vore Halvsøskende i Skabningsrækken som Køddyr eller Jagtdyr, er det ganske vist ligegyldigt, om de — og vi — har Moral eller ej. Men saa snart det drejer sig om et sjæleligt Forhold, stiller Sagen sig anderledes. Og saaledes vil Forholdet komme til at stille sig, naar der bliver Tale om Husdyrene, hvis Evner, Kræfter, Stemninger tages mer eller mindre i vor Tjeneste. Der er det — om jeg saa maa sige — en moraliserende Magt, vi Mennesker kommer til at udøve, idet vi overfor disse Dyr, som vi har revet ud af deres oprindelige Forhold, kommer til at repræsentere „Samfundet". Og dette Samfund kommer i højeste Grad til at præge det moralske Standpunkt hos Dyrene. „Kendte Hesten sin Styrke, da ve Rytteren", siger Araberne. Det er imidlertid ikke Dumhed, der gør Hesten brugelig for os, det er dens Afhængighed af Menneskesamfund, efterhaanden som Forholdet har ophævet dens Afhængighed af Hestesamfund. I hvor høj Grad ses det ikke hos Hunden, som ofte er langt mere ømfindtlig overfor sin Herres Ugunst og Mishag end overfor korporlige Strabadser, Saar og Skrammer. Dens ædle Anlæg faar den til at se helt bort fra egne Interesser — Æde, Hvile — for at kunne dele sin Herres. Ja, man kan være Vidne til en Kamp mellem disse to Elementer i dens Liv, en moralsk Kamp, som ikke er at foragte.[1])

Der kunde være meget mere at sige herom, mange Følgeslutninger at drage; men her skal endnu kun fremsættes den Formodning, at den Spire til Samfundsmoral, som findes i Dyrs Natur, i Virkeligheden kan gemme en Forjættelse om et ganske anderledes idealt Forhold mellem dem og os end det forhaandenværende. Bengt Berg fortæller, hvorledes han i Vildmarken træffer Fjældpiperens (Pommerantsfuglens) Rede, og hvorledes han ved taalmodig Forsigtighed i faa Dage gør denne sky, lille Fugl

[1]) Et morsomt Træk af Samfundserkendelse er en hvilende Hunds svage Logren med Halen, naar man tilfældigvis kommer til at se hen paa den. Svarende til det Smil hvormed man gengælder Bemærkningen: Det er dejligt Vejr i Dag.

saa tryg, at han tilsidst kan tage Reden i Haanden og faa Fuglen til at ruge videre. Long fortæller om Dyrebørn, der følger ham aldeles tillidsfuldt, indtil han for deres egen, fremtidige Sikkerheds Skyld maa skræmme dem bort. Der er flere Eksempler paa, hvorledes den mistroiske Rotte lader sig tæmme af en Fange og slutter sig saa helt til det nye „Samfundsmedlem", at den dør af Savn, naar Fangen forlader sit ufrivillige Opholdssted. Men selv om en Virkeliggørelse af saadanne paradisiske Forhold synes uendelig langt borte, saa er det dog en Forsømmelse af os Vesterlændere, en Forsømmelse, som gør Livet paa Jorden fattigere i mere end een Forstand — at vi ikke hjerteligere og kløgtigere gør Brug af Dyrenes Anlæg for Samfundsmoral. Selvfølgelig har vi helt uvilkaarligt bygget derpaa hos vore Husdyr, der alle paa Katten nær oprindelig er Flokdyr. Men rimeligvis har vi kun gjort de allerførste Skridt paa en lang Vej, med dette som med saa meget andet.

Den højere Moral, som udspringer af Skabningens Trang til at komme i Samfund med Skaberen, kender Dyrene vel ikke, endmindre den kristne Moral, som udspringer af Taknemmelighed for dette Samfund. Men der er i de ædleste Dyrs Forhold til Mennesket som et svagt Skyggerids deraf. Det er vistnok dette, som har ført til Ordet: Mennesket er Dyrenes Gud.

Eline Begtrup.

PERSONLIGHED OG FÆLLESSKAB

AF PROF. D. *KARL DUNKMANN*

De to Ord Personlighed og Fællesskab betegner to Tidsrum eller Epoker i Vestens Aandskultur, som i Nutiden griber over i hinanden. Det giver vore Dages aandelige Liv sin Betydning og Tiltrækning, at vi med fuld Bevidsthed oplever denne Overgang. Som en Overgangstid er vor Tid Aartier igennem bleven følt og stemplet, men dog stadig blot i negativ Betydning som en Tid, hvor de overleverede Grundanskuelser og Livsformer opløstes. Men ingen kunde sige, hvor den ny kommende Tidsaand stræbte hen. Derom er der for os nu ikke mere nogen Tvivl. Det er ikke mere blot negativt, men positivt vor Tid staar for os som en Overgangstid; vi ved, at vi fra en Tidsalder, hvor man har dyrket Personligheden, skal over i en, der vil staa i Fællesskabets Tegn.

Personlighed — det var Idealet i de forudgaaende Slægtled, som regnet fra deres første Begyndelse omspænder to Aarhundreder, Oplysningens 18. Aarh. og det 19. Aarh. med dets aandelige Tilbagegang. I Midten staar den klassiske Idealismes korte Blomstringstid, væsentlig repræsenteret af de store tyske Digtere og Tænkere. I denne Periode, som omfatter en Menneskealder, fra Lessing, Kant over Fichte, Schleiermacher til Hegel, staar den rene Personligheds Kultur paa Højden. Kant-Fichte især betegner Bevægelsens Toppunkt. Men saa begynder Tilbagegangen, især som Følge af de praktiske Naturvidenskabers vældige Opsving, der umiddelbart efterfølges af den tekniske Tidsalders Opgangslinje. Hele det 19. Aarh. er fyldt af Kampen mellem de to Tendenser, af Idealismens Eftervirkninger og Naturalismens eller Realismens Indvirken. Kampen mellem disse Livsanskuelser og Verdensopfattelser danner det væsentlige Indhold af de aandelige Kampe i dette aandelig uhørt bevægede Aarhundrede. Stadig skarpere træder Modsætningerne frem, stadig mægtigere og sejers-

sikrere hæver „den naturvidenskabelige Verdensopfattelse" sig. Stadig mere fortvivlet flagrer Idealismen hid og did; derved bliver den tillige overdrevet, indviklet og farer vild. De to store Mænd, som her atter betegner et Højdepunkt, er Fr. Nietzsche og S. Kierkegaard. I dem klatrer Personlighedskulturen i Modsætning til Naturalismen op paa sit Højdepunkt. Fra Nietzsches Dage hviler Usikkerhed og Ragnaroks Mørke over Tysklands aandelige Horisont.

Endelig er det bleven Lys, idet en ny Stjerne dukker op, Fællesskabets Ideal. Hvor kom det fra? Skal vi sige: fra Verdenskrigen, der ved sit Udbrud drev de Nationer, der var Part i den, frem til den højeste Samling og Anspændelse af alle Kræfter? Det Svar vilde ikke rigtig tilfredsstille. Den Slags verdenshistoriske Begivenheder bereder blot Jordbunden for Modtagelse af nye Tanker, Tankerne selv maa have deres Udspring i Aandshistorien. Her maa Grundtvigs Navn nævnes. Jeg tvivler ikke om, at naar det tyske Folk og Land nu genlyder af Feltraabet „Folkefællesskab", naar der fra Regeringernes Spidser, trods deres bestandige Vekslen, helt ned til de talløse og utalte Grupper og Kredse i Socialpolitik, Folkeoplysning, Kunst og Videnskab slaas til Lyd for og arbejdes med den ny Fællesskabstanke, skyldes det væsentlig, om end for det meste ubevidst, den mægtige Indflydelse fra hin store danske Reformator, som dette Røre viser tilbage til. Først var det de Kredse, som havde grebet Folkehøjskoletanken; fra dem gik Tanken videre ud, drog større Kredse ind under den, og Jordbunden var jo iforvejen beredt. Ikke saa meget selve Krigen som de frygtelige Nødstilstande i Tiden efter Krigen med deres Sult og Partiforvirring har gjort det tyske Folk modent for Grundtvigs Tanker.

Tiden umiddelbart før Krigen var derimod præget af Usikkerhed og Mismod. Man følte blot, at den gamle Kultur havde spillet Fallit, sporede, at „Vestens Undergang" nærmede sig. Spengler har skrevet sin berømte Bog med denne Titel *før* Krigen. Selv har han endnu ingen Anelse om det nye, som skulde komme. Og Spengler er næppe den, der har behandlet dette Emne bedst. Verdenskrigen, og hvad der fulgte efter, vilde blot have bragt Mismodet og Fortvivlelsen til Modning, dersom det ny Lys, som det nordiske Nabofolk ejede, ikke var gaaet op for os.

Ganske vist skete dette ikke ganske uforberedt. Ogsaa den tyske Videnskabs gode Aand havde set Morgenrøden komme. Allerede den store Theolog Schleiermacher gik ad Baner i sin Ethik, som vi først nu ret kan fatte. Saa opstod den tyske Sociologi med Ferdinand Tønnies i Spidsen, der videnskabelig set — saaledes kan det siges uden Overdrivelse — har opdaget Fællesskabet.[1]) Men hvad Grundtvig gav os, var mere end en videnskabelig Fornyelse, det var Fællesskabets levende og virkende Tanke, som tillige var religiøst præget og kaldte til religiøst befriende Daad, dær, hvor Tyskeren saa let bliver hængende i den blotte Theori.

Saaledes staar vi ved Vendepunktet mellem to aandelige Tidsaldre og lever med i, hvordan en gammel Tidsold svinder bort, og en ny stiger op. Men det bedste og skønneste deri er, at nu svinder al Sortsyn og Tvivlesyge, og vi rejser os i Glæde og Tillid til en ny Fremtid for vort Folk og for alle Folkeslag, der truedes af den samme Fare for Undergang indadtil og i indbyrdes Kamp paa Grund af Mangel paa „Fællesskab".

II.

Men nu rejser der sig saa det ængstelige Spørgsmaal: Mister vi ikke ved den ny Indstilling mod Fællesskab det dybe Indhold i den ægte Personlighedskultur? Der kan ingen Tvivl være om, at vi har den forgangne Kultur uendelig meget værdifuldt at takke for. Vi vilde saa sandelig ikke undvære de Navne, som fra Ungdommen af har lyst for os, Navne som Kant, Fichte, Kierkegaard, ja selv Nietzsche, Ibsen o. a., dem alle tilsammen skylder Verden en Indsigt og Erkendelse, som turde være umistelig. Der kan sikkert ikke være Tale om at opgive, hvad der forbinder sig saa nøje med Personligheden, saaledes som Idealismen opfatter den: Viljen til at leve sit Liv paa eget Ansvar, den dybe Trang til Selvbesindelse og til at tage sig kraftig sammen, og sidst, men ikke mindst, „den Uro i Retning af Inderlighed" og Selvfordybelse, der som en lyrisk-religiøs Stemning gennem hele dette Tidsafsnit har fundet Toner af den sarteste Ømhed og livsfyldt Varme. Dette Krav om Personlighed var i Virkeligheden det eneste Redningsanker, det eneste, der holdt igen overfor denne Naturalismens Syndflod, overfor den ren forstandsmæssige Forfladigelse af Mennesket til

[1]) jvf. Da. U. 1923, S. 182.

blot og bar Naturvæsen, overfor en populær-videnskabelig Theori, som fornedrede Mennesket til rent og skært Produkt af „Massen". Ti her er Mennesket intet andet end et Produkt af Omgivelser og Anlæg, som Virkningen af den faldende Sten blot er Produkt af Størrelse og Hastighed. Intet Pust af Frihed, af Selvbestemmelse blev der tilbage. Alt Heltemod sammen med al Religion og højere Sædelighed smeltede i denne Aarsagssammenhængens Digel sammen til intet, blev som hos Karl Marx' Lærer Feuerbach til ren „Illusion".

Dersom vi nu siger Farvel til hele denne Dyrkelse af Personligheden, ængstes vi saa ikke derved? Hvorledes bevarer vi Menneskets „Værdighed", dets Religion og sædelige Ansvarsfølelse? Hvorledes fastholder vi den kostbare Arv, der slaar vor Samvittighed ud fra Kierkegaards selvpinende Betragtninger med en Bodsprædikants Vælde i Stil med Johannes Døber? Mange siger, det skal netop nu være vor Opgave at forbinde begge indbyrdes, en Grundtvig med en Kierkegaard, eller udtrykt paa Tysk Tønnies med Fichte-Kant. Vi skal søge „Synthesen", en Sammenfatning af højere Art, hvori Fællesskabet her og Personligheden dær kan gaa op.

Men er en saadan Sammenfatning overhovedet mulig? Dette Spørgsmaal overvejer man ikke, og dog er dette netop det vigtige Spørgsmaal, om og hvordan Personlighedens Idé kan forliges med Fællesskabets Idé, eller om vi i dette Tilfælde laver en uklar Sammenblanding og gør Ønsket til Tankens Fader.

Der vilde ikke være noget vundet ved en Fællesskabskultur, som var købt paa Bekostning af personlig Kraft og Dybde. Selvom ogsaa Kløften og Spaltningen i ens eget Folk saa vel som i Folkenes Verden derved vilde mindskes, saa vilde dog en større Enighed og Samling paa Bekostning af personlige Værdier maalt med rent kulturelt Maal lade den nye Tid fremtræde som mindre værd i Historikernes Øjne. Thi der kan dog intet Spørgsmaal være om, at til Slut afhænger Menneskehedens samlede Værdi af *de enkelte levende Mennesker*. Et „Folk" er et Begreb, allerede en Familie er det. Men i Virkeligheden er de enkelte Mennesker kun til som Medlemmer af Familierne og Folkene. Og dersom disse enkelte Menneskers Værdi bliver ringere, saa vil, selv om Menneskeheden som Helhed fremviser mindre Revne og Spaltning,

den dog uvægerlig synke i indre Værdi. Hvis det virkelig er saadan, som det indvendes imod os, at Fællesskabskulturen ikke kan bringe Enkeltmennesker til Fuldendelse, men kun frembringe Massemennesker, „Selskabsmennesker" eller ogsaa Typer, der ligner hinanden, som det ene Æg ligner det andet, saa de leger de samme Lege, har de samme Følelser, synger de samme Sange, stadig med Forkærlighed varmer sig ved hverandre, — da vil den gamle Kulturs Sagfører med Rette kunne beklage sin Kulturs Undergang. Han vil sige: Hellere ti hele Mennesker end tusinde uselvstændige Halvmennesker. Rejste ikke ogsaa Nietzsche og Kierkegaard sig i lidenskabelig Harme netop mod Halvmenneskene? Som bekendt kunde Kierkegaard og Grundtvig slet ikke forstaa hinanden. De gik udenom hinanden. Er dette maaske Bevis for, at de to Kulturverdener er hinanden modsatte og uforenelige.

Især maa jeg i denne Sammenhæng henvise til et Punkt, hvor Betænkelighederne vokser i væsentlig Grad. Jeg mener Ungdomsopdragelsen. Enhver af os, der har en Ungdom med aandeligt Indhold bag sig, vil samstemme, naar jeg siger, at netop i denne Periode, hvor Mennesket begynder at modnes, trænger det til den allerdybeste Selvbesindelse, til Ensomhed og Klaring i sig selv. Man føler i denne Tid særlig stærkt Trang til at tænke Spørgsmaalene igennem; Forældrehjemmet og dets Fællesskab ligger bag en, og man har endnu ikke selv fundet nogetsomhelst Fællesskab, det skulde da være en Ven, som man aandelig vokser sig sammen med. Til de bedste blandt dem, der engang bliver virkelige Mænd, formaar en Kierkegaard, ja selv en Nietzsche, at tale som ingen anden. Dersom vi til en saadan gærende Ungdom stadig blot taler om Fællesskab, hvor bliver saa den Selvbesindelsens Dybde, hvori Ungdommen vinder Styrke til sin aandelige Kamp? Hvor bliver da den Spore, der driver den i Retning af Inderlighed? Er ikke ogsaa Grundtvigs Ungdomstid fuld af indre Kampe ligesom Luthers; overfor dem formaaede intet menneskeligt Fællesskab at yde en virkelig Hjælp; i det højeste blot en svag Haandsrækning. Saa meget er vist, i de ældre Aar har man mere Forstaaelse for og Trang til Sammenslutning, men i de unge Aar mere til at trække sig ind i sig selv i Selvfordybelse. Dersom nu den kommende Fællesskabskultur vilde berøve Ungdommen den

indre Fordybelses Udbytte, dersom den vilde afstumpe dens Modtagelighed for en Kierkegaards Bodsprædiken, da stod det ilde til med denne ny Kultur.

III.

Men maaske er dog en Forening mulig mellem Fællesskab og Personlighed, maaske endog en saadan, hvorved de overspændte, usunde Elementer af den gamle, alt for ensidige „individualistiske" Personlighedsdyrkelse vilde falde bort, men de værdifulde indre Kræfter føres videre. For det Tilfælde skulde vi bevise, at Personlighedens Begreb af Idealisme blev betragtet under et falsk ensidigt Synspunkt. Hvorledes opfattede Idealismen da den menneskelige Personlighed? Hvorledes kommer der fra det nye Staasted i Fællesskabet nyt og bedre Lys over Idealet af den menneskelige Personlighed? Dette er de Spørgsmaal, vi maa lægge til Grund for den følgende Undersøgelse.

Først altsaa det Spørgsmaal: fra hvilket Synspunkt betragtede Idealismen Personlighedstanken? Svaret falder ikke vanskeligt og er paa ingen Maade omtvistet. Det drejede sig i den gamle Idealisme om Modsætningen mellem moderne naturvidenskabelig Tænkemaade og hin højere Værdsættelse af Menneskeaanden, der som fælles Arv skyldtes græsk og kristelig Tænkning. Idealismens Talsmænd var Humanister i egentlig Forstand, d. v. s. de holdt paa det menneskelige Aandslivs Selvstændighed og Frihed i Platons Forstand paa den ene Side, paa den anden i protestantisk-kristelig Forstand. Medens den Tænkemaade, der herskede i Naturbetragtningen, gik ud fra den rene Nødvendighed og Aarsagssammenhæng, hævdede den tyske Idealisme i sin Betragtning af Mennesket Frihedstanken (jfr. Kant: Kritik der praktischen Vernuft). I Naturen hersker den tankemæssige Nødvendighed, Aarsagssammenhængen, i Menneskeverdenen Friheden og den paa denne begrundede Sædelov.

I det 19. Aarh.s videre Forløb bliver denne Modsætning udvidet paa ejendommelig Maade. Den naturvidenskabelige Tænkemaade bemægtiger sig ogsaa den fremspirende Sociologi, den ser i det menneskelige Samfund og Historie blot en Fortsættelse af Naturudviklingen. Den rene Aarsagsbetragtning tvinger til Theorier om Massebevægelse, som blev grebet med Begærlighed i So-

cialismens Tidsalder. Det er Massen, som danner og former det enkelte Menneske. Den er selv i Grunden blot et Naturprodukt. Derved nødes Idealismen til at fæstne sig som en Theori om den rene Individualisme i Modsætning til hin Masse. Fra nu af beherskes den hele Tænkemaade her og dær af et „Enten-Eller", Individualisme eller Socialisme. Man vil paa begge Sider forstaa og forklare Mennesket og dets aandelige Verden og finder dær afgørende Tyngdepunktet i Massen, her den dybe Hemmelighed ved de enkelte frie Personligheder. Man mener enten, at det enkelte Menneske kan skille sig skarpt ud fra Massen og føle og føre sig som en Person, eller man siger paa den anden Side, at dette er og bliver en Indbildning; det er Klassen, der bestemmer enhver ubevidst, medens den selv blot bestemmes ved biologiske Love, saadan som Darwin har opstillet dem. En Mellemting syntes fuldstændig udelukket og med Rette. Enhver Sammenfatning var her umulig og førte blot til Uklarhed. Intet Under, at tilmed Ungdommen stadig blot hyldede de Tænkere, der mest konsekvent og skarpt hævdede deres Standpunkt. Paa Personlighedens Side var det aabenbart Nietzsche, der lod sin Personlighed udvikle sig lige til „Overmennesket", hvorved enhver Afhængighed af de naturlige Livsbetingelser blev fornægtet. Ti det er det nietzscheske Overmenneskes Væsen, at det er fuldstændig Herre over sig selv og ikke underlagt nogen Naturmagt eller Magt overhovedet. Ogsaa Kierkegaard søger og forsker i sit Selvs Dybder efter det Punkt, hvor der ikke mere kan være Tale om nogen naturlig Afhængighed hos Mennesket, hvor det er rent „Evighedsmenneske". Den Modsætning, der siden Plato behersker Aandshistorien, mellem Legeme og Sjæl, Natur og Aand, er her naaet til det yderste. Personlighed er rent ud det Væsen, som er sig selv bevidst, sig selv mægtig, som staar over al Naturbundethed og Bundethed overhovedet og først finder sin Udfoldelse, naar den sætter sig op imod Natur og Masse.

At det derved kommer til en uholdbar og naturstridig Ensidighed, ligger lige for Haanden. Saa værdifuld og dybt begrundet Personlighedens Tanke var, saa overspændt var den tillige. Dens Verdensfjernhed og Ubundethed overfor det naturlige Grundlag hævnede sig tungt. Man hævede sig til dristige Drømme om de store usynlige Sammenhænge i Tilværelsen, men tabte

Blikket for det aandelige Livs naturlige Form, man blev ligegyldig overfor Samfundet omkring en og havde næppe Sans for Tidens brændende Spørgsmaal. Samtiden syntes god nok til at gælde som „Gødning" blot for at avle nogle faa udvalgte. Imidlertid maa man ikke glemme over alt dette, at disse Forfægtere af Idealismen havde en farlig Modstander, der traadte frem i svær Rustning og truede med at tilintetgøre al aandelig Kultur. Deres Fortjeneste være derfor heller ikke forringet, selv om vi ikke har noget at glatte efter i Kritikken af deres Stilling. Det er ganske sikkert ikke lykkedes dem at sætte sand Menneskeligheds personlige Værdi i Forbindelse med Naturen og Samfundet udenom, ja i Forbindelse med Historien selv. Disse Personligheder staar paa en Isolerskammel; Naturlivets Strøm, der aabenbart ogsaa løber gennem Menneskelivet, naar ikke til dem. De staar enhver blot for sig selv alene og grubler eller drømmer fra deres selvlavede Højde over den Samtid, der forekommer dem saa gaadefuld, og ser i al Natur et dem fremmed Omraade, hvis mekaniske lovbundne Aarsagssammenhæng fylder dem med indre Gysen. Kun i „Selvhævdelsen overfor Naturen" ser de i Grunden Værdien af deres personlige Tilværelse og lader her tillige Religionens Væsen have sin Rod. Netop Religionen skal gøre Enkeltmennesket bevidst om sin Egenværdi, der hæver ham til Borger af „en anden Verden", som staar *i Modsætning* til denne Verden med dens blotte Naturlove. Den samlede „moderne Theologi" i Tyskland søger bag dette Religionsbegreb Beskyttelse og Tilflugt overfor Tidens naturvidenskabelige Tænkning og for sin egen Kritik, hvormed den har opløst Grundlaget for den gamle Rettroenhed, i første Linie Bibeltroen.

IV.

Stiller vi os nu paa Fællesskabets Standpunkt, saa falder hele Modsætningen mellem Individualisme og Socialisme bort. Ti det er straks klart, at hverken er dette Fællesskab at søge paa den blotte „Masses" Side, ej heller paa den enkelte Persons Side. Massen er en lovløs Ophobning af Enkeltvæsner uden Maal og Med, og disse enkelte kan ud fra sig selv med deres fri Vilje kun indgaa saadanne Sammenhænge eller Forbund, som er begrundet i fælles *Hensigter*. Hverken Individualisme eller Socialisme skaber derfor Fællesskab. Massen er overhovedet uden Bindemiddel, og de frie Enkeltpersoners maalbevidste Forbund har

intet med Fællesskab at gøre. Der er en principiel Forskel mellem slige „Selskaber" og Fællesskabets Former. Ved Selskaber forstaar vi da kunstige Sammenslutninger, hvorved hvert enkelt Individ forfølger sit særlige Formaal. Den forbindende Kraft deri er blot det fælles Formaal, saadan som det særlig viser sig i alle økonomiske Sammenslutninger. For overhovedet i nogen Maade at give saadanne Selskaber en varig og tillidvækkende Form, eftersom de netop hviler paa fri Vilkaarlighed, plejer man at bygge dem op paa Grundlag af en Overenskomst eller *Kontrakt*. Den retsgyldige Kontrakt binder da med sin Tvang Individerne sammen, selv om det er frivillig, de underskriver den. Men de beskærer netop deres Frihed ved denne Kontrakt. Dog kan de til enhver Tid hæve denne Kontrakt, overensstemmende med den gældende Rets Bestemmelser.

Fra Individualismens eller den personlige Friheds Selvstændigheds Standpunkt er derfor blot en saadan Form af social Forbindelse mulig, som vi betegner som rent „Selskab". Men mellem den og „Fællesskabet" er der en Væsensforskel. Ti i Fællesskabet er man saaledes bundet til hverandre, at denne Bundethed er uadskillelig fra Enkeltmenneskenes Liv og Tilværelse. Dær, hvor Mennesker *vokser frem af hinanden* i Ægteskab og Familie, findes der stadig en Form for Samliv, som er givet med Livet selv. Ti Livet er ikke paa noget Punkt uden Sammenhæng eller individualistisk. Det danner en ubrudt Sammenhæng, en Kæde af Fødsel paa Fødsel. Og netop selve denne Livets Sammenhæng kalder vi Fællesskab. Her er altsaa Livets Naturkraft selv det forbindende Grundlag. Det gaar paa ingen Maade mere an at opstille en skarp Modsætning mellem Natur og Menneskelighed, saaledes som Idealismen har gjort med sit Frihedsprincip. I Menneskers Fællesskab virker Naturen selv som det forbindende Element, og om Frihed er der derfor ikke mere nogen Tale. Eller bliver et Menneske maaske spurgt, om det vil fødes, før det ser Verdens Lys? Ja, selv i den ægteskabelige Forbindelse, hvor det tilsyneladende drejer sig om en helt fri Beslutning af Mand og Hustru, har vi dog ikke at gøre med nogensomhelst vilkaarlig Frihed, men med en Frihed, der tillige betyder Bundethed, Nødvendighed, ikke at kunne andet. Det er „Kærlighedens" Magt, som kommer „over" Mennesket, og i den virker atter Naturkræfter.

Det er altsaa udelukket at forstaa Fællesskabets Væsen ud fra

Modsætningen mellem Frihed og Nødvendighed, Aand og Natur; saaledes falder denne Idealismes hele hidtidige Art og Maade at forstaa Mennesket paa bort. Vil vi forstaa os selv eller erkende os selv, saa har vi i første Linie at betragte den store Sammenhæng, som vi alle er fremgaaet af, eller kort sagt vor egen menneskelige Slægt. Fællesskab er Slægtssammenhæng, og det er denne, der former og danner os alle. Den spalter Slægten i stadig mindre Typer, begyndende med de store omfattende Racer, fortsættende til Folk og Stammer, endende ved Familierne. Udover dem danner vi Mennesker saa selv i Kraft af vor Frihed selvlavede Forbindelser eller Organisationer, som blot har en begrænset Værdi, som vi sikrer ved Overenskomst, altsaa vore „Selskaber", der selvfølgelig nu paa det allernærmeste blander sig med hine Slægtssammenhænge.

Man kan roligt sige, at der gives ingen sociale Forhold til Omverdenen, hvori ikke begge Tendenser griber ind. Der gives f. Eks. ikke nogen Familie, saa nær den naturlige Forbindelse end er, der ikke tillige udgør en Form for frivillig økonomisk Sammenslutning. Hvor man lever, lever man i naturgivne Forbindelser, men intet saadant „Fællesskab" kan leve uden økonomisk Grundlag, og al Økonomi beror paa Interessentskabssammenslutninger.

Efter disse Forbemærkninger vil vi nu vise, hvorledes den menneskelige Personlighed træder frem i disse forskellige Forhold.

V.

Indenfor Selskabet har vi med frie Personer at gøre, som indgaar et saadant Forhold, som slutter en Kontrakt og stiller sig paa Rettens Grund. Den Person, der handler og afslutter Kontrakt, har Rettigheder og derfor ogsaa Pligter. Hvor der er Ligevægt imellem dem, sker Retfærdigheden Fyldest, og derfor er det den højeste Opgave i alle økonomiske Forhold at sørge for Retfærdighed. Saadan Retfærdighed er derfor Personlighedens Ideal inden for ethvert Selskab. Et retfærdigt Menneske er det, der ikke forfordeler nogen, der giver enhver sit, og som selvfølgelig har Ret, ja endog Pligt til at sørge for, at han selv kommer til sin Ret. Et vist Maal af „Selviskhed" stikker der altsaa begrebsnødvendig i dette Ideal af Retfærdighed. Uden dette sunde Selvhævdelsens Instinkt vilde der overhovedet ikke gives nogen Retfærdighed, der jo kun er mulig paa det Grundlag, at enhver har

en Ret til at arbejde og leve. Uretfærdighed opstaar først i det Tilfælde, da den enkelte forfordeler, ja bedrager sine Medmennesker. Kontraktbrud, det er den egentlige Uretfærdighed. Og en Kontrakt bestaar i hvert Fald med Rette, selv om den ogsaa set fra Indholdets Side er højst uretfærdig. Men har man engang sluttet den, saa maa man ogsaa holde den. Kun i det Tilfælde bliver den uholdbar, dersom det er en paatvunget Kontrakt. En Overenskomst, der er aftvunget en med Pistolen for Brystet, forpligter ikke nogen. Derfor har Tyskerne fuldt ud „Ret" til at protestere mod en „Voldsfred". Kun at man selvfølgelig maa agte paa, at der ved Krig og Krigsvold skabes helt nye Retsforhold, og at altsaa Fredsbetingelser, som paalægges de besejrede Folk, *nødvendigvis maa være Voldsfred.* Men det er Vanvid paa Sejrherrens Side at tale om, at den besejrede nu er bunden med „Ret", han er meget mere bunden med Magt. I det frie borgerlige Liv bortfalder derimod slige Voldshandlinger. Her er Retfærdighed altid kun mulig, naar Friheden til at afslutte Kontrakt ikke hæmmes.

Vi har altsaa indenfor Selskabet virkelig et Ideal af Personlighed, som i høj Grad fremviser sædelig Indhold. Retfærdighedens Idé er en sædelig Idé, ti den beror paa Frihed og paa Selvtugt. Den har Ansvarlighed til Grundlag og gør det til Betingelse for enhver at handle mod Omverdenen, som man selv ønsker at behandles.

Dertil kommer, at den handlende Person uindskrænket kan udfolde sig i det økonomiske Liv. Den har et Virkefelt foran sig, der langtfra kan overskues. Den kan optræde foretagsom, verdenserobrende, omend altid indenfor Retfærdighedens Rammer. Ti dette ligger ikke indesluttet i dette Ideal, at alle Mennesker skal være lige og derfor ogsaa have samme Andel i Jordens Goder. Langt mere er Gaver og Talenter ualmindelig forskellige, og Personligheden kan og skal udfolde sig, saa langt den bare formaar. Flid, Dygtighed, Sparsommelighed er Dyder, som her maa nævnes, dertil Indsigt og Daadskraft.

Som i det økonomiske Liv saaledes i Statslivet, denne Udformning af et helt Folk til et Selskab. De, der her har faaet et Hverv overdraget, er „statsansatte", har en særlig stor Opgave, som de kun kan løse, dersom de er Personligheder, der kan tænke og handle rettelig. Og saadan en Tænkemaade maa særlig opøves og

tillæres. Ogsaa det politiske Liv hører herhen, hvori enhver Statsborger udøver en Virksomhed for Staten. Ensidig Partisnæverhed modsiger Interessen for Statens Helhed, hviler paa falsk egoistisk Interesse. Den politiske Personlighed skal tilmed som førende have hint vide Blik, der lader selv Nabofolkenes, sluttelig Menneskehedens Livsinteresser gælde ved Siden af hans eget Folks Interesser. Naar man betænker, hvor meget Hykleri og Intrige som Følge af Partilivet der træder for Dagen indenfor alle Folkeslags Politik, hvor megen Ærgerrighed og Forfængelighed der her bydes paa, saa vil man først rigtig forstaa, hvilket højt Ideal der staar for os, som vi har skitseret det i en politisk statsborgerlig Personlighed. Den gamle Idealisme vil ikke her kunne bebrejde os, at vi staar tilbage for den.

Og nu til Personlighedsidealet paa Fællesskabets Grund!

Hvor lyser det os ikke helt anderledes i Møde! Her, hvor der slet ikke mere er Tale om Ret og Pligt, hvor al Selvhævdelse falder bort, hvor simpelthen Samhørighedsfølelsen hersker. Samhørighedsfølelsen med Helheden behersker den enkelte, han føler sig som Led af Helheden, intet andet. Man kan kalde det „Vi-Jeg“[1]), hvormed skal siges, at den enkelte tilhører en Vi-Kreds, og at alt hans Egenliv, hans Selvbevidsthed og Egenvilje er bestemt af og indbefattet i denne „Vi-Kreds“. Man tro nu ikke, at Selvets Dybde og Energi paa nogen Maade bliver hindret ved, at det ikke tilhører sig selv, men en Livskreds. Langt mere kan man sige omvendt, at først deri lukker al Selvbevidstheds Dybde sig op. Ti hvis en blot har sig selv og intet andet, saa drejer han sig i Grunden i en Kreds om sig selv. Men har han til sit Jegs Indhold et Forbund af Mennesker, hvem han umiddelbart tilhører, saa vil hans Liv overhovedet først nu faa et Indhold.

Det er Kærlighedens Personlighed, som her træder frem til Forskel fra Retfærdighedens Personlighed, som Talen før var om. Kærlighed, d. v. s. Personens Hengivelse i sit hele Væsen paa Grundlag af Samhørighed som Kærlighed mellem Mand og Kvinde, mellem Forældre og Børn, blandt Venner og Folkefæller. Til Slut ogsaa hin Menneskekærlighed paa Grundlag af fælles Afstamning.

Men denne Fællesskabslivets Personlighed indeholder endnu et Træk, som umiddelbart fører til Religion. Ti det er jo aabenbart,

[1]) jfr. min »Kritik der sozialen Vernunft«, Trowitzsch, Berlin 1924.

at vi i en saadan Vi-Kreds paa ingen Maade blot har med lutter enkelte Medmennesker at gøre, men med et organisk Hele, en sammenhængende Livskreds. Saaledes danner Medlemmerne af en Familie en saadan Kreds, der lider som Helhed, naar et Lem lider. Saaledes føler et Folk sig som en Helhed, saaledes føler Menneskene sig som en eneste og enestaaende Slægt. Saadant Fællesskab viser sig derfor altid som et Mysterium, som noget, der er højere og mere end blot en Sum af Enkeltheder. Og det hele staar i usynlig Højde over alle de enkelte. I umiddelbar Medfølelse med det hele oplever Mennesket Guds Nærvær, „Religionen" i „Kærligheden". Ti Kærligheden har sin Sorg og Nød, ogsaa sin Fortvivlelse, idet den saa ofte staar hjælpeløs ved Grave og foran Sammenbrud af sædelig Natur. Derfor søger Mennesket, Kærlighedssamfundet, Fællesskabet, Hjælp og Frelse hos Guddommen. Det drejer sig ikke om den enkelte, om hans Selvhævdelse, men om et Hele, hvoraf han blot er Led, som han føler med, stedse beredt til at ofre sit eget Liv.

Men dermed er ogsaa erkendt, at Personligheden indenfor Fællesskabet er en religiøs Personlighed, at den uden Religion blot forbliver et Brudstykke, en Torso. Netop Fællesskabet opdrager til Religion, og uden Fællesskabet er al Religion blot en hul Frase eller et tomt Stemningsbrus.

Er Personligheden i Fællesskabet saaledes sædelig set bevæget af en højere Hengivelsens og Selvfornægtelsens Ethik, religiøst set fyldt af Tanken om Guddommens Nærværelse, der overgaar Sind og Sans, saa staar den unægtelig helt anderledes her end Personligheden i det blotte „Selskabs"-Liv. Men hvorledes forenes disse to Idealer? Er de ikke helt forskellige? Er de ikke saa grundforskellige som selve Formerne for Selskab og Fællesskab? Hvorledes gives der her et Ideal af en Personlighed, der er sluttet fast sammen i sig selv som en Enhed?

VI.

Vi kommer derved til det sidste og vigtigste Punkt for at fatte fuldt ud Personlighedens Ideal. Men det kan dog her kun kort antydes.

Det er *den kristne Religion,* som her hjælper os til Rette. Forbindelsen af Retfærdighed og Kærlighed fremkalder først en Spænding, som stedse følger os. Vi kan umulig gøre Kærligheden alene til Norm, da „Selskabs"-Livet omgiver os med sine Rets-

normer. Man kan ikke med Kærligheden drive nogen Økonomi og Politik. Her er og bliver Retfærdighed det højeste, der er at naa.

Alligevel følger Viljen til Kærlighed os som det allerhøjeste og sidste Maal. Men vi ved, at det ikke staar i vor Magt at gøre Kærligheden til Sandhed. Det kan kun Gud alene. Men her løfter nu *den kristne Tro paa Gud sig,* som er skænket os i Kristi Aabenbaring. Vi lærer at „tro", at *Gud er Kærlighed.* Vi lærer at haabe paa en ny Verden og en ny Jord. Vi lærer at elske, hvor der intet mere er at haabe.

Den kristne Personlighed bærer hin vældige Spænding i sig, som ingen anden Personlighed, heller ikke Idealismens, kan bære. Den stiller sig ikke afvisende overfor denne Verden, men tror dog paa en mere fuldkommen Verden. I denne Verden er der Modsætninger, som kun kan overvindes ved guddommelig Magt, „derovre" er Fuldendelsen. Men hernede er det Troen, som ikke hører op med at fastholde den guddommelige Kærligheds Magt, som vil fuldende alt.

Visselig er den kristne Personlighed ikke „harmonisk" i den Forstand, som om alt var klart og afrundet for den og i den. Netop den kender den Kamp, som Paulus skildrer i Rom. 7 og andetsteds om sig selv. Derfor trænger den stadig ned i sit eget Indres Dybder, søger Bønnens Ensomhed og Fællesskabet med Gud, hvori al menneskelig Fællesskab først finder Hvile. Ingen anden Religion kan give dette Fællesskab, dette „Barneforhold til Gud", da ingen anden Religion ved af at sige, at Gud er Kærlighed. Dette er den fuldkommen paradoksale, fornuftstridige rene „Tro", der dog bygger paa, at Fællesskabet er det højeste, som vi har paa Jord. Vel løfter Gudsfællesskabet sig op over alt menneskeligt Fællesskab, men dog aldrig saadan, at det vil fornægte denne Jordbund. Fuldendelsen, Afslutningen af alt Fællesskab paa Jorden oplever vi kun i Troen, selv om vi ogsaa blot oplever det i Kamp med os selv, med vor „Synd" og i Kamp med „Verden".

Skal derfor den nye Verdenskultur, som vi haaber paa og stræber efter, i Sandhed blive Fællesskabets Kultur, saa kan det kun ske paa Kristendommens Grund. Kun en kristen Kultur vil kunne forny Folkene. Fællesskabskultur uden dette Grundlag vil som blot Menneskeværk falde i Stykker af sig selv.

Var dette ikke Grundtvigs Livsmaal, hans profetiske Syn?

Oversat ved *Fr. S.*

SUNDAR SINGHS BETYDNING FOR INDIEN OG EUROPA

DEN KENDTE religionshistoriker, professor Heiler i München, har i dette foraar udgivet en bog om Sadhu Sundar Singh. Han forsøger deri ud fra religionshistorisk belysning at give en karakteristik af Sundar Singh og vurdere hans betydning for østen og vesten. Her skal forsøges et oprids af de vigtigste af de af Heiler fremhævede momenter

Meget mærkeligt og besynderligt møder os i denne indiske kristne; meget af hvad vi har hørt og læst om ham, lyder som legender fra Middelalderen. Hans ungdoms rigdom, hans pludselige Omvendelse, hans forsagende liv som Sadhu, de undere og mirakler der fortælles om ham, alt sammen lyder det som fjerne uhistoriske fortællinger fra fortiden. Hans ekstatiske oplevelser, hvor han rykkes op i himmelen og taler med Kristus, er vi tilbøjelige til at regne for overspændt sværmeri. Men alt dette behandler Heiler indgaaende i sin Bog, og der er for ham ingen tvivl om, at det er det virkeligste virkelige han har med at gøre. Ti Sundar Singh er ikke blot hjemmevandt i dette for os fremmedartede, men han har ogsaa en nøgtern sans for det centrale i kristendommen, han lever ikke blot i himmelens saglighed, men han er ogsaa et budskab om, at Kristi kærlighed er en magt paa jorden.

Det inderste i Sundar Singh er en jævn og enfoldig Kristus-fromhed. Hans omvendelse minder stærkt om Paulus's; i en vision aabenbarede Kristus sig for ham og fra det øjeblik var han kristen, og Kristus blev centrum i hans Liv. Der er for ham ingen tvivl om, at Jesus fra Nazareth er Kristus, Guds søn, at han døde og opstod, og at han lever evigt i de troendes hjærter. Den fred han søgte i hinduismen og de andre indiske religioner, den fandt han først i kristendommen, men dette betyder ikke, at han vendte sig med foragt fra de indiske religioner som »hedenskab«. Han har kun et smil tilovers for den maade, hvorpaa europæiske kristne ofte betegner andre religioner som hedenskab. Han er ingenlunde fremmed for den tanke, at hedningerne kan *kende* Gud, og mange af de indiske Guder ser han som slør, bag hvilke den evige Kristus skjuler sig. Guds aabenbaring er ikke indskrænket

til den nytestamentelige frelseshistorie. Et par sætninger af Sadhu'ens udtalelser vil vise dette: »Den levende Kristus aabenbarer sig for ethvert menneske efter dets behov« og »Ligesom ethvert menneske indaander luften, saaledes indaander enhver den hellige aand, hvad enten han er kristen eller ikke-kristen, selvom han ikke kender den af navn«. Guddommen Prajapati (væsenets herre), som Indiens ældste skrifter taler om, er Kristus. Overalt i religionernes brogede verden aabenbarer Kristus sig i glimt, idet han bor i levende menneskehjærter. Dette skete ogsaa i tider, der ligger forud for det Ny Testamentes tid, og det sker endnu hos folk, der ikke kender den historiske Jesus. Sadhu'en anerkender ikke nogen artsforskel, men kun en gradsforskel mellem den guddommelige aabenbaring i de ikke-kristne religioner og i kristendommen. Derfor kan han ogsaa finde kristelige tanker i hinduismens højsang Bhagavadgita, thi ogsaa »ikke-kristne tænkere har modtaget lyset fra retfærdighedens sol«.

Den evige Kristus — Ordet, Logos som Johannes evangeliet taler om — har siden verdens skabelse været den inderste kraft i menneskers religiøse stræben, men Jesus fra Nazarath er Kristi inkarnation. Overalt i hele verden afslører Gud sin evige kærlighed, men intetsteds skues denne kærlighed saa klart som i menneskesønnens liden. Saaledes hævdes da frelseshistoriens enestaaende betydning: de historiske frelseskendsgerninger er de evige symboler paa Guds kærlighed, i Kristus er der forløsning for alle mennesker, ogsaa for dem der ikke kender de historiske begivenheder fra det Ny Testamente.

Dette er en gammel kristelig Sandhed, der tidligere klart er udtalt af Augustin og Luther. Frelsen er ikke afhængig af historiske begivenheder, ti historien er bunden til tiden og endeligheden, men frelsen er evig, og de historiske begivenheder er symboler paa det evige. Dette forflygtiger naturligvis ikke frelseshistorien for Sundar Singh, men flytter den over paa evighedens omraade og befrier den fra at ligge fast paa et bestemt sted i tidsrækken før og efter. Kristi lidelse, død og opstandelse er ikke blot historiske kendsgerninger, det er ikke blot ting, der kan indordnes i tidsfølgen, men de er udtryk for evige kræfter, der for den troende er lige nærværende paa hvilket sted i historien han end lever. Derfor kan han sige: »Jomfruens skød, i hvilket Kristus tog skikkelse, er ikke saa velsignet som den troendes hjerte, i hvilket han bor for stedse«. Denne Kristus-tro er ikke en blot antagelse af, at Guds søn engang blev menneske, men den rummer en indre forvandling, hvorved Kristus tager bolig i sjælen og skaber et nyt menneske.

I denne betoning af den himmelske Kristus finder Heiler Sundar Singhs vigtigste budskab til Europa. Idet hans Kristus-tro ikke retter sig mod den historiske Jesus fra Nazarath, men mod den himmelske Kristus, er den uafhængig af den historiske forsknings skiftende resultater. Kristus-troen er da uafhængig af bibelkritiken, hvilket ikke er blevet indset af den europæiske teologi. Baade ortodoxe og liberale teologer gik ud fra, at de kristelige sandheder stod og faldt med hvad der kunde bevises ud fra Ny Testamentes historie, Sundar Singh har løst problemet ved at vise bort fra historien til det evige.

Hermed følger et andet vigtigt budskab som Sundar Singh bringer Europa, og det er budskabet om aandens virkelighed. Han taler om den sjette sans, »en indre aandelig sans, der lader os sanse Guds nærværelse i vort liv, ligesom de fem legemets sanser lader os sanse de ydre ting i verden«. Denne sans er betingelsen for religiøst liv. Derfor blev hans rejse til Europa en stor skuffelse, for han saa, at de fleste europæiske kristne ganske mangler »den sjette sans«. I Indien havde han glædet sig til at komme til kristne lande, det maatte blive herligt, mente han, at leve blandt lutter kristne; men da han saa kom og saa, at der var langt mindre sans for aand imellem de saakaldte kristne i Europa end imellem de saakaldte hedninger i Indien, saa rystede han Europas støv af sine fødder og lovede aldrig mere at komme igen. »I europæere«, sagde han, »I har al for megen hast, I har ingen tid til at bede og til at leve«. Bønnen er for ham det egentlige livselement, i den ordløse bøn oplever han Guds-samfundets salighed.

Men de fleste af de europæiske kristne kender ikke dette indreliv: »deres ansigt er hvidt, men deres hjerte er sort«. Heiler giver Sundar Singh ret i denne kritik. Den vesterlandske kristendoms udvikling har, siger han, været en stadig flugt fra centrum ud mod periferien, en stadig forfladigelse og udvortesgørelse. Men i Sundar Singh har Europa set en mand, der er et budskab om kristendommens primitive og oprindelige kraft. Det staar til Europa om det vil tage imod budskabet.

Men ogsaa for Indien har Sundar Singhs virksomhed og missionsrejser uoverskuelig betydning. Han indvarsler en ny æra i missionens historie. Der har i lange tider været drevet mission i Indien, men det har været uden store resultater, og grunden hertil har uden tvivl været de kristne missionærers mangel paa evne til at bringe kristendommen i den indiske form, saa at Inderne kunde antage den. Den indiske kultur er en aartusinder gammel kultur, der ikke saa let løbes over ende, og vil man bringe Inderne kristendommen, saa kan det ikke nytte, at man

knytter den saa fast til den europæiske kultur, at det faktisk blev en nødvendighed for Inderne at blive Europæere, inden de kunde blive kristne.

Denne betragtning er i den sidste tid vundet frem paa missionsmarken, og Sundar Singh betoner den meget stærkt: »Inderne har nødvendigvis livets vand behov, men ikke i Europas bæger«, siger han, og i sine prædikener for Indere knytter han stadig sine tanker sammen med udtryk fra den indiske filosofi. Han taler om maya, verdens bedragende skin; han taler om karma, den nødvendige sammenhæng imellem en handling og dens følge; han taler om trisma, livstørsten hvorfra Buddha udledede alt ondt; han taler om santi, sjælens dybe fred o. s. v., og han bruger det alt som levende udtryk for kristelige tanker.

Sundar Singh tilhører ikke noget bestemt missionsselskab, han driver mission ganske uafhængig og helt alene. Paa samme maade hører han ikke til nogen bestemt kirkeafdeling; han er hverken katolik eller protestant, hverken kalvinist eller lutheraner, hverken metodist eller kvæker. Han er ganske uafhængig af alle kirker og sekter, og derfor kunde han paa sine rejser her i Europa lige godt tale til dem alle sammen; han bragte sit budskab til alle uden hensyn til hvad retning de tilhører.

Selv finder han sig ikke hjemme i nogen af alle de mange retninger. Ved sin omvendelse traadte han ind i den engelske kirke og opholdt sig i nogen tid paa et kollegium for at studere teologi. Men fra den tid fik han afsky for teologien, teologerne grubler over tomme problemer. Vil man have noget at vide om religion, skal man ikke gaa til dem, siger han: »Hvad kan dogmatikerne og teologerne vide om Kristi guddom? Gaa ikke til dem, men gaa istedetfor til specialisterne i religion, til mystikerne, til profeterne og til dem, der beder.« Kun et par aar blev han paa kollegiet, saa forlod han det og traadte ud af den engelske kirke igen.

»Netop denne omstændighed, at Sundar Singh, denne vidtfavnende og sagtmodige apostel, ikke tilhører og ikke kan tilhøre nogen af de kristne kirker, viser mere end noget andet den nutidige kristenheds kirkelige nød i hele dens størrelse.« Det er prof. Heilers ord. Hans bestræbelser er en overvindelse af de skarpe grænser imellem de forskellige kirker, og det er hans haab, at fremtidens kristendom vil finde tilbage fra periferien til centrum, tilbage til evangeliet som det bærende. En »evangelsk katolicisme« det er hans maal, og han ser i Sundar Singh den levende illustration til dette ideal.

Knud Hansen.

AF TIDENS TEGN

VYKOM SATYAGRAHA

Indiens stærke nationale Spænding, der har givet sig saa stærkt Udtryk i de senere Aar og i det sidste Aarstid har fundet sin Udløsning i adskillige Begivenheder, af hvilke man kunde nævne det betydningsfulde Spørgsmaal om Indernes Stilling i Kenyaprovinsen i Østafrika, et Spørgsmaal, der griber saa overordentlig stærkt ind i hele det nationale Problem; Begivenhederne ved Jaito i Nordindien, hvor Regeringen lod skyde paa Akalisikhernes religiøse Procession; Kemal Pashas Forsøg paa fra Tyrkiet at afsætte Islams religiøse Overhoved, Kalifen, og derved opløse Kalifat-Institutionen, der ogsaa spiller en saa stor Rolle for Indiens 60 Millioner Muhamedanere; og Mahatma Gandhis Løsladelse i Februar med den store Betydning for Indiens social - politiske - religiøse Liv.

Den Begivenhed, hvorom Sindene samler sig stærkest for Tiden er *Satyagrahabevægelsen i Vykom.*

Hvad er *Satyagraha?* Det er en Arbejdsmetode, et Agitationsmiddel, en Slags Propaganda af en egen Art, der har fundet en hel ny Anvendelse inden for den store nationale Bevægelse i Indien, hvis største Fører og mægtigste Personlighed er Mahatma Gandhi, der paa een Gang er Helgen og Profet, Statsmand og Organisator, social Reformator og Politikker — Savanarola og Frants af Assisi i een Person, hvis man skal søge en Parallel fra Europas Fortid. Og dog, det er umuligt at ligne Mahatma Gandhi ved nogen anden. Han minder om Jesus og Buddha, Tolstoi og Ruskin, Frants af Assisi og Savanarola; noget kendt og dog noget helt nyt rummes i hans Skikkelse; han er Legemliggørrelsen af Østens Sjæl, en national Profethelgen med en saadan Spændvidde og dybtgaaende Indflydelse, at vi maa gaa helt tilbage til Buddha for at finde noget tilsvarende i Indien.

Udtrykket Satyagraha er udmøntet af Mahatma Gandhi. Det betyder ordret: »at holde fast ved Sandheden«, Sandhedskraft, Sjælekraft, eller den besejrende Kraft, som det Menneske ejer, hvis drivende Motiv er Kærlighed.

Den, der vil Sandheden, kan ikke anvende Vold mod sin Modstander; thi han kan kun vindes for Sandheden ved Taalmodighed, Sympati og Kærlighed. Man kan, idet man forsøger dette, tilføje sig selv Lidelse; men man maa aldrig paaføre andre den ved ydre Vold. »Hvis man tror paa Sjælens Tilværelse, maa man ogsaa være klar over, at Sjælekraft er bedre end Anvendelse af fysisk Magtudfoldelse. Det er alene Kærlighedens hellige Princip, der flyt-

ter Bjerge. At udforme og virkeliggøre denne hellige Lov i vort eget Liv, det er det Ansvar, der paahviler os; vi maa ikke bekymre os om Resultaterne«, siger Gandhi.

Som historiske Eksempler paa Mennesker, der anvendte Satyagraha nævner Gandhi bl. a. *Daniel*, da han nægtede at adlyde Medernes og Persernes Love, der stred imod hans Samvittighed, og ydmygt led Straffen for sin Ulydighed; og *Socrates*, der kækt forkyndte for Athens Ungdom, hvad han ansaa for Sandheden, og modigt led Døden derfor.

Satyagraha er blevet beskrevet som en Mønt paa hvis ene Side man læser »Kærlighed« og paa hvis anden Side man læser »Sandhed«. En »Satyagraha«, en, der anvender »Satyagraha«, kender ikke til Nederlag; thi han kan aldrig opgive Kampen for Sandhed. Døden unden Kampen er en Udfrielse og Fængsel kun Vejen til Frihed.

Satyagraha betyder at indføre en religiøs Aand i Politik. Satyagraha forbyder at anvende Princippet Øje for Øje og Tand for Tand, forbyder at møde Had med Had, Vold med Vold, ondt med ondt; men byder at møde Had med Kærlighed, ondt med godt, Vold med frivillig Lidelse for Sandhedens Skyld.

Satyagraha har altsaa dobbelt Sigte: nok mod andre, men først mod sig selv, idet det betyder en Hjertets Forvandling, en Stræben efter at rense sig selv fra alt, hvad der strider imod, hindrer og hæmmer Væksten af de to Grene paa Satyagrahas Træ: Sandhed og Kærlighed.

For den kristne Inder saa vel som for den kristne Missionær i Indien rummer dette Princip, som Mahatma Gandhi har bragt i Anvendelse, en særegen Interesse, idet det jo minder om de Principper, Mesteren selv fremsatte i Bjærgprædikenen. De Principper forkyndes nu med en Styrke og en Inderlighed af Gandhi og anvendes i Livets Praksis, baade i den enkeltes og i Indiens nationale Liv paa en saa storslaaet Maade, at det er uden Sidestykke i Verdenshistorien, som Redaktøren af »Indian Social Reformer«, Hinduen K. Natarajan, skrev det i sit Blad ved Juletid, paa hvilket Tidspunkt Mahatma Gandhi endnu sad i Fængsel: »Aldrig nogensinde før har saa mange alvorlige Mennesker af alle Racer og i alle Religioner vendt sig mod Kristus for der at finde Raad og Hjælp i al deres Nød og Raadløshed. . . . Men det mest betagende Vidnesbyrd af alle er dog, at Mahatma Gandhi, en Hindu, for første Gang i Historien har stræbt at anvende Mesterens Lære i det politiske Liv som Middel til at hæve Indiens Folk til Bevidsthed om deres Pligt mod sig selv og mod Menneskeheden. Vel er Mahatma Gandhi »begravet levende« efter Autoriteternes Vilje; men et Frøkorn, som begraves, dør ikke. Det faar derimod derved den Mulighed, uden hvilket det ikke kan fuldbyrde sin Bestemmelse. Mahatma Gandhis Bevægelse har gjort Kristi centrale Lære kendt og æret paa Steder, hvorhen Hundrede Aars Missionsarbejde ikke har formaaet at naa.«

I Vykom i Travancore er Satyagraha nu for første Gang i Historien blevet bragt i Anvendelse som en Protest mod de umenneskelige Kaar, Indiens kasteløse lever under, og for at forsøge paa denne Maade at hjælpe dem til almindelige Menneskerettigheder.

Travancore er en indisk Stat paa Indiens Vestkyst og er ved de vestlige Ghats skilt fra Madras Præsidentskab. Staten siges at være en af de bedst regerede Fremskridtsstater inden for det britiske Kejserriges »indfødte« Stater.

Travancore kaldes »Indiens Have«, baade paa Grund af Landets rigt varierede Skønhed og dets store Frugtbarhed. Af den tre Millioner store Befolkning er omtrent den ene Fjerdedel Kristne, tilhørende dels den saakaldte »syriske« og dels den romersk-katolske Kirke. Kun $^1/_7$ af de Kristne er Protestanter. Den er den indiske Stat, der forholdsvis tæller flest Kristne.

I *Landsbyen Vykom* ligger der et Hindutempel. Der er en Vej langs Tempelmuren, paa hvilken det ikke er tilladt de kasteløse at færdes, et socialt Tyranni, der ikke er ualmindeligt i Sydindien. De paa denne Maade udelukkede og forstødte er blevet klare over deres elementære Menneskerettigheder. Der er i de senere Aar gjort meget for at højne deres Kaar, baade som Følge af Socialreformatorers og kristne Missionærers Arbejde; og Mahatma Gandhi erklærer, at de kasteløses Kaar er en Skamplet paa Hindusamfundet og deres hidtidige Behandling uforenelig med Hinduismen, saaledes som den rettelig bør forstaas.

Da nu en Leder inden for de kasteløses Samfund tillod sig at gaa paa Vejen og andre fulgte efter, klagede Kastefolkene til Myndighederne, som forbød de kasteløse at benytte Vejen. De, der alligevel forsøgte det, blev arresterede. Nu blev der erklæret Satyagraha. Frivillige forsøgte at benytte Vejen; Myndighederne hørte op med at arrestere, men hindrede dem simpelthen i at komme ind paa Vejen ved Blokade. Til at begynde med sad de frivillige Dagen igennem i den brændende Sol uden Mad og Drikke, for saaledes ved deres frivillige Lidelse at appellere til Modstandernes Hjerte.

Den syriske Kristen Georg Joseph, Redaktøren af Gandhi's Blad, »Young India«, mens Gandhi sad i Fængsel, tog til Vykom for at lede Bevægelsen, men blev fængslet. Andre nationale Førere leder nu Bevægelsen. Gandhi fraraadede Fasten, da denne efter Satyagrahas Princip kun skal bringes i Anvendelse overfor Venner, hvis Hjerte virkelig vil lide ved *den* frivillige Lidelse, een man har kær, underkaster sig; men ikke overfor Myndigheder, der maa skønnes at være ufølsomme overfor en saadan Appel. Fasten blev derfor opgivet.

Kampen fortsættes nu stadig. Interessant er de indiske Kristnes Stilling dertil. Præsidenten for den kristne Conference for hele Indien, Mr. K. T. Paul, har paa Stedet undersøgt Forholdene og har skrevet et aabent Brev, hvori han i stærke Udtryk tolker baade sin egen og det kristne Samfunds Sympati for Vykom Satyagraha og slutter med at sige, at de Kristne i Indien er stærkt interesserede i, at Kristi Aand og Idealer skal finde Raaderum ogsaa paa Steder, Kirken ikke kan naa med sit Arbejde, samt at Vykom Satyagrahi Bevægelsen kæmper for et af Kristi fundamentale Idealer, nemlig den menneskelige Personligheds guddommelige Ret for hvert enkelt Menneske.

Aksel J. Knudsen.

VALGENES AAR

Dette Aar 1924 staar i særlig Grad under de politiske Valgs Tegn; ikke blot Europa over, ogsaa i U. S. A., hvor der skal vælges Præsident, i Sydafrika og i Østens Lande. — Trods de mange Spaadomme om svigtende politisk Interesse, især overfor det parlamentariske Styresæt, foregaar dog de fleste af Valgene under stærk Deltagelse.

Bag mange af Valgene, især naturligvis bag de franske og tyske, spejder man efter, hvad de betyder for Evropas Fremtid — om de tyder paa Valget af Vejen fremimod Fred eller af den anden Vej, Usikkerheds og Fjendtligheds Vej, ad hvilken Evropa nu har vandret i Krigens Aar og Aarene sidenefter.

*

England havde først sine Valg; den Udvikling, der tidligere er antydet her i »Dansk Udsyn« (3. Bd. S. 173), blev gennemløbet hurtigere end ventet af de fleste, idet Arbejderpartiet der, som her, kom frem til det politiske Styre. Det er begge Steder en betydningsfuld Begivenhed — omend i baade England og *Danmark* de nye Arbejderregeringer sidder under vanskelige Kaar. I England er hermed sket et afgjort Brud i den gamle Linie, hvorefter to Partier delte Magten og skiftedes til at styre; nu er denne Linie endt, i hvert Fald foreløbig skal regnes med de tre Partiers Linie, parlamentarisk vanskeligere, men nødvendiggjort af hele Udviklingen: at den af Industrialismen skabte Arbejderbefolkning, stærk i Tal og Magt, kræver sin Del af Folkestyret. — Herhjemme er Linien denne: fra 1849 til 1901 var Styret i Borgernes (og de store Jordbesidderes) Haand; fra 1901 blev Magten lagt hos Bonden, nu fra 1924, foreløbig i hvert Fald — i den nye Stand, der under Bonden eller ved Siden af ham var vokset frem til at blive en saa stor Del af vort Folk — at hvor kort eller længe Ministeriet Stauning vil sidde, man spaar næppe galt, naar man vil mene, at i kommende Aar vil vort Lands politiske Styre skiftevis være i Bondens og Arbejderens Hænder.

Baade i England og herhjemme vil det vel gaa saadan, at Arbejderstanden vedkender sig sin Plads indenfor det bestaaende Samfund — omend med Krav om ad Udviklingens Vej at ville omforme det, Krav hvis Virkeliggørelse dog vil blive bestemt ikke blot indefra, men ogsaa udefra. Klassekampens Toner vil ikke lyde saa skarpt. Der vil blive Mulighed for langt mere folkelig Samfølelse, Følelse af Hjemhørighed i Land og Folk. Om der saa bag ved, under den borgerlig-blevne Arbejderstand vil gro frem, i Tal og til Magt, en ny Underklasse (tilgiv Ordet!), kommunistisk eller frisocialistisk, baaret og præget af ny Kampvillie, ung Idealitet — ingen ved det —.

I den mellemfolkelige Politik, saa betydningsfuld i Evropa i Øjeblikket, betød de engelske Valg noget meget glædeligt. Efter Lloyd Georges Regering, der var mærket af hans store Medansvar for de Vanskeligheder der var fulgt Versailles-Freden — og som han ikke bedrede ved sine fanatiske Angreb mod Frankrig — og efter den svage og udadtil betydningsløse Højre-Regering — kom nu med Ramsay Mac Donald en Mand, hvortil mange saa hen med Tillid

og Haab. Tyskland ventede sig maaske mest. Men klogt betonede den nye engelske Minister straks, at han vilde ikke en Politik *med* Tyskland eller *med* Frankrig, og mod den anden Part — ikke et Enten — Eller, men en Politik *med baade* Tyskland og Frankrig, til Evropas Genrejsning. — Men før denne Politiks Veje kunde findes, maatte disse Landes Folk først tale selv, gennem deres Valg af politiske Linier.

*

Imedens forefaldt der i *Italien* et Valg, hvis Linie tilsyneladende var i modsat Retning af i hvert Fald de engelske. *Mussolini* havde forinden anordnet en ny Valglov, der sikrede hans Sejr og fortsatte Magt. Men alligevel viste de italienske Valg det som det ejendommeligste, at Socialdemokratiet hævdede sig saa stærkt som det overhovedet var muligt —; og de sidst forefaldne Begivenheder dernede viser med Tydelighed, at selv om Mussolini har baade udadtil og indadtil gavnet Italien i mange Maader, saa har han og hans Flok af Fascister ført et næsten russisk Tvangsstyre og af en saadan Haardhed, ja Brutalitet, at nu til sidst rejser Folket sig, det katolske Folkeparti, de gamle liberale og Socialisterne sig og truer hans Diktatur. — Folkestyret synes, selv i de romanske Lande, af en saadan Magt og Værdi, at det ikke vil mistes.

*

Men altsaa: de Valg, man med mest Spænding ventede paa, var Tysklands og Frankrigs, der blev holdt to paa hinanden følgende Søndage, d. 4. og d. 11. Maj.

Det, man i begge Lande gik til Valg paa, var i Hovedsagen de saakaldte Ekspert-Forslag. De var Spørgsmaalene til de to Folk til Besvarelse med Ja eller Nej. Svarene bestemtes saa naturligvis af den Sum af Stemninger, der i de seneste Aar var blevet de herskende i Tyskland og i Frankrig.

Ved Udgangen af 1923 var der ved Samvirken mellem de gamle Entente-Magter og med Tysklands Godkendelse blevet nedsat to Kommissioner, der skulde hjælpe med til Ordning af det siden Krigens Ophør stadig urovoldende *Erstatnings-spørgsmaal.* Forslaget var oprindelig fremsat fra fransk Side, af Poincaré, omend med Betoning af at det for Frankrig ikke blot gjaldt Erstatning (for den sidste Krig), men ogsaa Sikkerhed (mod den næste). Til Alvor blev Forslaget, da Amerika (U. S. A.) erklærede sig villig til at deltage i Kommissionernes Arbejde — noget, der naturligvis blev hilst med Glæde i alle Lejre og som man mente vilde betrygge Arbejdets Hensyntagen til begge Parter.

Den ene Kommission, hvis Formand blev den fremragende engelske Finansmand og tidligere Minister Mc. Kenna skulde opgøre hvor store private Kapitaler, Tyskland havde staaende i Udlandet — idet man var klar over, at der efter 1919 havde fundet en stærk Kapitalflytning eller rent ud Kapitalflugt Sted.

Den anden, og mere betydningsfulde Kommission havde til Formand en kendt amerikansk finanskyndig, General *Dawes,* som med Dygtighed havde ledet en Sparekommission i Staterne, og som nu nylig blev udpeget af det amerikanske Regeringsparti som dets Kandidat til Vice-Præsidentstillingen. Dawes-Komiteens Opgave var at opgøre Tysk-

lands økonomiske Ydeevne og give Forslag om hvorledes Erstatningerne til Ententelandene skulde udredes.

Den 9. April var Kommissionerne færdige med deres Arbejde, og deres Beretninger blev overgivet til Erstatningskommissionen, der siden Versailles-Freden havde arbejdet med disse vanskelige Ting, under Ledelsen af Franskmanden Barthou.

Mc. Kenna-Udvalget opgjorde de tyske Kapitaler, der efter Krigens Ophør var anbragt i Udlandet til c. 10 Milliarder Guldmark. Samtidig blev der redegjort for den stærke Udvikling baade tyske Jernbaner og tysk Industri i den samme Tid havde vundet; ligesom tysk Landbrug og tyske Erhverv i det hele var blevet praktisk taget gældfri.

Dawes-Udvalgets Beretning gaar i det væsentlige ud paa følgende:

Tyskland skulde genoprettes som en økonomisk Enhed — d. v. s. Ruhr skulde rømmes af Franskmændene, ihvert Fald ikke afskæres med nogen Art af Toldmur el. lign. fra det øvrige Tyskland. »Vort hele Forslag hviler paa denne Forudsætning.«

Der skulde ydes dette Land et delvis Moratorium (Opsættelse af Gældens Betaling); i de fire Aar fra 1925 til 1929 skulde der betales aarlige Beløb stigende fra 1 Milliard Guldmark til 1¹/₄; derefter aarlig 2¹/₂ Milliard.

Til Hjælp til de første Betalinger skulde der ydes et internationalt Laan paa 800 Millioner. Som Sikkerhed for Betalingen skulde der gives Pant, dels i de tyske Jernbaners Indtægter, dels i Sikkerhedslaan, tegnet af den tyske Industri, dels i særlige Skatter paa Alkohol, Tobak, Sukker, Øl o. l. —

For Tyskland følte de aarlige Erstatningsbeløb som en stor Skuffelse; tilmed var der ingen samlet Sum nævnt — dette, mente Dawes, tilkom Erstatningskommissionen. Man vilde ogsaa fra tysk Side stærkt modsige den gunstige Bedømmelse, Udvalget havde gjort af det tyske Erhvervslivs Produktivkraft og Ydeevne. Tilfredshed var der derimod med Udtalelsen om Ruhr.

Den vakte til Gengæld mindre Glæde i Frankrig; og baade Pressen og Poincaré betonede straks, at i hvert Fald den militære Besættelse maatte vedvare som Pant for Erstatningssummerne.

I England og U. S. A. blev Beretningerne i det meste vel modtagne; man fandt heri en Vej ud af Uføret, ud af Mørket.

•

Stemningen i *Tyskland* forud for Valget var blevet stadig mere nervøs og ophidset; dertil bidrog Dyrtid, Erhvervskriser, Usikkerheden. — Tre Ting havde vel især medvirket til alt dette, tre politiske Forhold, et indre og to ydre. Det indre var det Ansvar, som tyske politiske, men ikke mindst økonomiske Magthavere har for den tyske Valutas frygtelige Fald og for den Dyrtid og Nød dermed fulgte. Dette Ansvar kan ikke fragaas; omend det naturligvis fra de samme Sider vil blive søgt skubbet over paa ydre Forhold, især paa Frankrig og Ruhrbesættelsen, paa alt hvad denne har kostet: direkte ved den passive Modstands Kostbarhed (den skal have slugt af Statens Penge omtr. 6 Milliarder Guldmark,) — indirekte ved Standsning af Arbejde over hele Riget paa Grund af Kul- og Jernmangel. Hermed er saa med det samme nævnt

det ene af de to ydre-politiske Forhold, og det man i Tyskland med særlig Bitterhed samler sig om: Frankrigs Krav om Pant i Ruhr og Rhin. Men hertil maa ogsaa føjes dette tredie, som er medvirkende til den tyske Krise: de tidligere engelske Regeringers Svaghed; Lloyd George, nu saa voldsom i sine Angreb paa Frankrig, var endnu i 1921 ivrig for at være med i saadanne Pant-Besættelser, og slog jo foran det første Fredsvalg i England dette fast i baade Englændernes og især i Franskmænds Bevidsthed: Tyskland skal erstatte alt! — De konservative Ministerier efter Lloyd George havde udadtil ingen Styrke. — Ansvaret for de Vanskeligheder, ja den Nød, Tyskland i det sidste Aarstid har gennemlevet, og som sikkert adskillige Steder har været større end selv Nøden i Krigsaarene, kan ikke lægges eensidigt paa nogen enkelt Part — heller ikke paa Frankrig. Men Vanskelighederne og Nøden var der, og med eller mod bedre Viden piskedes Stemningen imod dette Land voldsomt op, og imod dem, Republikanerne og Folkestyrets Mænd i Tyskland, der bar Ansvaret for Freden og Fredens Følger. I Spidsen for dette Ophidselsesfelttog stod, ikke underligt, de, der bar Ansvaret for Krigen — for at skubbe fra sig Ansvaret for Krigens Følger.

Valget skulde dels gøre disse indre Regnskaber op, dels give Svar paa Dawes Forslaget.

Kort ført det fandt Sted, døde tre af de Mænd, der havde spillet den største Rolle i de sidste Aars Politik i Tyskland: *Havenstein*, den tyske Rigsbanks Direktør, og den Mand, der havde styret den tyske Valuta-Politik, *Hugo Stinnes* (se Dansk Udsyn, II S. 250), og endelig Finansmanden og Højre-Partiets Leder *Helfferich*, der omkom ved en Jernbaneulykke i Schweitz.

Selve Valget gav, som venteligt, stærk Fremgang til de yderlige Fløje: det tysk-nationale Parti (yderste Højre) kom ind som det næststørste Parti, tæt ind paa det største Socialisterne. Disse havde mistet de fleste af de uafhængige Socialister i deres Vælgerhær, som forrige Gang var gaaet sammen med dem, og som nu, idet de gik over til Kommunisterne, gav dette Parti dets store Fremgang. Nu blev det Problemet, om der kunde samles et Flertal bag en Regering, der vilde gaa ind paa Dawes-Forslaget, eller i hvert Fald en Ordning med dette som Grundlag — eller om de yderligtgaaende var stærke nok til at føre et Nej igennem. De tysk-nationale kræver v. Tirpitz, Storadmiralen fra de gamle Tider, paa Rigskanslerens Plads. Dette og lignende Krav var dog de andre for stærke — og Rigskansler *Marx*, af Centrum og i Spidsen for en Samlings-regering, fortsatte sit Styre; og bereder sig nu til Forhandlinger paa Grundlag af Kommissionernes Forslag.

Imedens de bevægede Forberedelser fandt Sted forefaldt der frygtelige Scener i den tyske Rigsdag, ikke mindst da Ludendorff, der var valgt ind af det tysk-nationale Parti, indtog sin Plads. Kun et synes sikkert: at der ikke i Tyskland findes nogen virkelig ansvarlig Villie eller Magt, der tør nægte at gaa med til de Forhandlinger, der nu forestaar, eller rettere, naar disse Linier læses, forhaabentlig er i Gang og paa Vej mod en gunstig Afslutning. Det er i

hvert Fald betegnende at den største og mest betydende Del af den tyske Industri er for Forhandling, for Erstatning, for Fred.

*

I Frankrig blev Valget d. 11. April et Opgør imellem to Lejre: den ene, i Sagens Medfør, stærk, veludrustet, med Penge, Orgauisation, Presse, den anden endnu ikke nøje samarbejdet, svagt organiseret, med en endnu kun lille Pressetjeneste bag sig. En Højre-Blok og en Venstre-Blok, som man almindeligt kalder dem.

Højre-Blokkens ledende Aand var *Alexandre Millerand*, en stærk Personlighed, men en usmagelig Stræber-Type, ikke ualmindelig i den moderne Parlamentarisme. Han havde forstaaet kort efter Krigen at sammensvejse de to Grupper: den stærke franske Stor-finans og Stor-Industri med det nationalistiske Parti. Begge havde haft Vind i Sejlene de første havde tjent uhyre Formuer, det sidste var styrket gennem Krigen og Sejren. Politisk havde de ogsaa Medbør, satte Millerand paa Præsidentens Stol, *Poincaré* paa Ministerpræsidentens. De første Valg efter Krigen var lammende for de yderste Venstrepartier.

Efter Krigsaarenes Skuffelse; Ruhrpolitikens Kostbarhed, Franc'ens Fald og dermed Dyrtid; vaagnende Erkendelse af Storfinansens Farer; Grundlæggelsen af en dygtig Presse (Le Progres Civique, Dagbladet Le Quotidien); den naturlige Opposition imod det herskende, og sidst, ikke mindst: Ønsket om en virkelig Fred, alt dette var med til at give Venstre-Partierne Samling og Sejr.

I det gamle Deputeretkammer (det franske Folketing) samlede Højre-Blokken, de moderate og konservative under Millerand og Poincaré, mindst 380 Stemmer, Oppositionen højst 175. I det nye fik Højre-Blokken kun 263, medens Venstre fik c. 340, fordelt paa især tre Grupper: de social-radikale under *Herriot* c. 150, de socialistiske Republikanere under *Briand og Painlevé* ca. 90 og Socialdemokraterne under *Leon Blum* c. 100. Poincaré, der iøvrigt ikke er nær saa meget Højre-Blokkens Mand som Millerand, drog straks Følgen af Valget og gik af; derimod holdt det haardt at faa Millerand styrtet som Præsident: indadtil i Frankrig stod han som Leder og ansvarlig for den Politik, Vælgerne havde dømt — langt mere end vi udadtil forstod; tilsidst maatte han ogsaa vige — fældet af den samme Tankegang, hvormed Gambetta 1877 fældede den daværende Præsident, Mac Mahon: »Naar Frankrigs Folk har ladet sin Herskerrøst lyde, da maa han bøje sig eller gaa.« — Til Præsident valgte Senat og Deputeretkammer (altsaa Landsting og Folketing) *Doumergue*, en maadeholden Venstre-politiker, som indadtil repræsenterer de nye Linier, udadtil vil Versailles-Fredens Gennemførelse, i mange Maader vedkender sig Poincarés Program. Til Ministerpræsident udnævntes Edmond *Herriot*, de radikales Fører, Borgmester i Lyon, en fortrinlig Administrator, en stor Dygtighed. Socialisterne deltager ikke i Regeringen, men vil støtte den.

*

Det er i Frankrig Folket, der har sejret — over Storfinans og snæver Nationalisme. Man maa dog ikke tro, og det betyder ogsaa Doumergue som Præsident, at Folkets nye Mænd

vil Fred for enhver Pris. Man vil, med lige stor Fastholden som før, baade *Erstatning* og *Sikkerhed*. Dette bekræftes ved Herriots Valg til Krigsminister af General *Nollet*. Han har været Formand for den Militærkommission, der har øvet Kontrol med Tysklands Afvæbning til Lands — som en lignende Kommission under en engelsk Admirals Ledelse kontrollerede Afvæbningen til Søs — alt i Henhold til Versailles-Traktaten. I længere Tid har der været en vis Spænding mellem Tysklands militære Myndigheder og General Nollet, som har hævdet, at han ikke kan godkende Tysklands Afvæbning før han har haft Lejlighed til en større Undersøgelse — og han har faaet med sig det saakaldte Ambassadørernes Raad. Nollet har endvidere overfor Herriot erklæret, at han nærer den Antagelse, at Tyskland forbereder en Revanchekrig. — Denne Mand som den nye franske Regerings Krigsminister fortæller noget om den franske Opfattelse af Tyskland og af Problemet: Sikkerheden, Beskyttelsen mod Faren ved en ny Krig.

Og med Hensyn til det andet Hovedspørgsmaal, Frankrig og Tyskland imellem — nemlig Erstatningen, da maa man ikke tro, at den nye franske Regering, Venstre-Blokkens Mænd, vil vælge en hel modsat Kurs af Poincarés. Da denne, seks Uger før Valget, havde rekonstrueret sit Ministerium — vel nok i Haab om derved at kunne klare sig efter Valgene — udtalte en af de ledende Socialister paa sit Partis Vegne i det franske Deputeretkammer disse tydelige Ord:

»Jeg lægger Vægt paa at gøre det klart, at vi Socialister altid har hævdet Frankrigs Ret til Skadeserstatning . . . . Om en Dag vort Parti skal komme til Magten, bør Tyskland vide dette, at vi ikke agter at fritage det for dets Erstatningspligt . . . . Jeg gentager, at jeg og mine Venner ikke vil eftergive Tyskland een Centime; idet vi anser dette Land for ikke blot at være den besejrede Part, men for ansvarligt for Krigen«. —

Man maa derfor, trods Venstreblokkens Sejr og det radikale Ministerium ikke vente sig en radikal Ændring i det franske Syn paa de to store Spørgsmaal: Sikkerhed og Erstatning — der kan være Uenighed om Vejene, ikke om Maalene.

Men — dog er der stor Forskel mellem Poincarés og Herriots Styre. Poincaré var og er en Tvivler overfor enhver Mulighed af at naa noget væsentligt ved den mellemfolkelige Forstaaelse; Tvivler overfor Værdien af Folkenes Forbund; vis paa, at Frankrig kun har to Ting at stole paa: sine egne Vaaben og Tysklands Svækkelse paa enhver Vis. Derimod staar Herriot, som Ramsay Mac Donald, med Tro paa, at en virkelig Fred naas kun ved en Styrkelse af den mellemfolkelige Forstaaelse, med Tro paa at den Ide, der hidtil kun svagt er virkeliggjort i Folkenes Forbund vil kunne vokse sig større og stærkere og dermed berede Vejen til Freden; omend Herriot — som hans Udnævnelse af Nollet klart viser — forstaar, at man først maa være klar over, i hvilken Grad man kan stole paa Tyskland.

*

Ved sin Tiltræden d. 17. Juni udtalte *Herriot* følgende:

»Skønt imod en Politik, der gaar ud paa Besættelse og Panttagen,

maa vi dog af Hensyn til de nuværende Forhold i Tyskland, og stillede overfor Nødvendigheden af at beskytte Frankrig og ogsaa andre Folk mod en Opblussen af den nationalistiske Altyskhed, fastholde, at det er ikke muligt at rømme Ruhr, før de af de Sagkyndige fremsatte Forslag er ordnet — med Garantier for deres Ophævelse. — Vi ønsker at se det tyske Demokrati forsøge sine Kræfter, og vi vil allerede nu gaa med til Forholdsregler af Velvillie og vil senere skride til endelige Benaadninger (i Ruhr).« En Række saadanne Benaadninger er allerede sket.

Doumergue, den nye Præsident udtalte: »Erstatningsspørgsmaalet synes at skride frem mod en nær forestaaende Løsning. Men Skyldneren maa give Bevis paa sin gode Villie og gode Tro i lige saa høj Grad som Kreditoren.«

•

Valgene i England og i Frankrig har vist Folkets Villie til ikke at opgive Folkestyrets Vej og Idealer. De tyske Valg er endt med, trods alt, at øge Tysklands Villie til et Forsøg paa at finde Fredens Vej. Begivenhederne i Italien efter Fascisternes Mord paa Socialisten Matteotti har vist ogsaa Mussolini, hvor farligt det er i vore Dage at ville gaa udenom og imod et Folks Villie. Man kan skimte en Linie i Valgene i 1924; det er for tidligt at trække den stærkt op — men den synes at føre fremad, alle Hindringer til Trods.

•

Disse Hindringer udebliver ikke, ja har meldt sig hurtigere end vel de fleste ventede. Ved et Møde paa Chequers, den engelske Førsteministers Sommerbolig, imellem de to nye Regeringschefer: Ramsay Mac Donald og Herriot bemærkede det halve Evropa, stærkt interesseret, at de to Mænd mødtes med stor Venlighed; og alle var enige om, at Forholdet mellem England og Frankrig, i det sidste Aar ellers ofte formørket, nu tegnede lysere end længe. Og Herriot var en ganske anden, smidigere, elskværdigere, rigtig en Franskmand — end den kolde og stive Poincaré. Og Ministermødets væsentligste Resultat: Sammenkaldelse af en ny Konference, til Ordning af alle Vanskelighederne, den 16. Juli.

Til Frankrigs Side skulde dette berolige: Den 24. Juni sendte de to Førsteministre den tyske Regering en meget indtrængende Opfordring til at indvillige i en Undersøgelse af Tysklands Militærmagt. Herpaa svarede Marx' Regering d. 30. Juni aabent Ja — idet den bemærker om en Række tyske Ungdomsforbund, som den fransk-engelske Note betegner som militariske: »Disse Organisationer udgaar fra den Tanke, at den tidligere almindelige Værnepligt ikke blot havde en militær, men ogsaa en stærk opdragende Karakter. Det er en Kendsgerning, at Ungdommens Opdragelse til Agtelse for Orden og Disciplin er blevet væsentlig fremmet ved den almindelige Værnepligt. Mange Nutidstildragelser, der røber Vanrøgt, maa føres tilbage til, at den militære Tugt og og Opdragelse mangler.« Derfor skal skal altsaa de omtalte Forbund afhjælpe ogsaa dette. — Trods Marx' Ja tør man ikke stole paa, at Frankrig følte sig helt beroliget ved disse Ord!

Men da saa Englænderne udsend-

te Indbydelsen til dette nye, betydningsfulde Møde, vedlagde de en Række Betragtninger, der faldt Frankrig og Belgien stærkt for Brystet. Ikke blot var der stadig nogen Uklarhed om, hvorledes Sikkerhed for Frankrig, ja for hele Evropa, imod en ny Krig bedst skulde opnaas; men der var ogsaa en Række Udtalelser angaaende Erstatningsspørgsmaalet, som synes Frankrig at stride helt imod Versailles-Traktaten — og ved den maa der ikke rokkes.

Den gode Stemning fra Mødet i Chequers var med eet formørket. Naturligvis var det især de franske Højrepartier, der rasede, og især mod Herriot. Konferencen traadte dog sammen d. 16. Juli. Men endnu medens dette skrives er der mange Skyer over den. Blandt de Magter, der stærkest gør sig gældende, er det tredie Ting: Storfinansen i Skikkelse af Amerikaneren Mr. Lamont af Verdens første Bankierhus, J. P. Morgan & Co. Han skal nemlig skaffe Pengene — til det store tyske Laan, hvormed Frankrig skal betales. Og disse Penge kan Frankrig daarlig undvære. Stillingen er derfor vanskelig for Herriot: med et Folk bag sig, der vil Sikkerhed og Erstatning — overfor et England og et Amerika, der vil have Fred, Arbejde i Gang og Tyskland ikke mere til Jorden end sket er. Men alle Skyer til Trods er der dog Grund til Haab — man er enige om, at Tyskland skal med til Konferencen, en eller anden Dag; Tyskland fastholder sin Forhandlingsvillie; og Amerika deltager virksomt i Arbejdet for at opnaa en Ordning af Krigstidens nu ti Aar gamle Bo.

Endnu et Valg skal nævnes, Valget i den sydafrikanske Union, et af det britiske Verdensriges Dominions. Her sad indtil han maatte udskrive Valg den sidste af Krigstidens store Statsmænd, der blev paa sin Post, General *Smuts*. Saa mange andre af den mærkelige Tids store Skikkelser er borte fra den egentlige Skueplads: Wilson død, Clemenceau for gammel, Lloyd George styrtet, slet ikke at tale om Tysklands, Ruslands, Østrigs Mænd. Smuts var den sidste af dem der blev ved Magten; og en betydelig Mand, Lloyd George nærstaaende, der har øvet en væsentlig Indsats i det britiske Riges trange Dage. Han var gammel Boer, men var gaaet helt over til det engelske Styre. Noget af en Stræber, noget af en Opportunist, meget af en klog Politiker; alligevel, nu var hans Tid ude. Hans engelskvenlige og engelske Parti i Sydafrika faldt for et meget nationalt, boertrofast Parti i Forbund med Arbejderne dernede; og det nationalistiske Parti med Hertzog som Leder kom til Magten. — Fra adskillige Sider mente man bag dette Valg at kunne se en Revne i det britiske Verdensriges vældige Mur — men endnu er der intet om det. Omend der sikkert nok rundt om, i Indien, i Canada og ogsaa i Syd-Afrika er Spørgsmaal nok for en engelsk Statsmand at tænke over. — Men selve Valget dernede er lærerigt nok og i Linie med de andre: Træthed overfor de gamle Mænd; nye frem — og saa, derved, den dobbelte Linie, to i og for sig adskilte Linier, to forskelligt farvede Traade: et udpræget nationalt Parti og saa Arbejderne blev de stærkeste og kom til Magten. —

J. R.

FRA FOLKEFORBUNDETS ARBEJDE

Da Folkenes Forbund i 1920 skulde begynde sit Arbejde, var de fleste klare over, at saa vigtigt end dets Hovedformaal var: at virke for Freden i politisk Forstand — saa vanskeligt var det ogsaa, midt under Ophidselsen efter Krigen og i en nationalt stærkt bevæget Tid. Forbundet søgte da og fandt ogsaa en Række Opgaver, som det kunde samle sig og de skilte og fjendtligt stemte Folk om. Det var i selve Forbundspagten udtalt, at Forbundet skulde virke for Bedring i Verdens sociale Kaar, for Udvikling af de mellemfolkelige Samkvemsmidler og for Fremme af de internationale Bestræbelser, saaledes som Røde Kors, der allerede var i Gang, og ikke mindst i denne Forbindelse for at hindre Sygdommes Udbredelse.

Der er ikke Tvivl om, at det paa hint Tidspunkt var klogt først og fremmest at begynde Arbejdet i disse Linier. Her var Tale om vigtige Genrejsningsproblemer, og kunde Forbundet her gøre en Indsats, vilde det allerede derved have godtgjort sin Berettigelse og paa Forhaand vække Forstaaelse for sig og sin Gerning.

Først begyndte man et Samarbejde med Røde Kors; det er overhovedet Forbundets Metode overalt, hvor der findes bestaaende Arbejdsformer, da at virke sammen med dem eller igennem dem, i Stedet for at skabe nye —. Det gjaldt om at faa transporteret de mange Krigsfanger, spredte over nær halvanden Verdensdel, tilbage til deres Hjem. I det Sammenbrud, især Østevropa led under, var denne Opgave overmaade vanskelig og tog lang Tid — næsten to Aar varede det, før de sidste var hjemme; den sidste Transport fra Landene bag Sortehavet rummede adskillige Kvinder og Børn, Flygtninger fra besatte Lande, foruden Soldater fra saa forskellige Lande som disse: Tyskland og Østrig, Czekoslovakiet og Ungarn, Rumænien, Polen, Jugoslavien, England, Frankrig, Italien og Bulgarien. Arbejdet blev udført af en lille, ivrig Skare Mænd, med *Fritjof Nansen* fra Norge i Spidsen; dygtigt ledet som det var, kostede det kun gennemsnitligt omkring 25 Kr. at faa hjemsendt hver af de over en halv Million Fanger, hvorom det drejede sig.

Den næste Opgave af lignende Art var at drage Omsorg for omtrent syv Hundrede Tusinde Russere, der var blevet fordrevet eller var flygtet fra deres Hjemland under Revolutionerne der. Ogsaa i dette Arbejde blev Nansen den ledende — i hvert Fald den meste Tid; størst var Arbejdet for de 400,000 russiske Børn, der var spredt over hele Evropa. — Velkendt er Forbundets Hjælp til Rusland selv under den store Hungersnød 1921—22 — ogsaa her møder vi Fritjof Nansens Navn i Spidsen, og i Samarbejde med Amerikanere og Kvækere. Naar dette Arbejde, trods alt, ikke lykkedes i fuldere Grad, skyldes det den Vrangvillie, adskillige af de evropæiske Regeringer i Virkeligheden viste, naar det gjaldt Hjælp til Sovjet-magtens Folk. Endelig kom saa Hjælpen til de græske Flygtninge fra Lille-Asien i 1922, efter Tyrkernes Sejr. Atter med Fritjof Nansen, utrættelig, i Spidsen lykkedes det at faa flyttet og støttet en stor Mængde Mennesker, ca. 1¼ Million — og ved

Samarbejde mellem Grækenland, England og Folkeforbundet er en stor Del af disse landflygtige Grækere nu blevet varigt bosat i græske Egne.

•

Men et ikke mindre betydningsfuldt Arbejde optog Forbundet i ren hygiejnisk, sundhedsmæssig Linie. Der var tidligere oprettet (i 1907) et internationalt Raad for offentlig Hygiejne med Sæde i Paris. Man vilde først knytte sig til dette Arbejde, men herimod gjorde især Amerika Indsigelse, idet dette Land var imod Deltagelse i Folkeforbundet, og i Forvejen samarbejdede med Raadet i Paris. Der blev da, men i venlig Forstaaelse med dette, oprettet en særlig Sundhedskomite under Folkeforbundet, og dettes Raad udpegede Medlemmer dertil. I Spidsen blev stillet en fremragende dansk Læge, Dr. *Thorvald Madsen*, Leder af Statens Seruminstitut i København; blandt andre betydelige Mænd i Ledelsen skal nævnes Professor *Calmette*, en af Pasteur-Institutets Ledere i Paris; Sekretær er Dr. Ludwig Rajchman. — I Forbigaaende bemærkes, at det er denne Sundhedskomite der med Understøttelse fra Carnegie-Fondet udsender aarlig en stor Kreds af Læger fra alle Jordens Egne paa Studium i et eller andet Land, i Aar i Danmark, hvor der gøres Studier i ca. 6 Uger af Landets og Folkets hygiejniske og sociale Forhold. —

Men Komiteens særlige og første Opgave var at beskytte navnlig de vesteuropæiske Lande mod den Række af Sygdomme, der hærgede Østevropa under Krigen og ved dens Ophør — og naturligvis ogsaa standse disse Sygdomme i deres Udbredelse der. Nogle af dem naaede, som vi har vemodige Erindringer om, ogsaa os — men langt frygteligere var det sikkert blevet, om ikke Forbundet og dets Stab af Læger i alle de paagældende Lande havde gjort deres Arbejde — dannet en Spærring rundt gennem Evropa mod Sygdommenes Smitte og Udbredelse.

Ved et Møde i det britiske Parlament i Maj i Aar meddelte Dr. Rajchmann, at der i Rusland i 1920 var mellem 40 og 50 Millioner af Tilfælder af Tyfus, Tilbagefaldsfeber og lignende epidemiske Sygdomme. Og samtidig strømmede Flygtninger fra Rusland, bringende Smitte med sig, ind over alle tilstødende Lande. Forbundet oprettede da en særlig anti-epidemisk Kommission, der fik Støtte fra ialt 30 Lande, og som skulde spærre for Sygdommenes videre Udbredelse. Dette Arbejde var selvsagt vanskeligt. Hvor stor Elendigheden i disse østlige Lande var, forstaar vi næppe. Et af Forbundets Medlemmer skriver i Oktober 1922: »Særlig Vægt lægges paa den Kendsgerning, at det er umuligt at udrydde disse Epidemier uden først at bekæmpe Sulten. Saalænge den holder til, vil Epidemierne blive ved, kun under skiftende Former, een Epidemi, hvis ødelæggende Magt er svundet ved biologiske Kræfter — nemlig ved at hele Befolkningen har haft den og dermed er blevet immuniseret mod den (uimodtagelig) — vil blive afløst af andre. — Folkene i Byer og Landsbyer manglede ofte den fornødne Næring, manglede Sæbe og Linned — Kamp mod Utøj (Aflusning) spillede meget stor Rolle i hele dette Arbejde — de manglede Brændsel; Byerne var overfyldte og

under sundhedsmæssigt uhyre slette Forhold«. Men det sidste Aarstid har hjulpet godt. De paagældende Regeringer har forstaaet det nødvendige i selv at tage stærkt Del i Arbejdet og har sendt store Styrker af Læger dels ud til andre, mere fremskredne Lande for at studere der, dels ud i Kampen mod Sygdommene: ved Desinfektion, ved Udlevering af Medicin, ved Behandling af de Syge. I alt dette Arbejde tog Forbundskommissionen stærkt Del, iværksatte, ledede, hjalp. Der er hertil medgaaet ogsaa mange Penge — Forbundet har selv skaffet ca. 1 Million Kr. tilveje, Rockefeller-Fondet i U. S. A. har givet ca. 600,000 Kr. Ogsaa rent videnskabelige Undersøgelser, især angaaende Sygdommes Udbredelse og Smitte — Sygdomme som Tyfus, Malaria, Kolera, Pest, Kræft — har Forbundet iværksat og arbejder stadig med.

I Virkeligheden har det Arbejde, der her er udført, betydet langt mere for Vest-Evropas Sundhedsforhold end de fleste af os aner — og været et sandt Genrejsningsværk, ogsaa for de mest ramte Lande; har mildnet mange Lidelser, lægt mange Saar, reddet mange Menneskeliv.

Men dette Arbejde har haft og har en anden Side, som endnu skal nævnes.

Som velkendt er det ikke nær alle Lande og Folk, der er samlede som Folkenes Forbund og om dets Arbejde — endnu. Der mangler, blandt de store Lande, tre saa betydningsfulde Dele af vor Verden som Tyskland, Rusland og De forenede Stater. D. v. s. — de mangler i Forbundets politiske Verden. Men allerede i 1922, da den nævnte Sundhedskommission, under Folkenes Forbund, holdt sit Møde i Warshava i Polen, kom baade Ruslands og Tysklands Repræsentanter med; Tyskerne havde endda før været med i Arbejdet. Og fra 1923 er ogsaa Amerikanerne direkte med. Og dette er ikke blot rent privat, Enkeltmænds Indsats; det er f. Eks. selve den russiske Sovjet-Regering, der her arbejder med gennem sine udvalgte Mænd. Og uden dette Samarbejde med disse Regeringer var Arbejdet aldrig lykkedes.

Dr. Rajchman meddelte, paa Forespørgsel ved det omtalte Møde, at den russiske Sovjet-Regering havde været den første til at stille fornødent Materiale, som det havde, til Forbundets Raadighed; en fremragende amerikansk Læge var Kommissionens Næstformand; og nu for nylig havde den tyske Regering ophævet det Forbud, den før havde nedlagt imod Tysklands fulde og hele Deltagelse i Arbejdet. Og ivrigst i dette var maaske de nye Stater i Evropa.

Det vil sige, at et saadant Arbejde som det her omtalte er af en saa fællesmenneskelig Art, og føles saadan; rækker ud over de politiske og nationale Skel — rækker ud til det at faa det Samarbejde begyndt, som mere end noget andet tiltrænges for at faa den gamle Verden rejst paa ny, paa bredere og paa sundere Vis.

J. R.

PRAKTISKE HAANDBØGER

HOVEDTRÆK AF NORDISK DIGTNING I NYTIDEN

VED EJNAR SKOVRUP

I Redaktionen Oscar Geismar, Marius Kristensen, Ejnar Skovrup og P. M. J. Winther

Dette Værk, som foruden i Danmark har Medarbejdere i Norge, Sverige, Finland og Island, er overalt i Pressen blevet modtaget med stor Anerkendelse, og det er blevet en højt skattet Vejledning i Literaturhistorien i det sidste halvthundrede Aar. Hvad der ogsaa har stor Betydning er, at man herigennem faar et fortrinligt Indtryk af den Literatur, som har blivende Værd, der er fremkommet i vore Nabolande i de senere Aar. Bogen er udkommet i 2 store Bind og Prisen er regnet til 22.00 hft., ib. 30.00, ib. V. B. 35.00.

ENHVER BOGHANDLER LEVERER VÆRKET I RATESALG

Omtrent det samme Tidsrum som HOVEDTRÆK AF NORDISK DIGTNING I NYTIDEN omfatter

VERDENSHISTORIEN FRA 1866 TIL VORE DAGE

Udgivet af POUL ENGELSTOFT OG FRED. NØRGAARD

Denne Verdenshistorie, der ligesom Literaturhistorien har mange Medarbejdere indenfor særlige Højskolekredse, er anbefalet paa det varmeste i Fag- og Dagblade.

Den store Forandring, Verden er undergaaet særlig under Krigen, gør det nødvendigt for dem, der vil vide rigtig Besked at have en Haandbog som denne, hvori man faar Oplysning om, hvad enhver burde vide.

Prisen er 15 Kr., ib. 18.75, ib. Sk. 22.50, og denne kan ligesom forannævnte Literaturhistorie faas i Ratesalg i Boglader.

H. ASCHEHOUG & CO.

DANSK UDSYN

er et Fjerdingaarsskrift for aandelig, kulturhistorisk og social Oplysning. Tidsskriftet udgives af Foreningen „ASKOV LÆRLINGE" og redigeres af en Kreds af Lærerne ved den udvidede Folkehøjskole i Askov.

„DANSK UDSYN" udgaar med 4 Hæfter aarligt, og Hæfterne udsendes som Regel i Slutningen af Januar, April, Juli og Oktober Maaned.

„DANSK UDSYN" kan bestilles enten gennem Postvæsenet eller ved Henvendelse til „DANSK UDSYN"s Kontor, Møllehuset, Askov pr. Vejen St.

Abonnementsprisen er 6,00 Kr. aarlig.

Naar „DANSK UDSYN" bestilles ved Henvendelse til Ekspeditionen sendes det til hver enkelt Abonnent i Korsbaand og Betalingen opkræves ved Postopkrævning, dog med et Tillæg til Porto paa 45 Øre.

„DANSK UDSYN"s første Hæfte er tillige Aarsskrift for Medlemmerne af Foreningen „Askov Lærlinge". Abonnement paa de øvrige 3 Hæfter kan tegnes for 4,00 Kr. aarlig.

De Abonnenter, der har bestilt „DANSK UDSYN" gennem Postvæsenet, bedes rette eventuelle Klager over Forsendelser til dette.

Adresseforandringer bedes meddelt „DANSK UDSYN"s Kontor.

DANSK UDSYN
1924

4. Aargang • **3. Hefte**

INDHOLD

Valgmenighedspræst *Oscar Geismar*: Da Murene brast 181
Dr. phil. *Knud Jessen:* Danmark i Oldtiden. II... 191
Mag. scient. *Jens Rosenkjær:* F. M. Dostojevski. I. 203
Chr. Siegumfeldt: Kalifatet og Islam 219
Eline Begtrup: Har Dyrene Moral? 236
Prof. Dr. *Karl Dunkmann:* Personlighed og Fællesskab. Oversat af *Fr. S.* 245
Cand. theol. *Knud Hansen:* Sundar Singhs Betydning for Indien og Europa 259
Af Tidens Tegn:
Aksel J. Knudsen: Vykom Satyagraha 263
J. R.: Valgenes Aar 266
J. R.: Fra Folkeforbundets Arbejde 274